

BEŞERİ COĞRAFYA ARAŞTIRMALARINDA MEKANSAL ANALİZ VE GÜNCEL YAKLAŞIMLAR

Editör: OSMAN YILMAZ

BİDGE Yayınları

Beşeri Coğrafya Araştırmalarında Mekansal Analiz ve Güncel Yaklaşımlar

Editör: OSMAN YILMAZ

ISBN: 978-625-8995-13-8

1. Baskı

Sayfa Düzeni: Gözde YÜCEL

Yayınlama Tarihi: 2026-03-25

BİDGE Yayınları

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının ve editörün yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Sertifika No: 71374

Yayın hakları © BİDGE Yayınları

www.bidgeyayinlari.com.tr - bidgeyayinlari@gmail.com

Krc Bilişim Ticaret ve Organizasyon Ltd. Şti.

Güzeltepe Mahallesi Abidin Daver Sokak Sefer Apartmanı No: 7/9 Çankaya /
Ankara

ÖNSÖZ

Coğrafya, doğal ve beşerî unsurların etkileşimiyle oluşan yaşam alanını (mekân) inceleyen bilim dalıdır. Mekan sadece fiziksel bir gerçeklik olmayıp, aynı zamanda toplumun, kültürün ve ekonominin yeniden üretildiği bir alandır. Tarih ve kültür bir coğrafi mekan üzerinde kurulur ve gelişir . Tarihsel süreç içerisinde toplumların ilerleyebilmesi ancak bulundukları mekânı iyi tanımaları ve kaynaklarını faydalı biçimde kullanmaları ile gerçekleşir. Ülkemizde çok çeşitli doğal, beşeri ve ekonomik kaynaklar bulunmakla birlikte bunlardan yeterince yararlanılmadığı görülmektedir. Yörelere ekonomik yönden gelişmesi ve kalkınması için, öncelikle ekonomik ve sosyal potansiyelin çok iyi etüt edilmesi gerekmektedir. Bölge ve yörelere kalkınması için, yapılacak çalışmaların isabetli ve rasyonel olabilmesinin yolu, kaynakların tespit edilip, verimli kullanılmalarına bağlıdır. Beşeri Coğrafya Araştırmalarında Mekansal Analiz ve Güncel Yaklaşımlar adını taşıyan bu kitap, farklı üniversitelerde görev yapan akademisyenler tarafından oluşturulmuş özgün bir eserdir. Bu eserin oluşturulmasında emeği geçen bölüm yazarları başta olmak üzere kitabın hazırlanmasının her aşamasını düzenleyen ve takip eden BIDGE Yayınları çalışanlarına teşekkür ederim. Bu çalışmanın alana ve okuyucularına katkı sağlamasını diliyorum,

EDİTÖR

Prof. Dr. Osman YILMAZ

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Mart 2026

İÇİNDEKİLER

UZUNKÖPRÜ İLÇESİ (EDİRNE) KÖYLERİNİN TOPONOMİK VE MEKÂNSAL ANALİZİ	1
---	---

SELİN UÇAR, MUZAFFER BAKIRCI

KAFKASYA'DA DAĞLIK ALAN YERLEŞMELERİ: GÜRCİSTAN ÖRNEĞİ	64
---	----

REYHAN RAFET CAN

TÜRK DÜNYASINDA SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS, KORUMA, GELİŞTİRME VE TURİZM İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ÇÖZÜM ARAYIŞI	93
--	----

AYŞE OKUYUCU, RAZİYE COŞKUN

KELES'TE (BURSA) ARAZİ KABİLİYETİ SINIFLARININ KLASİK VE EKOLOJİK YAKLAŞIMLARLA KARŞILAŞTIRILMASI	126
---	-----

SEVGİ DÖNMEZ

ÜNİVERSİTELERİN ŞEHİRLEŞME VE GÖÇ HAREKETLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: HAKKARİ İLİ ÖRNEĞİ	172
---	-----

SÜLEYMAN YILMAZ

BÖLÜM 1

UZUNKÖPRÜ İLÇESİ (EDİRNE) KÖYLERİNİN TOPONOMİK VE MEKÂNSAL ANALİZİ¹

SELİN UÇAR²
MUZAFFER BAKIRCI³

Giriş

Yerleşmeler, insanın mekânda organize olma biçimlerini yansıtan, kültürel, ekonomik ve sosyal yapıları olan coğrafi birimlerdir. Bu yapılar, çevresindeki coğrafi koşullardan yoğun biçimde etkilenmekte; özellikle kırsal yerleşmelerde bu etkiyi daha fazla görebilmek mümkündür. Yer adları (toponomi veya toponimi) ise bu yerleşimlerin kimliğini, geçmişini ve kültürel bağlamını anlamada önemli bir unsurdur.

İnsanın bir şeyi adlandırması ilk var olduğu günden beri olan bir durumdur. İnsanlar daima bir şeyi adlandırma eğilimindedir. Bu

¹Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nde hazırlanan “Uzunköprü İlçesi (Edirne) Köylerinin Toponomik ve Mekânsal Analizi” başlıklı bitirme tezi kapsamında üretilmiştir.

²Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Orcid: 0009-0006-8170-3702

³Prof.Dr. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Orcid: 0000-0002-4848-3086

nedenle dünya üzerinde her şeyin bir adı vardır (Turayevich, 2021). Adlandırma veya isimlendirme eylemi, bir varlığın tanımlanmasının ötesinde, o varlığa özgü ayırt edici özelliklerin vurgulanmasını sağlar. Bu bağlamda adlandırma, mekânsal aidiyetin ve kimliksel temsilin önemli bir unsuru olarak karşımıza çıkar (Demirtaş, Yıldız, & Edi, 2021).

Yer adlarının belirlenmesi süreci, bir yerleşimin kimliğini yansıtan çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Bu kimliğin şekillenmesinde yalnızca fiziki unsurlar (yeryüzü şekilleri, iklim, bitki örtüsü vb.) değil; aynı zamanda tarihsel olaylar, kültürel değerler ve insan faaliyetleri gibi pek çok faktör etkili olmaktadır. Tunçel, “İnsanların yaşadıkları mekânları adlandırırken bazı özelliklerden etkilendiklerine dikkat çeker. Bu etkilene doğal çevrenin bir niteliğinden olabileceği gibi sosyal bir sebepten de kaynaklanabilir. Bunun yanı sıra insanlar bulundukları, yaşadıkları mekândaki yer adlarını zaman içerisinde değişikliklere de uğratmışlardır. Bu değiştirme doğal ve kendiliğinden olduğu için genellikle eskiye ait birtakım izleri de bünyesinde barındırır. Yer adları bu özelliği sayesinde de bulunduğu mekânın tarih ve coğrafyası ile ilgili önemli ipuçları durumundadırlar” şeklinde açıklamıştır (Tunçel, 2000).

Yer adları, birer isim olmanın ötesinde, bir yerleşimin başta coğrafi olmak üzere tarihî ve kültürel özelliklerini yansıtan, mekân ile toplumsal bellek arasında köprü kuran göstergeler niteliğinde olup, kültürün geçmişten geleceğe aktarılmasında önemli rol oynamaktadır (Akbıyık, 2019).

Kırsal yerleşmelerde yer adları, doğrudan insan-çevre etkileşiminin bir yansımasıdır. Bu adlar, çoğu zaman köylerin kuruluş süreciyle, çevredeki fiziki unsurlarla veya geçmişteki faaliyetlerle ilişkilidir. Bu yönüyle kırsal alanlarda yer adları, yalnızca birer tanımlayıcı değil, aynı zamanda o yerleşmenin doğal

çevresini, tarihsel sürekliliğini ve kültürel dokusunu anlamaya yarayan birer anahtar görevi görmektedir.

Özetle, toponomi yalnızca yer adlarının sınıflandırılmasını değil, aynı zamanda toplumların yaşadıkları çevreyi nasıl algıladıklarını, mekânla kurdukları ilişkiyi, tarihsel birikimlerini de yansıtan önemli bir konudur ve coğrafya çalışmalarında önemli bir veri kaynağı olarak değerlendirilmelidir.

Türkiye’de toponomi konusunda farklı disiplinlere mensup araştırmacılar tarafından sıkça bilimsel çalışmalar gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu yönüyle zengin bir literatürün varlığından söz edilebilir. Şahin tarafından kaleme alınan “Türkiye’de Yapılmış Toponomi Çalışmaları” başlıklı makalesi, çalışmanın yayınlandığı tarihe kadar toponomi alanında yapılmış bilimsel çalışmaları toplu halde sunması bakımından kıymetlidir (Şahin, 2010). Bu kapsamda bazen şehir veya şehrin bölümlerinin (cadde sokak mahalle gibi) bazen de köylerin toponomi incelemelerine konu olduğunu görmekteyiz. Konumuzla benzer içerikte yani doğrudan sadece köy adlarına odaklanan çalışmaların da son yıllarda artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda Yozgat İli Sorgun İlçesi Köyleri (Bulut, 1996), Burdur İli, Gölhisar, Çavdır ve Altınyayla İlçelerine bağlı Köyler (Demirkaya & Arıbaş, 2014), Şanlıurfa İli Siverek İlçesi köyleri (Akbıyık, 2016), Adıyaman İli, Besni İlçesi Köyleri (Özüpekçe & Gümüş, 2020), Kars İli Kağızman İlçesi Köyleri (Aydın, 2022), Artvin İli Köyleri (Orhan, 2021), Şanlıurfa İli Hilvan İlçesi köyleri (Akbıyık & Çakır, 2023), Mardin İli, Midyat İlçesi Köyleri (Özüpekçe, Işık, & Dalgıç, 2023) ve Hatay İli, Altınözü İlçesi Köyleri (Karagel, 2024) yer adları bakımından incelemeye tabi tutulmuştur.

Çalışma sahasının bulunduğu Trakya bölgeyle ilgili çalışmalardan da söz edilebilir. Bu kapsamda “Kırklareli İli Köy Yer Adları (Kurtulmuş, 1995)” ve “Trakya Köy ve Şehir Adları Üzerine Bir İnceleme (Akin, 1990)” adlı çalışmalar örnek olarak verilebilir.

Araştırmanın Amacı ve Metodu

Bu çalışmada, Edirne ili Uzunköprü ilçesindeki köy yerleşmelerinin adları coğrafi bir bakış açısıyla incelenmesi amaçlanmış, yer adlarının oluşumundaki doğal ve beşerî unsurların ortaya konulması hedeflenmiştir.

Uzunköprü ilçesinin araştırma sahası olarak seçilmesinde doğal ortam çeşitliliğinin yanı sıra, tarih boyunca çeşitli kültürlerin etkisinde kalmış olması ve bu durumun yer adlarının oluşum ve değişim süreçlerine yansımış olması etkili olmuştur. Ayrıca Uzunköprü ilçesiyle ilgili bir toponomi çalışmasının daha önce yapılmamış olması da diğer bir motivasyon kaynağı olmuştur.

Çalışma kapsamında kullanılan temel veriler büyük ölçüde literatür taraması ve belge analizi yoluyla elde edilmiştir. Yer adlarının tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişiklikleri belirlemek amacıyla akademik çalışmalar, tezler, bölgesel tarih kitapları, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemine ilişkin mevcut kaynaklar ile Uzunköprü'nün idari yapısına dair resmî veriler değerlendirilmiştir. İlçe ve köylerin güncel durumuna yönelik bilgiler ise TÜİK'in istatistiklerinden yararlanılarak elde edilmiştir. Yer yer bölge halkıyla gerçekleştirilen kısa görüşmeler de köy adlarının yerel anlamı, kullanım biçimi ve tarihsel aktarımı hakkında destekleyici bilgiler elde edilmesini sağlamıştır. Ayrıca ilçenin fiziki coğrafi özelliklerini yansıtan haritalar hazırlanmış, doğal çevre yer adları etkileşimi görsel olarak sunulmaya çalışılmıştır.

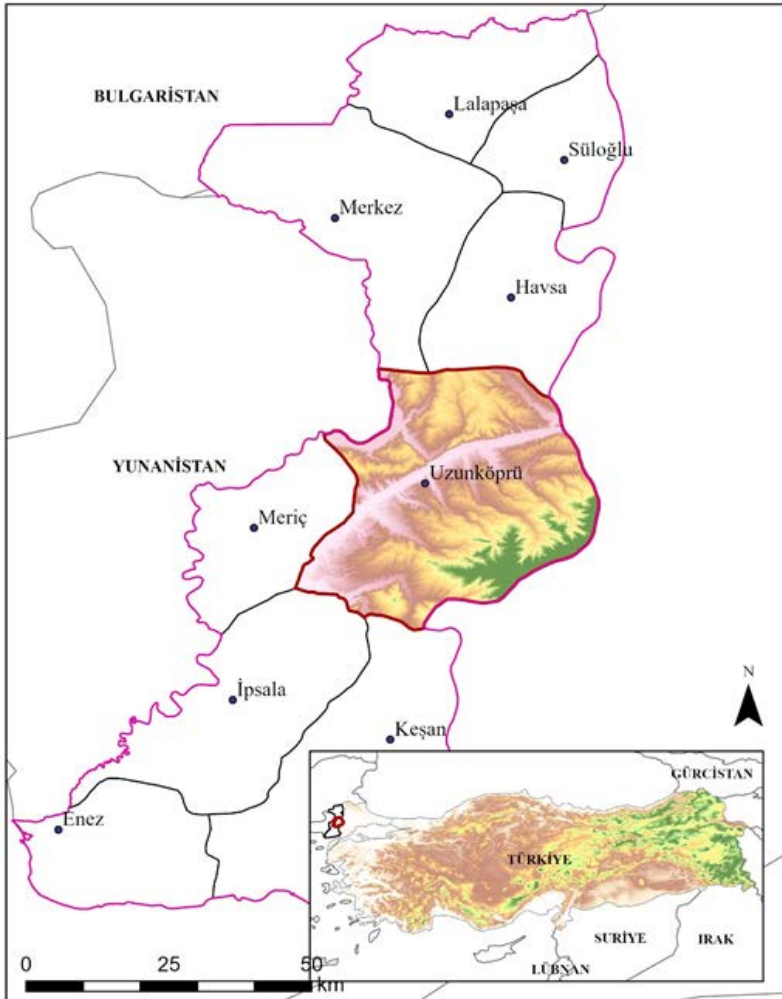
Belirtilen yönüyle betimsel olarak hazırlanan çalışmada, köy adlarının yalnızca dilsel bir çözümlemeyle değil; aynı zamanda doğal ortam, tarihsel süreç ve kültürel yapı dikkate alınarak bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

Çalışma Sahasının Coğrafi Özellikleri

Coğrafi Konum

Uzunköprü ilçesi Marmara Bölgesi'nin Trakya Bölümünde, Edirne ilinin güneydoğusunda yer almaktadır. Kuzeyde Edirne Merkez ve Süloğlu, batıda Havsa, güneyde Keşan ve doğuda Kırklareli'nin Babaeski ilçeleri ile komşudur (Harita 1).

Harita 1: Uzunköprü İlçesi Lokasyon Haritası.

Ergene Havzasında konumlanmış olan Uzunköprü ilçesinde özellikle hafif dalgalı arazi ve nehir vadileri göze çarpmaktadır.

Uzunköprü'nün tarihî süreçte, Balkanlar'a açılan ana karayolu güzergâhı üzerinde stratejik bir noktada konumlanmış olması onun hem ticaret hem de askerî açıdan önemli olmasını sağlamış, bu durum köylerin yer seçimini ve adlarını etkilemiştir.

Çalışma sahasında yer alan 53 köy özellikle Osmanlı döneminden itibaren Türk, Bulgar, Rum gibi farklı etnik grupların yerleşimine sahne olmuş ve tarihsel süreçte zaman zaman işgallere maruz kalmıştır. Bu durum özellikle bölgedeki yer adlarının oluşumu ve değişimine yansımıştır. Uzunköprü ilçesine bağlı köyler bulundukları coğrafi konum, farklı kültürel etkiler ve tarihî süreçler nedeniyle önemli bir çeşitlilik sergilemektedir. Bu sebeple söz konusu köyler, kırsal alanlarda yer adlarının oluşumu ve değişimini incelemek açısından uygun bir araştırma sahası olarak değerlendirilmiştir.

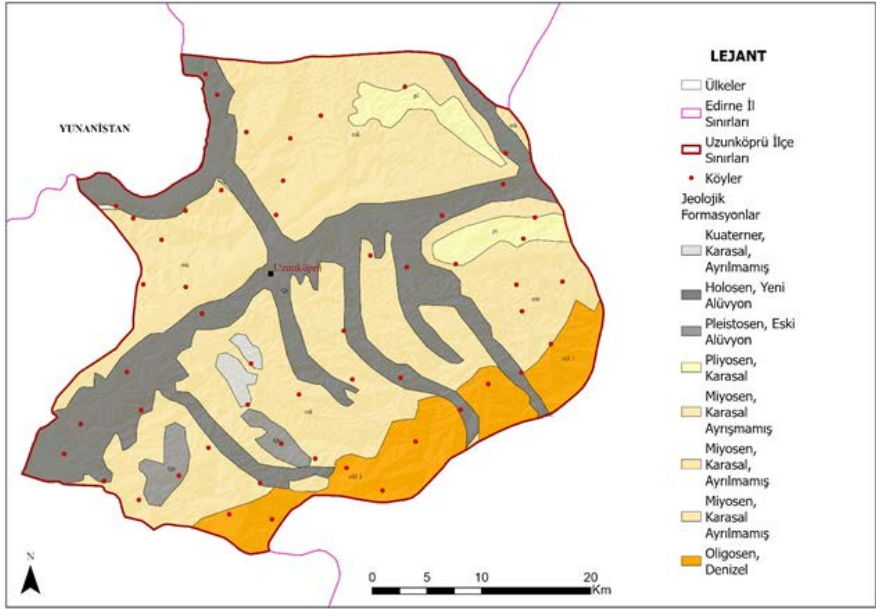
Fiziki Coğrafya Özellikleri

Jeolojik Özellikler

Bir sahanın jeolojik yapısı, bölgenin fiziki coğrafya şartlarının oluşumunda temel unsurlardan biridir. Topoğrafyanın şekillenmesi, toprak özelliklerinin oluşumu, yer altı ve yer üstü su kaynaklarının oluşumu sahanın jeolojik yapısından doğrudan etkilenmektedir.

Uzunköprü ilçesi, jeolojik bakımdan Ergene Havzası'nın güneybatı kesiminde yer almakta olup, büyük bölümü tortul karakterli formasyonlardan oluşmaktadır. Bu formasyonların ağırlıklı olarak III. Jeolojik Zamanda meydana geldiği anlaşılmaktadır. Ergene Nehri vadisini takiben Pleistosen yaşlı eski alüvyon formasyonları ve Holosen yaşlı yeni alüvyon formasyonlarına rastlanmaktadır (Harita 2).

Harita 2: Uzunköprü İlçesi Jeoloji Haritası

İlçeye bağlı köylerin jeolojik birimlerle ilişkisi incelendiğinde, yerleşmelerin büyük ölçüde Holosen'e ait yeni alüvyonlar ile Miyosen dönemine ait karasal formasyonlar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1: Uzunköprü İlçesinde Görülen Jeolojik Formasyonlar Üzerinde Yer Alan Köy Sayıları.

Formasyon	Köy Sayısı	Oran (%)
Holosen, Yeni Alüvyon	18	34,0
Miyosen, Karasal, Ayrılmamış	19	35,8
Oligosen, Denizel	7	13,2
Pliyosen, Karasal	5	9,4
Kuaterner, Karasal, Ayrılmamış	2	3,8
Pleistosen, Eski Alüvyon	2	3,8

Yeni alüvyon alanları, tarımsal faaliyetler açısından yüksek verimlilik sağlaması nedeniyle kırsal yerleşmeler için avantajlı sahalardır; ancak bu alanlar aynı zamanda taşkın riski taşıyan sahalardır.

olarak dikkat çekmektedir. Uzunköprü ilçesinde eski ve yeni alüvyonlar üzerinde kurulmuş toplam 20 köy bulunmaktadır. Bu sayı, ilçe köylerinin %37,8'inin alüvyal formasyonlar üzerinde konumlandığını göstermektedir. Sahanın güney ve güneydoğu kesiminde rastlanan Oligosen yaşlı denizel formasyonlar linyit yatakları bakımından zengindir ve burada kurulan köyler özellikle Kırköy ve Harmanlı köylerinde kömür işletmeleri bulunmaktadır (Akova, 2002).

Topografik Özellikler

Topografya, genel anlamda yeryüzünün fiziksel özellikleri ile beşerî özelliklerinin hepsini içine alan genel bir kavramdır (Hoşgören, 2017). Yeryüzü, farklı oluşum süreçleri sonucunda meydana gelmiş yer şekillerinden oluşmuştur. Bu yer şekilleri genel olarak dağlar, ovalar ve platolar şeklinde sınıflandırılmaktadır. Yer şekilleri yalnızca fiziki coğrafya açısından değil, tarım, yerleşme ve ulaşım gibi beşerî faaliyetlerin dağılışında da belirleyici bir rol oynamaktadır.

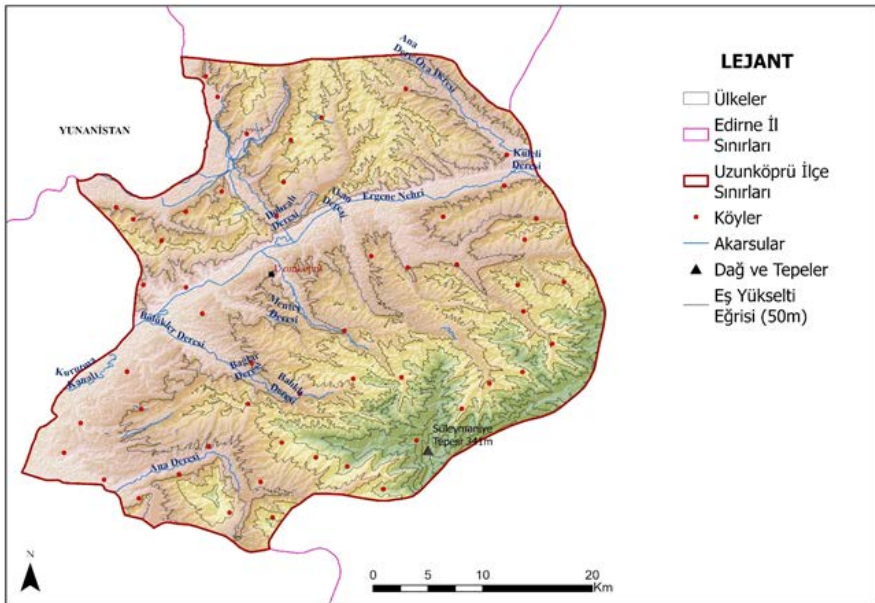
Topoğrafik özellikler arasında yer alan yükselti ve eğim; iklim, bitki örtüsü ve toprak özelliklerini etkilediği gibi, beşerî faaliyetlerin şekillenmesinde de önemli faktörlerdir. Yeryüzünde genel olarak yerleşme için alçak sahalara yüksek sahalara tercih edilmiş ve bu sahalarda nüfus yoğunluğu artmıştır. Yükselti değerlerinin yerleşim yoğunluğu, ulaşım faaliyetleri, tarımsal faaliyetler vb. üzerinde belirleyici bir etkisi vardır. Eğim değerleri de hem fiziki ve hem beşerî coğrafyanın şekillenmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Eğim değerlerinin artması ile yerleşme, tarım, ulaşım başta olmak üzere pek çok faaliyet güçleşmektedir.

Erol tarafından geliştirilen eğim sınıflandırmasına göre, arazi eğimleri temelde iki ana kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar; düzlükler ve yamaçlardır. Düzlükler kendi içinde üç alt gruba ayrılmakta olup; %0–1 eğime sahip alanlar “tam düzlük”, %1–2 arası eğime sahip

alanlar “düzlük” ve %2–5 arası eğime sahip alanlar ise “dalgalı düzlük” olarak tanımlanmaktadır. Yamaçlar ise dört alt gruba ayrılmakta ve %5–10 arası eğime sahip alanlar “az eğimli yamaç”, %10–20 arası “eğimli yamaç”, %20–40 arası “dik yamaç” ve %40’ın üzerindeki eğimler “çok dik yamaç” olarak belirlenmektedir (Erol, 1993:26). Bu sınıflamaya göre özellikle eğimin %5 ve altında olduğu alanlar yerleşmelerin en rahat kurulabileceği alanlar olarak karşımıza çıkarken, eğim değerlerinin %40’ın üzerine çıktığı alanlar yerleşim için uygun görülmemektedir (Erol, 1993:26).

Uzunköprü ilçesi, kuzey ve güneyden çok yüksek olmayan plato ve tepelik alanlarla çevrili olup, çanak görünümündeki Ergene Havzası içerisinde konumlanmıştır (Harita 3).

Harita 3: Uzunköprü İlçesi Topoğrafya Haritası.

Sahanın topoğrafya özellikleri genel olarak flüvyal süreçlerin etkisiyle şekillenmiştir. Ergene Nehri ve kolları tarafından şekillendirilmiş olan bu alan, alüvyal bir taban üzerine kuruludur. Bu

düşük olduğu alanlar olarak belirginleşmektedir. Uzunköprü ilçesine bağlı köyler büyük ölçüde %1–2 ve %2–5 gibi çok düşük eğim değerlerine sahip alanlarda toplanmıştır (Tablo 3). Bu durum, ilçede köy yerleşmelerinin tarımsal faaliyetlere elverişli olan düz ve hafif eğimli sahaları tercih ettiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 3: Uzunköprü İlçesinde Eğim Değerlerine Göre Köy Sayıları.

Eğim Değerleri	Köy Sayısı	Oran (%)
%0-1	8	15,09
%1-2	13	24,5
%2-5	26	49,05
%5-10	6	11,3
%10-20	0	0,0
%20-40	0	0,0

Daha yüksek eğimli (%5 üzeri) alanların sınırlı olması ve köylerin büyük çoğunluğunun bu bölgelerde olmaması ise topoğrafyanın yerleşim yeri seçiminde belirleyici olduğunu göstermektedir.

İklim Özellikleri

Geniş bir alanda gözlemlenen hava olaylarının uzun süreli ortalaması olarak tanımlanan iklim hem fizikî hem de beşerî coğrafya şartları üzerinde önemli etkilerde bulunur. Fizikî açıdan iklim, başta bitki ve hayvan türlerinin yeryüzündeki dağılışı olmak üzere, toprak oluşumu, su kaynaklarının dağılımı gibi süreçleri doğrudan belirlemektedir. Beşerî coğrafya açısından ise iklim, yerleşmelerin konumunu, yaşam biçimlerini ve ekonomik faaliyetleri biçimlendiren temel bir faktördür. Özellikle tarım, ormancılık, hayvancılık ve ulaşım gibi sektörler büyük ölçüde iklim koşullarının belirlediği imkânlar ve kısıtlar çerçevesinde şekillenmektedir.

“Türkiye, dört ana hava tipinin etkisi altında bulunmaktadır. Kuzeyli soğuk (Polar) hava kütleleri kış ve sonbahar aylarında, güneyli sıcak (Tropikal) hava kütleleri ise yaz ve ilkbahar aylarında daha belirgin etkiler göstermektedir. Bunun yanı sıra kış ve bahar aylarında soğuk karasal (cT) hava kütleleri etkinliğini artırmaktadır. Türkiye’ye yaklaşan hava kütleleri, bulundukları yöreye göre farklı rüzgâr ve yağış özellikleri taşımaktadır (Erol, 2014:345).

Uzunköprü’de yıllık ortalama sıcaklık 13,6°C’dir (Tablo 4). Aylık ortalama sıcaklıklar 3,0°C (Ocak) ile 24,3°C (Temmuz) arasında değişmekte olup yıllık sıcaklık amplitüdü 21,3°C’dir. Sıcaklıklar Şubat ayından itibaren artış trendine girerek Mayıs ayında 17,6°C’ye, Haziran’da ise 20°C’nin üzerine çıkmaktadır.

Tablo 4: *Uzunköprü İlçesinin Aylık Ortalama Sıcaklık ve Yağış Değerleri.*

Aylar	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Yıllık Ort.
Ortalama Sıcaklık (°C)	3	4,4	7,5	12,4	17,6	22	24,3	23,9	19,7	14,2	9,2	5	13,6
Ortalama Yağış (mm)	65,3	59,4	67	44,6	36,6	35,3	23,8	17,9	34,1	63,8	84,4	86,4	618,6
Ortalama Maksimum Sıcaklıklar (°C)	7,1	9,2	12,7	18,4	24,4	29,1	31,6	31,4	27,1	20,3	14,2	8,7	19,5
Ortalama Minimum Sıcaklıklar (°C)	-0,5	0,3	2,9	6,9	11	14,9	16,8	16,6	13,1	8,9	5	1,5	8,1

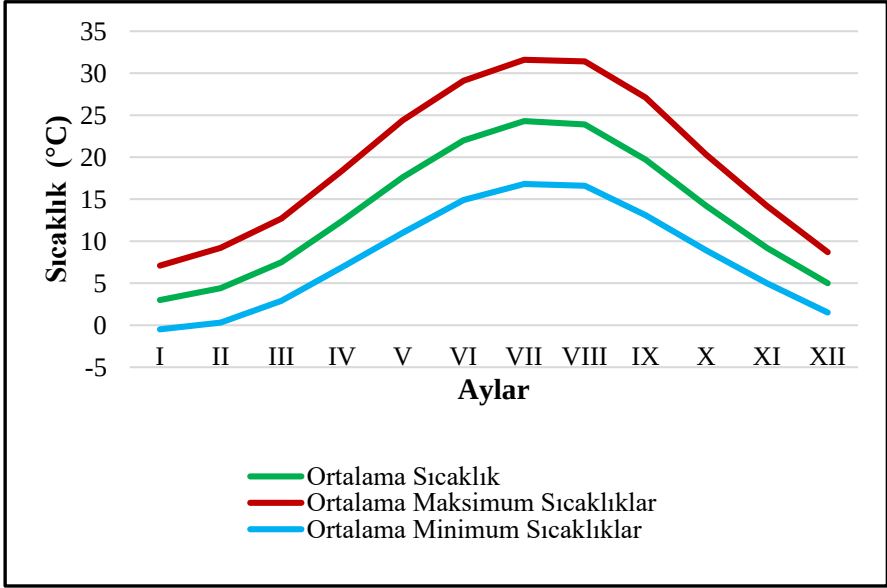
Kaynak: (Karbuz, 2016)

Temmuz ayında en yüksek değere ulaşan sıcaklıklar, Ağustos’tan itibaren düşüşe geçmektedir. Bu azalma Eylül’de hızlanmakta ve yılın son ayı olan Aralık’ta ortalama sıcaklık 5,0°C seviyesine gerilemektedir.

Ortalama maksimum sıcaklıklara bakıldığında yıllık ortalama yüksek sıcaklığın 19,5°C olduğu görülmektedir. Mayıs, Haziran, Eylül ve Ekim aylarında ortalama yüksek sıcaklıklar

20°C'nin üzerinde olup, Temmuz ve Ağustos aylarında 30°C'yi aşarak en yüksek değerlere ulaşmaktadır (Grafik 1).

Grafik 1: Uzunköprü İlçesinin Sıcaklık Özellikleri

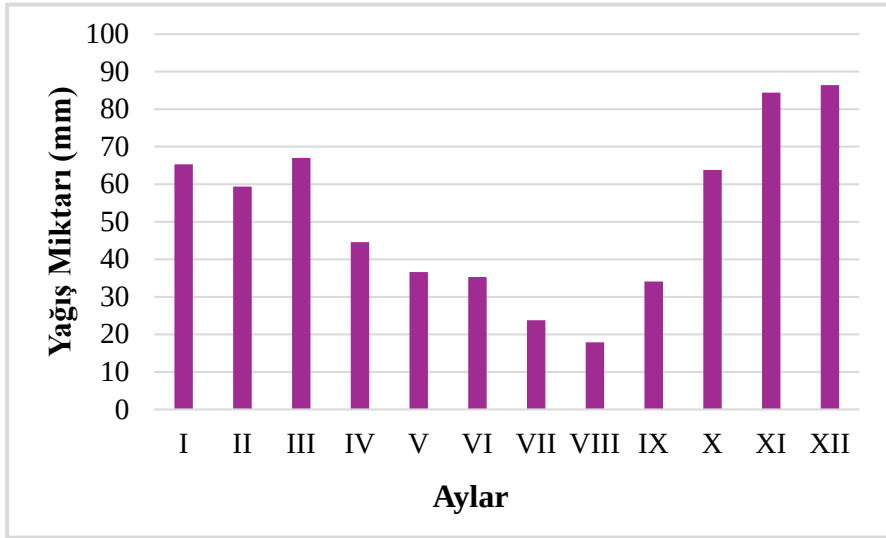

En sıcak ay 31,6°C ile Temmuz'dur. Kış aylarında ise ortalama yüksek sıcaklıklar sıfırın altına düşmemekte; en düşük değer Ocak ayında 7,1°C olarak görülmektedir. Ortalama minimum sıcaklıklarda ise yıllık ortalama düşük sıcaklık 8,1°C olarak görülür. Düşük sıcaklıkların sıfırın altına indiği tek ay Ocak olup, bu dönemde -0,5°C ölçülmüştür. Yaz mevsiminde düşük sıcaklıklar 14,9 °C ile 16,8 °C arasında değişmekte ve en yüksek değerler Temmuz ve Ağustos aylarında görülmektedir.

Uzunköprü ilçesinde yıllık toplam yağış miktarı 618,6 mm olarak ölçülmüştür. Yağış dağılımı aylık bazda incelendiğinde belirgin mevsimsel farklılıklar gözlemlenmektedir. İlçede en yüksek yağış miktarları kış aylarında; Aralık (86,4 mm) ve Kasım (84,4 mm) aylarında kaydedilmiştir (Grafik 2). Ocak ve Şubat aylarında da yağış miktarları sırasıyla 65,3 mm ve 59,4 mm'dir. Kış dönemi genel

olarak yağışlı geçmektedir. İlkbahar aylarında yağış miktarları nispeten düşmekte, Mart ve Nisan aylarında sırasıyla 67 mm ve 44,6 mm olarak ölçülmüştür. Yaz ayları ise en kurak dönemler olarak öne çıkmakta; Haziran ve Temmuz aylarında yağış miktarları sırasıyla 35,3 mm ve 23,8 mm'ye kadar düşmektedir. Ağustos ayı ise en düşük aylık yağış (17,9 mm) değerine sahip olup yaz kuraklığının belirginleştiği bir dönemdir.

Grafik 2: Uzunköprü İlçesinin Yağış Özellikleri

Sonbahar aylarında yağışlar tekrar artış göstermekte; Eylül ayında 34,1 mm olan yağış, Ekim ayında 63,8 mm'ye yükselerek kış mevsimine geçişin başladığını göstermektedir. Bu dağılım, Uzunköprü'de iklimin yazları nispeten kurak, kışları ise yağışlı bir karakter sergilediğini ortaya koymaktadır.

Hidrografya Özellikleri

Uzunköprü ilçesi Ergene Havzası'nın güneybatı kesiminde Ergene Nehri'nin orta çıkırında yer almaktadır. Dolayısıyla ilçenin drenaj özellikleri, büyük ölçüde Ergene Nehri ve ona bağlı küçük akarsular tarafından şekillendirilmiştir.

Sahanın en önemli akarsuyu olan Ergene Nehri, yaklaşık 200 km uzunluğa sahiptir. Nehir, Evrenli doğusundaki Çanakpınar Tepesi'nden doğmakta, Tekirdağ ve Edirne illeri boyunca birçok küçük kolu kendine katarak batıya yönelmektedir. Nehir, Uzunköprü İlçesi'nin yaklaşık 40 km güneybatısında Türkiye-Yunanistan sınırını oluşturan Meriç Nehri ile birleşmektedir (Akova, 2002).

Ergene Nehri'nin oluşturduğu Ergene Havzası, Trakya'nın en geniş alüvyal depresyon sahalarından biridir. Havzanın yüzölçümü 10.730 km², doğu-batı yönlü uzunluğu yaklaşık 160 km, kuzey-güney yönlü genişliği ise 140 km civarındadır (Akova, 2002).

Ergene Nehri'nin Uzunköprü sınırları içerisindeki başlıca yan kolları Kırkkavak Deresi, Çavuşlu Deresi, Değirmendere ve Çiftlikderedir. Bu akarsular, çoğunlukla mevsimsel akış karakterine sahiptir. İlkbahar yağışlarıyla debileri artarken, yaz döneminde buharlaşmanın etkisiyle debileri azalmaktadır. Hatta bazı kesimlerde vadi içerisinde su dahi görülememektedir.

Sonuç olarak, Uzunköprü'nün akarsu sistemi morfolojik açıdan düşük eğimli ve taşkın riski yüksek, hidrografik açıdan Ergene Nehri ekseninde gelişmiş, iklimsel açıdan ise mevsimsel akışlı bir karakter taşımaktadır.

Hidrografik özellikler başlığı altında değerlendirilebilecek diğer bir unsur göllerdir. Uzunköprü ilçesi sınırları içerisinde doğal göl bulunmamaktadır. Ancak ilçede sulama ve taşkın kontrolü amacıyla inşa edilmiş birden fazla baraj ve gölet yer almaktadır. Bu yapılar, ilçenin hem tarımsal faaliyetleri hem de su yönetimi açısından önemli birer unsur durumundadır.

Devlet Su İşleri (DSİ) 11. Bölge Müdürlüğü tarafından işletmeye alınan baraj ve göletler, Uzunköprü ve çevresindeki bölgenin sulama altyapısının güçlendirilmesi ve yerel su temininin sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Bölgede yer alan

Çakmak Barajı, Gazihalil, Çiftlikköy, Elmalı, Karabürçek, Kırkkavak göletleri, sahadaki başlıca su yapılarıdır (Devlet Su İşleri 11. Bölge Müdürlüğü).

İlçede hemen her köy, baraj veya gölet ile desteklenmiş durumdadır. Bu yapılar, özellikle kurak dönemlerde tarımsal sulama gereksinimlerini karşılamak ve yerel içme suyu teminini sağlamak amacıyla inşa edilmiştir. Her bir gölet, özellikle çevresindeki tarım arazilerinin sulanmasında etkin bir şekilde kullanılmakta olup, bölgenin tarımsal üretim kapasitesini ve kırsal yaşamın sürdürülebilirliğini desteklemektedir. Buna karşın, özellikle yaz mevsiminde bölgede baraj ve göletlerdeki su oranlarında ciddi azalmalar gözlemlenmektedir. Bu durum, tarımsal sulama ve yerel su temini üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Dolayısıyla su kaynaklarının daha dikkatli ve planlı bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir.

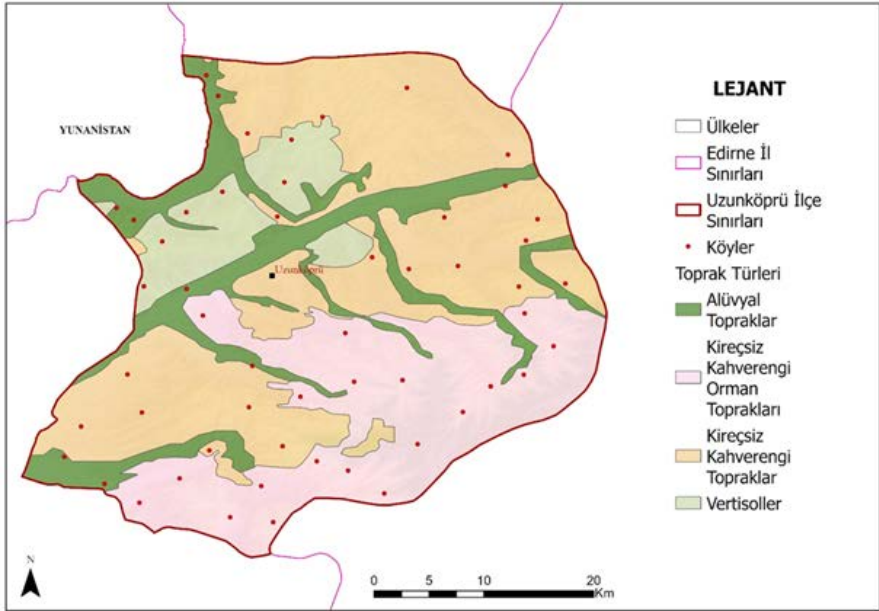
Toprak Özellikleri

Toprak, kayaçların fiziksel parçalanması ve kimyasal çözünmesi sonucunda oluşan; bitkilere yaşam ortamı sağlayan, çeşitli besin maddelerini bünyesinde barındıran doğal bir örtüdür (Atalay, 2004:175). Toprak oluşumunda anakaya, iklim, organizmalar, bitki örtüsü, topoğrafya ve zaman gibi faktörler etkili olmaktadır. Bu unsurların bir araya gelmesiyle, sahaya özgü farklı toprak tipleri meydana gelmektedir.

Araştırma sahası olan Uzunköprü ilçesinde, toprak oluşum sürecinde en etkili faktörler iklim ve drenaj koşullarıdır. İlçe bir alüvyal ova üzerinde yer aldığından eğim değerleri oldukça düşüktür. Bu durum toprak oluşum sürecinin daha yavaş olmasına, buna karşılık kalın horizonlu olarak gelişmesine olanak tanımaktadır.

Uzunköprü ilçesi, jeomorfolojik olarak Ergene Havzası'nın orta kesiminde yer almakta olup, farklı oluşum süreçlerine sahip çeşitli toprak gruplarını barındırmaktadır. Sahada dört temel toprak grubu yayılış göstermektedir. Bunlar, Alüvyal topraklar, kireçsiz kahverengi topraklar, kireçsiz kahverengi orman toprakları ve vertisollerdir (Harita 6).

Harita 6: Uzunköprü İlçesi Toprak Türleri Haritası

Sahada, Ergene Nehri'nin kolları boyunca dar şeritler hâlinde yayılış gösteren alüvyal topraklar, Uzunköprü ilçesinin tarımsal açıdan en verimli toprak grubunu oluşturmaktadır. Ergene Havzası içerisinde alüvyal toprakların en geniş yer kapladığı alan Uzunköprü ilçesidir. Bu alanlarda genellikle sulu tarım yoğun olarak yapılmaktadır. Uzunköprü ilçesinde özellikle kuzey-kuzeydoğu ve güneybatı kesimlerinde yayılış gösteren kireçsiz kahverengi topraklar, sahada ikinci en geniş alanı kaplayan toprak grubunu oluşturmaktadır. Bu topraklar tarla ziraatına elverişlidir. Kireçsiz kahverengi orman toprakları, çalışma sahasında gözlenen bir diğer

toprak grubudur. Özellikle güney ve güneydoğu kesimlerinde yer alan bu toprakların üzerinde orman ve fundalıklar yaygındır. Sahada en az g r len toprak tipi ise vertisollerdir. Bu topraklar, sahanın batısında, Meriç Nehri kıyısında alüvyal toprakların çevresinde sınırlı alanlarda bulunur. Her ne kadar halk tarafından verimli olarak görülmese de buharlaşmayı azaltıcı özellikleri, derin yapıları ve yüksek kil içeriği sayesinde ziraat açısından elverişli topraklar olma özelliğine sahiptir (Akova, 2002).

Toprak gruplarının yanında tarımsal üretim potansiyelinin belirlenmesinde toprak verimliliği temel bir göstergedir. Toprakların fiziksel, kimyasal ve biyolojik özellikleri, bitki besin maddesi içeriği ve su tutma kapasitesi, verimlilik düzeyini doğrudan etkileyen başlıca faktörler arasında yer almaktadır. Toprakların verimlilik açısından sınıflaması ise bu özelliklerin sistematik bir şekilde değerlendirilerek toprakların kategorize edilmesine dayanmaktadır.

Doğal Bitki  rt s 

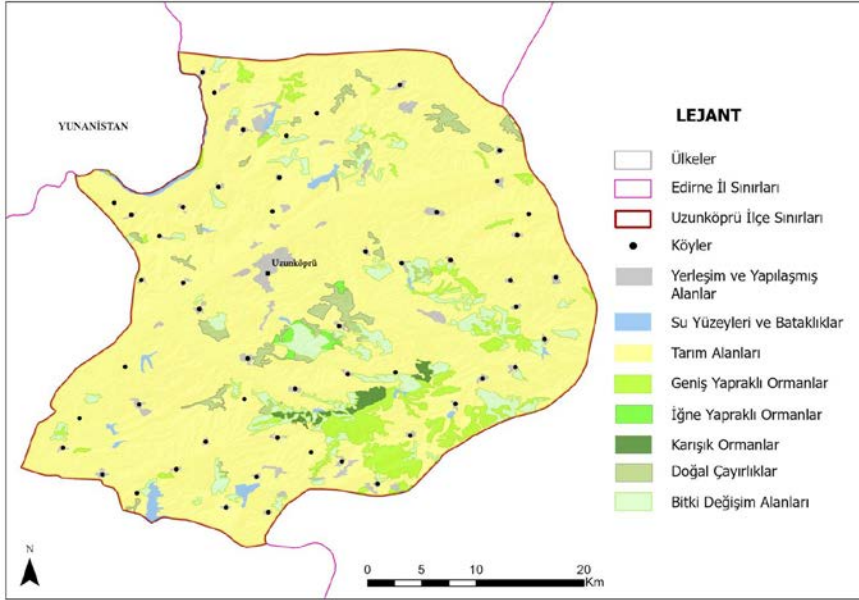
Uzunköprü ilçesinde doğal bitki örtüsü, geniş tarım alanlarının baskın olduğu alanlar içinde parçalı bir şekilde dağılmıştır. İlçenin özellikle doğu, güney ve kısmen kuzey kesimlerinde geniş yapraklı ve iğne yapraklı orman kalıntıları, yer yer de karışık orman toplulukları görülmektedir. Yerleşmelere ve tarım alanlarına yakın çevrede fundalıklar, sklerofil bitki örtüsü ve doğal ayır alanları dikkat çekmektedir. İlçenin büyük bölümünde tarım alanlarının fazlalığı nedeniyle doğal bitki örtüsü özellikle orman adacıkları şeklinde görülmektedir (Harita 7).

Arazi Kullanımı

Uzunköprü ilçesi genel arazi kullanımında  ne çıkan faktör tarım arazilerinin geniş yer tutmasıdır. Topografya ve su kaynaklarının ortaklaşa yarattığı uygun ortam ilçede tarım arazilerinin arazi kullanımında en büyük paya sahip olmasını

sağlamıştır (Harita 8). İlçe arazi kullanımında öne çıkan diğer unsur ise doğal bitki örtüsüdür. Bu yönüyle değerlendirildiğinde Uzunköprü ilçesi araziden faydalanma bakımından oldukça avantajlı bir nitelik gösterdiği anlaşılmaktadır.

Harita7: Uzunköprü İlçesi Bitki Örtüsü Haritası.

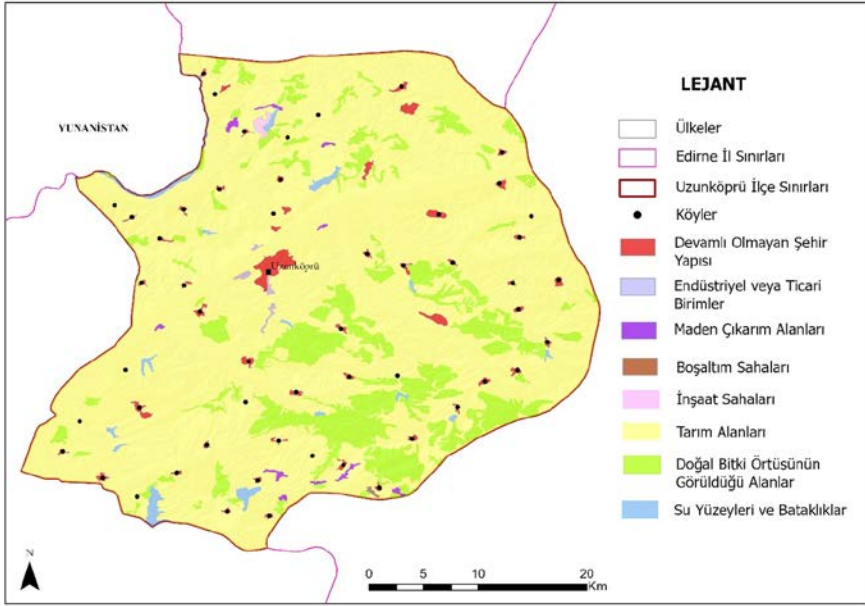
Kaynak: CORINE, 2018.

Beşeri Coğrafya Özellikleri

Nüfus Özellikleri

Nüfus, belirli sınırlarla tanımlanmış coğrafi alanlarda belli bir zaman diliminde yaşayan bireylerin toplamını ifade eden temel bir beşerî coğrafya unsurudur. Zamana ve mekâna göre değişim gösteren nüfus, yalnızca sayısal bir büyüklük değil, aynı zamanda bir bölgenin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısının da önemli bir göstergesidir.

Harita 8: Uzunköprü İlçesi Arazi Kullanım Haritası.

Kaynak: CORINE, 2018.

“Bir sahada nüfusun var olabilmesi için pek çok coğrafi faktör etkilidir. Geçmişte daha çok doğal çevre şartları nüfuslanma için belirleyici konumdayken günümüzde artan teknolojik gelişmeler sayesinde çevre şartlarının yanında beşerî şartlar da etkili olmaktadır. Kırsal alanlarda insanlar yaşamlarını sürdürebilmek için geçimlerini karşılamaları gerekmektedir. Geçimlerini karşılayamayan veya karşılamakta zorlanan insanlar, yaşadıkları bölgeyi terk etmekte, yaşadıkları bölge ise nüfus kaybına uğramaktadır (Bakırcı, 2017:149)”.

Uzunköprü ilçesinin nüfuslanmasında beşerî özelliklerin etkisi büyüktür. İlçede özellikle geçim kaynaklarının tarımsal faaliyetlerle sınırlı olması, istihdam çeşitliliğinin düşük düzeyde kalması, bazı hizmetlerin yetersizliği ve mevcut hizmetlere erişimin kırsal alanlarda güçleşmesi, nüfusun dağılışı ve zaman içerisindeki değişiminde önemli rol oynamıştır. Bu durum hem ilçe merkezinde

hem de köy yerleşmelerinde nüfusun artış veya azalış yönündeki eğilimini doğrudan etkilemektedir.

Genel Nüfus Artışı

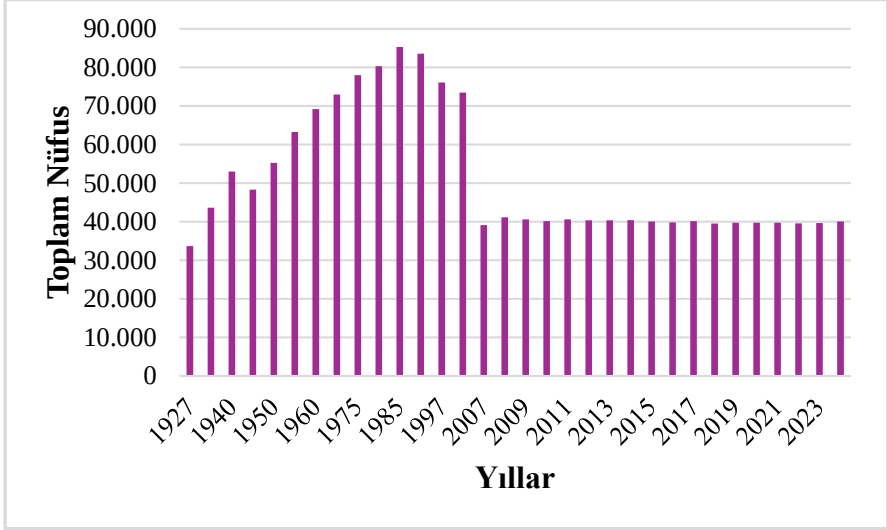
Uzunköprü ilçesinin nüfusu, Cumhuriyet'in ilk genel nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılından günümüze kadar dönemsel artış ve azalışlar göstermiştir. 1927–1985 arası, ilçede genel olarak nüfus artışının hâkim olduğu bir dönemdir. Yalnızca 1940–1945 yılları arasında II. Dünya Savaşı nedeniyle nüfusta belirgin bir düşüş yaşanmıştır. Bu dönem dışında nüfus düzenli olarak artmıştır. 1985'e gelindiğinde ilçe nüfus 85.314 kişiye ulaşmıştır (Tablo 5 ve Grafik 3).

Tablo 5: *Uzunköprü İlçesinin 1927-2024 Yılları Arasındaki Nüfusu ve Artış Oranları.*

Yıllar	Toplam Nüfus	Önceki Yıla Göre Artış Oranı (%)	Yıllar	Toplam Nüfus	Önceki Yıla Göre Artış Oranı (%)
1927	33.694		2009	40.587	-1,4
1935	43.618	29,5	2010	40.154	-1,1
1940	53.004	21,5	2011	40.620	1,2
1945	48.320	-8,8	2012	40.343	-0,7
1950	55.264	14,4	2013	40.366	0,1
1955	63.279	14,5	2014	40.403	0,1
1960	69.216	9,4	2015	40.076	-0,8
1970	72.974	5,4	2016	39.823	-0,6
1975	78.000	6,9	2017	40.163	0,9
1980	80.306	3,0	2018	39.534	-1,6
1985	85.314	6,2	2019	39.753	0,6
1990	83.556	-2,1	2020	39.735	0,0
1997	76.104	-8,9	2021	39.736	0,0
2000	73.486	-3,4	2022	39.577	-0,4
2007	39.123	-46,8	2023	39.662	0,2
2008	41.165	5,2	2024	40.047	1,0

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi.

Grafik 3: Uzunköprü İlçesinin Yıllara Göre Toplam Nüfusu

1985–2000 dönemi, Uzunköprü nüfusunda göç kaynaklı azalışın belirginleştiği yıllardır. Tarımda makineleşmenin hızlanması, kırsal iş gücü ihtiyacının azalması ve genç nüfusun büyükşehirlere yönelmesi bu süreçte nüfus kaybına neden olmuştur. 2000 yılına gelindiğinde ilçe nüfusu 73.486’ya düşmüştür.

2000–2007 dönemi ise nüfustaki en keskin kırılmanın yaşandığı dönemdir. Bu süreçte görülen yüksek oranlı azalışın temel nedeni, 2007 yılında Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi’ne geçilmesiyle birlikte Türkiye genelinde gerçekleşen yöntem değişikliğidir. Böylece Uzunköprü’de olduğu gibi pek çok ilçede sayısal olarak belirgin düşüşler kaydedilmiştir.

2007 sonrası dönemde nüfus sayısı daha dengeli, ancak nispeten azalış eğilimlidir. Bu yıllarda nüfus zaman zaman artış gösterse de uzun vadede küçük oranlarla gerilemeye devam etmiş; 2024 yılı itibarıyla Uzunköprü’nün nüfusu 40.047 kişi olarak kaydedilmiştir.

Kır-Kent Nüfusu

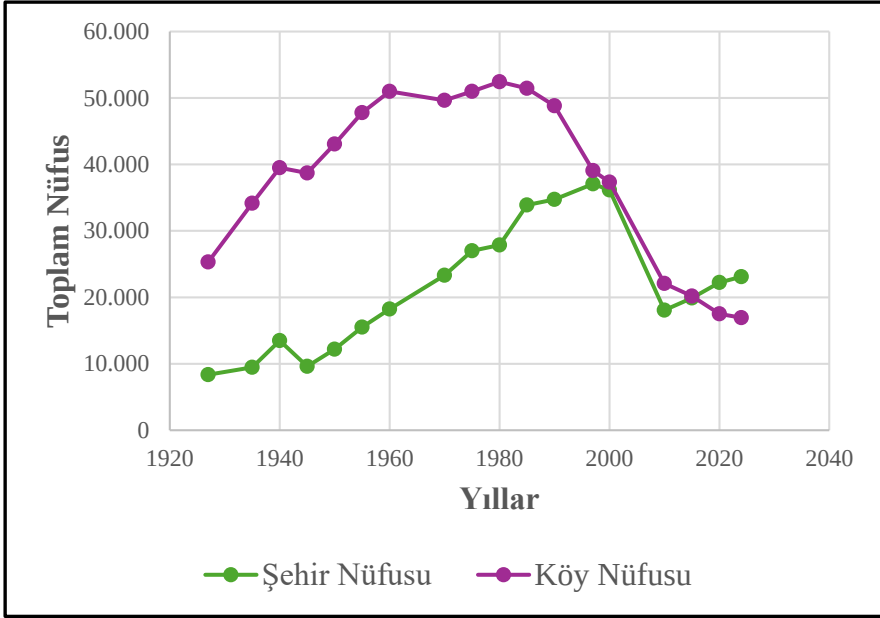
1927–2024 dönemine bakıldığında Uzunköprü’de şehir ve köy nüfusunun dönemsel olarak farklı eğilimler gösterdiği görülmektedir. 1927’de köy nüfusu (25.326) şehir nüfusunun (8.368) oldukça üzerindedir (Tablo 6 & Grafik 4). 1935–1940 döneminde her iki nüfus da artmış, 1945’te ise şehir nüfusunda belirgin bir düşüş yaşanmıştır. Bu gerileme II. Dünya Savaşı yıllarının etkileriyle açıklanabilmektedir.

Tablo 6: *Uzunköprü İlçesinde Şehir ve Köy Nüfusunun Yıllara Göre Değişimi.*

Yıllar	Toplam	Şehir Nüfusu	Pay (%)	Köy Nüfusu	Pay (%)
1927	33.694	8.368	25	25.326	75
1935	43.618	9.464	22	34.154	78
1940	53.004	13.500	25	39.504	75
1945	48.320	9.616	20	38.704	80
1950	55.264	12.188	22	43.076	78
1955	63.279	15.502	24	47.777	76
1960	69.216	18.232	26	50.984	74
1970	72.974	23.326	32	49.648	68
1975	78.000	27.005	35	50.995	65
1980	80.306	27.873	35	52.433	65
1985	85.314	33.878	40	51.436	60
1990	83.556	34.741	42	48.815	58
1997	76.124	37.057	49	39.067	51
2000	73.486	36.162	49	37.324	51
2010	40.154	18.066	45	22.088	55
2015	40.076	19.896	50	20.180	50
2020	39.735	22.231	56	17.504	44
2024	40.047	23.102	58	16.945	42

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi.

Grafik 4: Uzunköprü İlçesinin Şehir ve Köy Nüfusu

1950–1980 arasında şehirleşme hız kazanırken, köy nüfusu da artmaya devam etmiştir. Bu Türkiye genelindeki sanayileşme süreci ve kırsal üretimin devam eden öneminin bir yansımasıdır. 1985 sonrası dönemde kırsal nüfusta hızlı bir azalma dikkat çekmektedir. 2000’lerden itibaren tarımda mekanizasyon, ekonomik daralma ve genç nüfusun eğitim-istihdam için büyük şehirlere yönelmesi sonucu köy nüfusu gerilemiş, şehir nüfusunda ise dalgalı ancak genel olarak artış eğilimli bir seyir görülmüştür. 2024 itibarıyla şehir nüfusu 23.102’ye yükselirken köy nüfusu 16.945’e düşmüştür. Bu durum, ilçe genelinde kırsal alanların nüfus kaybettiğini, şehir merkezinin ise yavaş da olsa toparlanma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Yerleşme Özellikleri

“İnsanların çeşitli ihtiyaçlarını gidermek üzere mekân üzerinde meydana getirdikleri değişiklikler olarak karşımıza çıkan

yerleşme olgusu, özellikle tarımsal üretime geçişle birlikte belirli bir sahaya bağlanma ve burada ilkel düzeyde barınak oluşturmaya başlamış, sanayi devrimiyle birlikte büyük bir ivme kazanan şehirler veya şehirleşmeyle birlikte ikili bir yapıya dönüşmüştür (Bakırcı, 2022)”.

Bahsedilen ikili yapı kırsal ve kentsel olmak üzere iki farklı yerleşim ortamını ifade etmektedir. Bu iki mekân arasında çeşitli yapısal ve işlevsel farklar bulunmaktadır. Özellikle kırsal alanlarda doğal çevrenin günlük yaşam üzerindeki etkisi, kentlere göre çok daha belirgin şekilde görülmektedir (Yaş & Güler, 2016). Kırsal yerleşmelerin ayrımında başta nüfus özellikleri olmak üzere, idari ve iktisadi fonksiyonlar sıkça kullanılmaktadır. Bu üç ana kriterden nüfus kriteri de kendi içerisinde nüfus miktarı, nüfus yoğunluğu, istihdam ve nüfusun sosyal yapısı olarak bir veya birbiriyle bağlantılı kriterler olarak kullanılmaktadır (Bakırcı, 2007:8-9). “Kır ve kent arasındaki temel ayrım; kırsal alanda yaşamlarını sürdüren insanların temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık faaliyetlerine dayanması, hizmet ve sanayi faaliyetlerinde çalışanların oranının ise az paya sahip olmasıdır. Kent alanlarında yaşamlarını sürdüren insanların büyük çoğunluğu hizmet ve sanayi sektörlerinde çalışmaktayken, tarım sektöründe çalışanların oranı daha az olmaktadır (Yılmaz, 2019:521).

Yerleşmenin Tarihsel Gelişimi

Yerleşme tarihi; bölgeye hangi dönemlerde yerleşildiğini, hangi toplulukların yaşadığını ve hangi ekonomik faaliyetlerin öne çıktığını ortaya koyarak yer adlarının kökenini açıklamaya yardımcı olur. Bu nedenle toponomi çalışmaları, yerleşmenin tarihsel süreçte geçirdiği değişimleri, kültürel etkileri ve coğrafi koşulları yansıttığı için yerleşme tarihinin bilinmesini gerektirir.

Uzunköprü şehri, Osmanlı Devleti’nin fetih hareketlerini sürdürebilmek için stratejik güzergâhlarda şehirler ve köprüler inşa

ettiği dönemde (1427–1443) inşa edilmiş Uzunköprü (Cisr-i Ergene) köprüsünün doğu ucuna kurulmuş bir yerleşmedir. Uzunköprü ilçesi ile ilgili ilk bilgilere Osmanlı arşiv kayıtları ve Cumhuriyet dönemi nüfus sayımları ile ulaşılmaktadır. Arşiv belgelerine göre ilçe, başlangıçta Edirne sancağına bağlı bir yerleşim birimi olarak kaydedilmiştir. Tanzimat dönemi sonrası belediyelerin kurulması girişimleri çerçevesinde, 1868 yılında kabul edilen Vilayet-i Umumiye Nizamnamesi (İl Genel Tüzüğü) ile Uzunköprü ilçesinde belediye teşkilâtı kurulmuş; 1871 Edirne Vilayeti Salnamesi’nde ise “Cisr-i Ergene (Uzunköprü) Kazası Meclis-i Daire-i Belediye” başlığı altında bu gelişmeye ilişkin bilgiler yer almıştır. Uzunköprü, Cumhuriyet sonrası idari yapı içinde ilçe statüsüne evrilmiş olup, günümüzde Edirne iline bağlı bir ilçe olarak varlığını sürdürmektedir.

Çalışmanın asıl konusunu oluşturan Uzunköprü ilçesine bağlı köylerin yerleşme tarihleri incelendiğinde, tek bir döneme indirgenemeyen, uzun süreli bir yerleşim süreci olduğu görülmektedir. İlçe genelinde yapılan arkeolojik araştırmalar, özellikle Geç Roma ve Erken Bizans dönemlerinde bu bölgede kırsal yerleşimler oluştuğunu göstermektedir. Turnacı Köyü’ndeki Sarmaşık Yerleşimi ile Sipahi Köyü’ndeki Acıpınar Yerleşiminde elde edilen seramik buluntular, bu dönemlerde tarımsal üretimin ve kırsal yaşamın bu alanlarda gelişmiş olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte Altınyazı Köyü’nde ele geçen ve M.S. 9–13. yüzyıllara tarihlendirilen bronz kandiller, kurşun mühür, bronz sikke ve kurşun lahit gibi eserler bölgenin yerleşme sürekliliğini desteklemektedir (Akgün, 2019).

İlçedeki yerleşim tarihini daha erken dönemlere götüren en güçlü kanıtlar ise köylerin çevresinde tespit edilen Tümülüslerdir (Fotoğraf 1). Hamitli, Harmanlı, Çalıköy, Kırkkavak, Sipahi ve Turnacı köyleri başta olmak üzere ilçenin pek çok noktasında yer alan tümülüsler, bölgenin Erken Demir Çağı’ndan Roma dönemine

uzanan bir yerleşim tarihine sahip olduğunu göstermektedir. Türkiye’de tümülüs tipi mezar geleneğinin en yoğun görüldüğü bölgelerden biri olan Trakya’da, Uzunköprü ilçesinde tespit edilen 64 tümülüs, bölgenin tarih öncesi ve antik dönemlerde de önemli bir yerleşim alanı olduğunu açıkça göstermektedir (Akgün, 2019).

Fotoğraf 1: Sultanşah Mera Tümülüsü (Kuzeyden)

Kaynak: (Akgün, 2019)

Çalışma sahasında daha geç dönemlerde ortaya çıkan köyler de bulunmaktadır. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti’nin uyguladığı iskân politikaları, Balkan Savaşları sonrası yaşanan nüfus hareketleri ve mübadele süreci, ilçedeki bazı köylerin geç Osmanlı–Erken Cumhuriyet döneminde şekillenmesine yol açmıştır. Kadıköy, Mecidiye, Hamidiye ve Gemici gibi köyler, göçmen iskânı veya çiftlik yerleşimlerinin köye dönüşmesiyle ortaya çıkmıştır.

Günümüzde Uzunköprü’ye bağlı 53 köy, özellikle arkeolojik bulgular ve eski yerleşim adları antik dönemden günümüze uzanan

bir yerleşme tarihini işaret etmektedir. Bu yapı, bölgeyi pek çok döneme ait yerleşmelere ait izleri bir arada barındıran nadir coğrafi mekânlardan biri hâline getirmektedir.

Yerleşme Formu

Uzunköprü ilçesine bağlı köyler yerleşme dokusu bakımından çoğunlukla toplu yerleşme özelliği göstermektedir. Köylerin büyük bölümü tarım alanları içerisinde küme köyler şeklindedir (Fotoğraf 2). Ancak Çöpköy, Başağıl, Karabürçek, Kurtbey ve Harmanlı gibi çizgisel köy niteliği taşıyan köyler de görülmektedir.

Fotoğraf 2: Uzunköprü İlçesinde Küme Köyler (Sipahi, Sultanşah ve Turnacı Köyleri).

Kaynak: Google Earth, 2025

Sahada yerleşmelerin toplu karakter kazanmasında en etkili unsur topoğrafyadır. Özellikle sahanın büyük ölçüde alçak ve hafif dalgalı topoğrafik yapıya sahip olması yerleşmelerin toplu bir nitelik kazanmasına zemin hazırlamıştır. Küme köylerde tarım alanları içerisinde cami, meydan çeşmesi, kahvehane veya köy meydanı

çevresinde gelişen bir yerleşim dokusu göze çarpmaktadır (Fotoğraf 3).

Fotoğraf 3: *Turnacı Köyü Meydanı, Meydanda Bulunan Kahvehane ve Muhtarlık Yapıları*

Kaynak: Yazar Arşivi

Öte yandan çizgisel köyler bir yol boyunca gelişmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu köylerdeki meskenler temel olarak yol boyunca sıralanmış şekildedir. Bu yerleşmelerde toplumsal merkezler de yola paralel olarak konumlanmıştır. Ancak günümüzde bu köylerde meskenler tamamen düz bir hat oluşturmamakta, zamanla mesken sayısındaki artış ile yer yer küçük kümelenmeler de görülebilmektedir (Fotoğraf 4).

Ayrıca, köylerdeki yerleşme dokusu ile tarım alanları arasındaki ilişki dikkat çekicidir. Meskenlerin etrafında küçük bahçeler veya bostanlar bulunmaktadır. Bu alanlar hem günlük gıda ihtiyacını karşılamak hem de tarım ve sebze-meyve üretimi için kullanılmaktadır. Ana tarım arazileri ise köyler etrafında daha geniş alanlara yayılmış durumdadır (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 4: *Uzunköprü İlçesinde Çizgisel Köylere Bir Örnek (Harmanlı Köyü).*

Kaynak: Google Earth, 2025.

Fotoğraf 5: *Köylerdeki Bahçe Alanlarına Örnek (Sultanşah Köyü).*

Kaynak: www.koylerim.com Son Erişim: 01.12.2025.

Köylerde, ekonomik faaliyetlere bağılı olarak çeşitli mesken eklentileri görülmektedir. Geçimini büyük ölçüde tarımsal ve hayvansal üretimden sağlayan köylerde, en yaygın eklentiler ahırlar, kümesler ve ambarlardır. Bu yapılar, mesken etrafında bulunan bahçelerde konumlanmakta olup, ahırlar, küçükbaş ve büyükbaş hayvanların barındırılması ve beslenmesi amacıyla, kümesler, tavuk, ördek ve benzeri kanatlı hayvanların bakımını sağlamak için ve ambarlar, yem, tarımsal ürünler ve kışlık ihtiyaçların depolanması amacıyla kullanılmaktadır (Fotoğraf 6).

Fotoğraf 6: Sipahi Köyünde Bir Mesken ve Kerpiç Ambar Örneği

Kaynak: Yazar Arşivi

İlçeye bağılı köylerde yayla, kom veya mezra gibi daimi olmayan yerleşme tipleri yaygın değildir. İlçe genelinde tarım ve hayvancılık faaliyetleri köy merkezlerinde yürütölmekte gerek topoğrafya gerek iklim şartları dolayısıyla Karadeniz ve Doğıu Anadolu'da görölen mevsimlik yaylacılık geleneğı burada görölmemektedir. Bununla birlikte bazı köylerin çevresinde geçmişte mevsimlik kullanılan tarla kulübeleri veya çiftlik yerleşmeleri bulunmakta olup, bunlar daha çok geçici tarımsal

kullanım alanları niteliğindedir ve geçici kırsal yerleşme sınıfına girmemektedir.

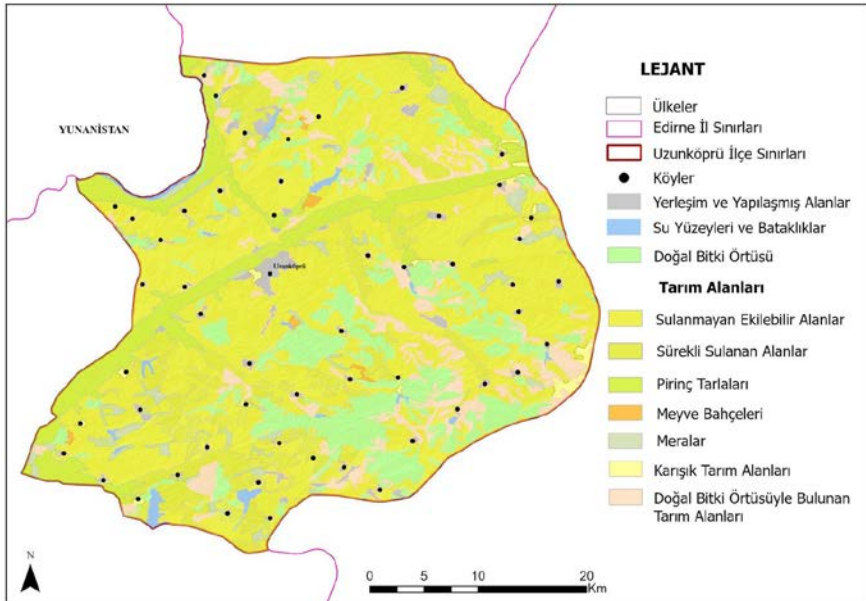
Ekonomik Faaliyetler

Tarım

Tarım, en temel haliyle insanların çeşitli yöntem ve araçlarla toprağı işlemek suretiyle bitkisel ürün elde etmesi olarak tanımlanabilir. Özellikle hızla artan nüfusu beslemek açısından tarımın önemi her geçen gün artmaya devam etmektedir.

İlçenin arazi kullanımında tarım alanları büyük öneme sahiptir. Toplam yüzölçümü 1.185 km² (yaklaşık olarak 1.185.000 dekar) olan Uzunköprü İlçesinde tarım alanları 698.877 dekarla toplam arazinin %58,92'sini oluşturmaktadır (Harita 9). Özellikle Ergene Nehri'ne yakın kesimlerde ve tarımsal sulamanın mümkün olduğu düzlüklerde pirinç tarlaları ve sürekli sulanan alanlar dikkat çekmektedir.

Harita 9: Uzunköprü İlçesi Tarımsal Üretim Haritası.

Kaynak: CORINE, 2018.

Bunun dışında geniş bir sahada buğday–ayçiçeği yetiştirilmesine uygun karışık tarım alanları, güneyde yer yer zeytinlikler, bazı köy çevrelerinde ise üzüm bağları ve meyve bahçeleri görülmektedir.

2024 yılı TÜİK verilerine göre Uzunköprü ilçesinin tarımsal alan kullanımı büyük ölçüde tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerden (%96,5) oluşmaktadır (Tablo 7). 300.750 dekar alanda ayçiçeği 282.500 dekar alanda Buğday ekimi yapılmaktadır. Bunları 70.768 dekar alanla çeltik ekimi takip etmektedir. Bu bağlamda ilçede özellikle buğday ve ayçiçeği gibi geniş ekim alanı gerektiren ürünlerin tarım ekonomisinde belirleyici olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 7: *Uzunköprü İlçesinde Tarım Alanları ve Ekilen Ürünler (2024).*

Ekilen Ürünler	Tarım Alanı (Dekar)	Pay (%)
Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler	674.355	96,5
Meyveler, İçecek ve Baharat Bitkileri	19.524	2,8
Sebze	3.628	0,5
Nadas Alanı	1.370	0,2
Toplam	698.877	100,0

Kaynak: (TÜİK, 2025a)

Meyveler, içecek ve baharat bitkileri 19.524 dekar ile sınırlı bir yer tutmakta olup, ilçede meyveciliğin ikincil bir faaliyet olarak sürdürüldüğü söylenebilir. İlçe genelinde en çok üretilen meyve, içecek ve baharat bitkileri sırasıyla; şaraplık üzüm (1044 ton), armut (517 ton), badem (512 ton) ve cevizdir (506 ton). Sebze tarımı ise 3.628 dekar gibi oldukça küçük bir alan kaplamakta, bu da sebzeciliğin yerel ölçekte ve çoğu köyde hane tüketimine yönelik yapıldığını düşündürmektedir. Sebze tarımında açık ara farkla karpuz (2700 ton) ve kavun (2138 ton) öne çıkmaktadır.

Hayvancılık

Genel olarak değerlendirildiğinde, Uzunköprü’de hayvancılık faaliyetleri büyükbaş hayvancılıktan ziyade koyunculuk ve arıcılık üzerine yoğunlaşmaktadır. 2024 yılı hayvansal üretim verilerine göre, toplam hayvan varlığının en büyük payını küçükbaş hayvanlar (50.056 baş) ve kümes hayvanları (45.271 baş) oluşturmaktadır. (Tablo 8).

Tablo 8: *Uzunköprü İlçesinde Hayvancılık Grupları ve Hayvan Sayıları.*

Hayvancılık Grubu	Hayvan Türü	Hayvan Sayısı
Büyükbaş Hayvancılık	Sığır	16.837
	Manda	0
	Toplam	16.837
Küçükbaş Hayvancılık	Koyun	46.427
	Keçi	3.629
	Toplam	50.056
Kümes Hayvanları	Tavuk (Yumurta + Et)	38.801
	Diğer Kümes Hayvanları	6.470
	Toplam	45.271
Arıcılık	Arı Kolonisi (Eski tip + Yeni tip kovan)	9.464
GENEL TOPLAM		121.628

Kaynak: (TÜİK, 2025b)

Arıcılık, Uzunköprü’de önemli bir ekonomik faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. İlçede eski tip kovan sayısı 305 ile sınırlıyken, yeni tip (modern) kovan sayısı 9.159 olup, bu sayı arıcılık faaliyetlerinin büyük ölçüde modern yöntemlerle yürütüldüğünü ortaya koymaktadır. 70,09 tonluk doğal bal üretimi sahada arıcılığın önemli bir hayvansal faaliyet olduğunu göstermektedir.

Sanayi

Sanayi, doğal hammaddelerin çeşitli işlemlerle dönüştürülerek toplumun ihtiyaç duyduğu ürünlere dönüştürülmesi sürecidir. Ekonomik faaliyetler içinde önemli bir yere sahip olan sanayi, kentlerin gelişmesinde belirleyici rol oynamakta ve hem yerel hem de ulusal ölçekte temel ihtiyaçların karşılanmasına katkı sağlamaktadır (Doğanay, Özdemir, & Şahin, 2025).

Uzunköprü ilçesinde sanayi faaliyetleri büyük ölçüde gıda sanayi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Sanayi faaliyetleri ağırlıklı olarak küçük ve orta ölçekli işletmeler şeklinde örgütlenmiştir. Ağır sanayi veya yüksek teknolojiye dayalı üretim kolları gelişmemiştir. İlçede özellikle tarımsal üretime bağlı olarak çeltik işleme, un ve yağ sanayisi gibi tarıma dayalı sanayi kolları gelişmiştir. Uzunköprü Ticaret ve Sanayi Odası (UTSO) verilerine göre, ilçedeki işletmelerin sektörel dağılımında tarım ve tarım ürünleri %23,34 ile ilk sırada, imalat sektörü ise %16,81’lik pay ile ikinci sırada yer almaktadır (Aydingöz, Erdoğan, & Dayan, 2021).

Çalışma sahasını güney ve güneydoğu kesimlerinin linyit bakımından zengin olması nedeniyle başta Kırköy ve Harmanlı köyleri olmak üzere burada kurulan köylerde küçük ölçekli madencilik faaliyetleri yapılmaktadır. Madencilik faaliyetleri yerel ölçekte ve sınırlı olarak gerçekleştirilmektedir.

Uzunköprü İlçesi Köylerinin Toponomik ve Mekânsal Analizi

Uzunköprü İlçesinin Toponomisi

Uzunköprü ilçesi, ismini Osmanlı padişahı II. Murad döneminde inşa edilen ve Meriç Nehri üzerinde yer alan taş köprüden almaktadır. Hoca Sadeddin’in *Tâcüt-Tevârih* adlı eserinde belirttiği üzere, köprü inşa edilmeden önce bölge bataklık ve ormanlık alanlarla kaplı olup, yolculuk edenler için tehlikeli bir geçiş noktasıydı. II. Murad, Balkanlar’dan Gelibolu’ya dönerken yaşanan

su taşkını nedeniyle nehrin geçilememesi ve geceyi nehir kıyısında geçirmek zorunda kalması üzerine, bölgedeki ulaşımı kolaylaştıracak bir köprü inşasına karar vermiştir. Tarihi kaynaklardan öğrenildiğine göre köprü ve kasabanın inşası, 1421 yılında başlamış ve H.847 / M.1443-44 yılında tamamlanmıştır. Bu köprü sayesinde hem güvenli bir geçiş sağlanmış hem de köprünün çevresinde bir kasabanın kurulması mümkün olmuştur (Hoca Sadettin Efendi, 1992).

Rumeli'de kurulan ilk Türk şehri olarak bilinen Ergene, bugünkü adıyla Uzunköprü, Kanuni Sultan Süleyman dönemine kadar bu isimle anılmıştır. 1529'da adı Cısr-i Ergene'ye çevrilmiş, 1718 yılına gelindiğinde ise bir süre "Kasr-ı Ergene" olarak kayıtlara geçmiştir (BOAMMD:1561, Gömlek no: 103; MAD, no:55, s.503b-504a). Halk arasında ise köprünün uzunluğundan dolayı olduğu düşünülen "Uzunköprü" ismi kullanılmıştır.

Uzunköprü, Osmanlı döneminde dört kez işgal yaşamıştır. İlk iki işgal 1829 ve 1878 yıllarında Ruslar tarafından, üçüncü işgal 1912'de Bulgarlar tarafından, dördüncü ve son işgal ise 1920–1922 yılları arasında Yunanlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu işgaller elbette ilçenin adının da değişmesine neden olmuştur. Yunan işgali sırasında ilçe “Makrifer” veya “Makriyefere/Makrayefra” adlarıyla anılmıştır. Ancak, Millî Mücadele’nin kazanılması ardından 11 Ekim 1922’de Mudanya Ateşkes Anlaşması imzalanmış, aynı yıl ilçe Yunan işgalinden kurtulan şehir yeniden Uzunköprü adını almıştır (Haşılamacı, 2023).

Uzunköprü İlçesi Köylerinin Toponomik Analizi

Daha önce de ifade edildiği üzere çalışma sahasında toplam 53 köy yerleşmesi bulunmaktadır. Bu yerleşmelerin yeni adları fiziki ve beşerî coğrafya ana başlıkları altında toponomik olarak sınıflandırılmış, eski adları ve anlamları da belirtilmiştir. İlçede mevcut 53 adet köy yerleşmesinden 34’ünün adı beşeri coğrafya,

13'ünün adı fiziki coğrafya özelliklerinden etkilenmiş olup 6 adet köy yerleşmesinin adının anlamına ulaşılammış ve veriliş nedeni tespit edilememiştir (Tablo 9).

Tablo 9: Araştırma Sahasında Bulunan Köylerin Adlarının Dağılımı.

Uzunköprü İlçesi Köy Adlarının Dağılımı	Köy Sayısı	Oran (%)
Fiziki Coğrafyadan etkilenen köy adları	13	24,5%
Beşerî Coğrafyadan etkilenen köy adları	34	64,1%
Adı anlamlandırılmayan köy adları	6	11,3%

Fiziki Coğrafyadan Etkilenen Köy Adları

Fiziki coğrafya, yeryüzünün doğal özelliklerini ve bu özellikleri biçimlendiren süreçleri inceleyen bir disiplindir. Yer şekilleri, iklim, bitki örtüsü, toprak, su kaynakları ve doğal süreçler fiziki coğrafyanın temel çalışma konularını oluşturmaktadır.

Araştırma sahasında fiziki coğrafya özelliklerinden etkilenen 13 köy yerleşmesi bulunmaktadır. Bu köylerin çoğunluğu bulunduğu sahada ayırt edici bir özellik olan veya diğer köylere göre çoğunlukta olan bitki, akarsu, dere vb. kökenli adlardan oluşmaktadır. Topoğrafik özelliklerden ve iklimatik özelliklerden etkilenen köy adları da mevcuttur ancak oransal olarak fazla değildir.

Uzunköprü ilçesinde adını fiziki coğrafya özelliklerinden etkilenerek alan 13 köy 6 ana başlık altında incelenmiştir (Tablo 10). Köylerden 7 adedi (%53,8) adını bitki özelliklerinden almıştır ve sınıflama grubu içerisinde birinci sırayı oluşturmaktadırlar. 4 adedi (%30,8) hidrografik özelliklerden etkilenerek adlandırılmış olup sırasıyla 1'er adedi (%7,7) hayvanlardan ve topoğrafya özelliklerinden adlarını almıştır.

Tablo 10: Fiziki Coğrafya Kökenli Köy Adlarının Dağılımı

Köy Kategorisi	Sayı	Pay (%)
Bitki Kökenli Köy Adları.	7	53,8
Hidrografya Kökenli Köy Adları.	4	30,8
Hayvan Kökenli Köy Adları.	1	7,7
Topoğrafya Kökenli Köy Adları.	1	7,7
Toplam	13	100,0

Bitki Kökenli Köy Adları

Bir sahada görülen bitki örtüsü, o sahadaki tarımsal faaliyetler ve iklim özellikleri gibi pek çok konuda bilgi vermektedir. Çalışma sahasında bulunan 53 köyden 7 adedinin adı bitki kökenlidir (Tablo 11). Aynı zamanda bitki kökenli yer adları fiziki coğrafya kökenli yer adları içerisinde en büyük grubu teşkil etmektedir. Bunun nedeni bölgede bitki türlerinin yerleşmeler için kolay tanımlayıcı bir unsur olması, köylerin çevresinde yaygın olarak görülen ağaç, meyve, genel bitki örtüsü veya diğer bitkilerin, adlandırmada tercih edilmesidir.

Tablo 11: Bitki Kökenli Köy Adları.

Sıra No	Köyün Yeni Adı	Köyün Eski Adı
1	Alıç	Aluş
2	Balabankoru	Tatar Köyü
3	Çalı	Çalıköy, Paliouri (Yunanca)
4	Kavakayazma	Kavakayazma
5	Kırkavak	Kırkavak
6	Kırköy	Amygdalia (Yunanca "Bademli")
7	Meşeli	Meşeli

1. Alıç (Aluş): Köyün eski adı kaynaklarda “Aluş” olarak geçmektedir. Adının köy merasında bolca yetişen alıç (*Crataegus* spp.) meyvesinden geldiği ifade edilmektedir. Ancak bugün bahsedilen alıç ağaçlarının zarar gördüğü ve çok az sayıda bulunduğu bilinmektedir.

2. Balabankoru (Tatar Köyü): Köyün adının “Balabanköy”ün koruluk arazisi olmasından geldiği bilinmektedir. Köy, Kırım’dan göç eden Kırımlı Tatarlar tarafından kurulmuş daha sonra Balkanlardan gelen muhacirler buraya yerleşmiştir. Bu nedenle eski adı “Tatar Köyü” olarak geçmektedir.

3. Çalı (Çalıköy, Paliouri): Köyün adını çalı, dikenli çalı topluluğu ile ilişkili bir bitki adından aldığı değerlendirilmektedir. Köyün eski adı olan “Paliouri” bugün Yunanistan’da yer alan bir yerleşim için de kullanılmaktadır. Ancak köy adının tam anlamına ilişkin bilgiler sınırlıdır.

4. Kavakayazma: Köyün adını köyün yakınlarında bulunan çok büyük bir kavak (Populus) ağacından geldiği ifade edilmektedir. Köyün adı eski kaynaklarda da aynı şekilde geçmektedir.

5. Kırkkavak: Köyün adı, yerleşim çevresinde geçmişte yoğun olarak bulunduğu düşünülen kavak (Populus) ağaçlarından geldiği değerlendirilmektedir. Ancak adın tarihsel süreçteki kullanımına dair ayrıntılı kayıtlara ulaşılamamıştır. Adı eski kaynaklarda da aynı şekilde geçmektedir.

6. Kırköy (Amygdalia): Yerel bir rivayete göre, bugün yerleşim sahası daha önce yerleşme olmayan kırsal bir alandı başka bir köyden ayrılan bir kişinin bu alana yerleşmesiyle köy kurulmaya başlamış ve “Kırköy” olarak adlandırılmıştır. Ancak bu bilgi yalnızca sözlü geleneğe dayanmaktadır.

7. Meşeli: Köyün adının çevrede bulunan meşe ağaçlarının (Quercus) fazlalığından geldiği bilinmektedir.

Hidrografiya Kökenli Köy Adları

Karasal iklim özelliklerinin görüldüğü, yaz aylarında sıcaklık ve buharlaşmanın arttığı Uzunköprü’de su kaynaklar tarımsal faaliyetler açısından kritik öneme sahiptir. Bu nedenle, su ile ilişkili

adların yerleşmelerde yaygın şekilde kullanılması doğal çevrenin toponimi üzerindeki belirleyici etkisini göstermektedir. İlçede 4 köy adını köyde mevcut veya daha önce var olmuş olan hidrografik kaynaklardan almaktadır (Tablo 12). Sayısal olarak bitki kökenli köy adlarının ardından ikinci sırada hidrografya kökenli yer adları gelmektedir.

Tablo 12: Hidrografya Kökenli Köy Adları.

Sıra No.	Köyün Yeni Adı	Köyün Eski Adı
1	Çobanpınarı	Çiftlikköy Harabesi
2	Dereköy	Dereköyü, Derei Kebir, Monastiraki
3	Hasanpınar	Hasanpınar
4	Karapınar	Karapınar

1. Çobanpınarı (Çiftlikköy Harabesi): Köyün adını büyük olasılıkla köy çevresinde yer alan pınar (su kaynağı) ve bu alanın geçmişte çobanlar tarafından hayvan otlatma ve su içirme amacıyla kullanmış olmasından aldığı düşünülmektedir. Köyü’nün eski adı “Çiftlikköy Harabesi” olup bu adın köyün geçmişte “Çiftlik” köyüne bağlı bir yerleşme olduğunu değerlendirilmektedir. Ancak adın kökenine ilişkin kesin ve doğrulanmış bir arşiv kaydı bulunmamaktadır.

2. Dereköy (Dereköyü, Derei Kebir, Monastiraki): Halk arasında “Büyük Dere” anlamına gelen “Dere-i kebir” adı da kullanılmaktadır (TBMM, 1928). Köyün adının köyün ortasından geçen, genişçe yataklı bir dereden geldiği bilinmektedir. Köyün eski adı küçük manastır anlamına gelen “Monastiraki” olarak geçmektedir. Ancak, bu adın gerçekten bir manastır yapısından kaynaklandığını gösteren arkeolojik ya da tarihsel belgeye rastlanmamıştır.

3. Hasanpınar: Halk arasında bilinene göre köy adını köyde çobanlık yapan Hasan adlı bir çoban ve köyden geçen bir pınardan ismini almıştır. Köy eski kaynaklarda da aynı adla geçmektedir.

4. Karapınar: Köyün adının nereden geldiği hakkında iki iddia vardır. Geçmişte köy yakınındaki pınarın çevresinde yer alan sık ağaçların gün içinde su yüzeyine gölge düşürdüğü ve nehrin koyu bir görünüm aldığı bir iddia iken, pınarın giriş bölümünün dar bir tünel gibi yapı göstermesi nedeniyle suyun karanlık görünmesiyle köyün adının oluştuğu ikinci iddiadır. Köyün adı tarihsel süreçte değişmemiştir.

Hayvan Kökenli Köy Adları

Diğer fiziki faktörler kadar o sahada yaşayan hayvanların da köy isimlerini adlandırmada etkisi vardır. Çalışma sahasında hayvan kökenli yer adı sadece 1 karşımıza çıkmakta ve fiziki kökenli köy adları sınıflamasında %7,7'lik paya sahip bulunmaktadır. Bu çerçevede isimlendirilmiş olan **Yağmurca (Kestanbolu/ Kestanbolu)** köyünün adının yağmurca olarak bilinen bir geyik türünden geldiği bilinmektedir. Köyün eski adı olan “Kestanbolu” nun kökenine ilişkin kesin bir kayıt bulunmamakla birlikte, adın Rumca “kestane” anlamına gelen “kastanon” kelimesiyle ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

Topoğrafya Kökenli Köy Adları

Topoğrafya, bir yerleşmenin isimlendirilmesinde en belirleyici doğal unsurlardan biridir. Yerleşmenin kurulduğu alanın yükselti durumu, eğimi gibi fiziki koşullar yerleşme adlarına doğrudan yansımaktadır. Bu nedenle köy adları, o sahanın karakteristik topoğrafik görünümünü betimleyen bir anlam taşımaktadır. Çalışma sahasında topoğrafik unsurlardan etkilenecek adlandırılan 1 adet köy bulunmakta ve fiziki kökenli köy adları sınıflamasında %7,7'lik orana sahip olmaktadır. Bu kapsamda isim almış olan **Kurttepe** (eski adı da Kurttepe) köyünün adı ve kökenine

dair güvenilir bir veri bulunamamıştır. Ancak sahanın yükselti haritası incelendiğinde nispeten tepelik bir alan olması sebebiyle bu şekilde adlandırılmış olabileceği değerlendirilmektedir. Topoğrafya kökenli köy adlarının bu kadar az olmasının nedeni olarak ilçe genelinde sade bir topoğrafik yapının hâkim olmasıdır.

Beşerî Coğrafya Kökenli Köy Adları

İnsan ile doğa arasındaki karşılıklı etkileşimlerden kaynaklanan insani faaliyetleri ve bu faaliyetlerin sonuçlarını inceleyen bir disiplin olan Beşerî coğrafya daha çok sosyal konuları kapsamakta ve yerleşmelerin adlandırılmasında en az fiziki faktörler kadar etkili olmaktadır.

Uzunköprü ilçesine bağlı toplam 53 köy yerleşmesinden 34 adedi (%64,1) adını beşerî coğrafya özelliklerinden almıştır (Tablo 13). Bu sınıfta en fazla paya sahip olan 10 köy adı ile şahıs kökenli yer adlarıdır (%29,4) hemen ardından 8 adet köy ile askeri, unvan kökenli köy adları gelmektedir (%23,5). Beşeri özelliklerden etkilenen köy adları içerisinde en az sayı ise 1 köy adı ile dönemlik yerleşme kökenli köy adlarıdır (%2,9).

Tablo 13: Beşeri Coğrafya Kökenli Köy Adlarının Dağılımı

Köy Kategorisi	Sayı	Pay (%)
Askeri, Unvan Kökenli Köy Adları.	8	23,5
Dönemlik Yerleşme Kökenli Köy Adları.	1	2,9
Meslek Kökenli Köy Adları.	3	8,8
Şahıs Kökenli Köy Adları.	10	29,4
Tarım, Ziraat, Hayvancılık Kökenli Köy Adları.	5	14,7
Tarihi, Kültürel Kökenli Köy Adları.	7	20,6
Toplam	34	100,0

Askeri ve Unvan Kökenli Köy Adları

Bir bölgenin geçmişte güvenlik, askerî teşkilatlanma ve idari yapılanması yer adlarına da yansımaktadır. Bu kategorideki yer adları o bölgede görev yapan askerî görevliler, askerî birlikler ya da kişilerin görev ve unvanlarından etkilenerek ortaya çıkmışlardır. Çalışma sahasında bu kapsamda değerlendirilen 8 köy söz konusudur (Tablo 14).

Tablo 14: Askeri ve Unvan Kökenli Köy Adları.

Sıra No.	Köyün Yeni Adı	Köyün Eski Adı
1	Çavuşlu	Çavuş
2	Gazihalil	Kadıağılı, Kadıhalil
3	Gazimehmet	Katiki (Yunanca)
4	Kadıköy	Kadı Gebran (Osmanlı Türkçesi "gavur Kadı")
5	Muhacirkadı	Kadıcık
6	Saçlımüsellim	Saçlımüsellim
7	Sipahi	Sipahi
8	Turnacı	Turnacı

1. Çavuşlu (Çavuş): Köyün adını burada çiftliği olan bir çavuştan aldığı bilinmektedir. Eski adı günümüzdeki adına benzer olarak kaynaklarda “çavuş” olarak geçmektedir.

2. Gazihalil (Kadıağılı/ Kadıhalil): Köyün adının buraya yerleşen, Çanakkale Savaşı’nda gazi olmuş, Gazi Halil’den aldığı bilinmektedir. 2021 yılına kadar köyün adı Kadıağılı olarak kayıtlara geçmiş ancak 2021 yılında kardeşinin yerleştiği ve bugünkü adını verdiği Gazimehmet köyüne ithafen Gazihalil olarak değiştirilmiştir. Köyün eski adının ise muhtemelen köyün kurucusu, Osmanlı’da Kadılık görevi olan bir şahıstan aldığı düşünülmektedir.

3. Gazimehmet (Katiki): Köyün adının bu köyden Çanakkale Savaşı’na giden kişilerden olan ve Gazi olarak gelip bu köye yerleşen Gazi Mehmet’ten geldiği bilinmektedir. Gazi Mehmet, eski kaynaklarda adı Katiki olarak geçen bu köye

yerleşmiş, kardeşi Halil ise bugünkü adıyla “Gazihalil” köyüne yerleşmiştir. Gazihalil ve Gazimehmet köyleri güncel adlarında yer alan “Gazi” unvanı ile askeri ve unvan özelliklerinin baskın olması sebebiyle köyler şahıs kökenli köyler kategorisi yerine askeri, unvan kökenli köy adları içerisinde değerlendirilmiştir.

4. Kadıköy (Kadı Gebran): Köy, kaynaklarda 20. yy. başında Rum Ortodoks yerleşimi olarak geçmektedir, köyün eski adında yer alan “Gebran” ifadesi Osmanlı Türkçesi’nde gayrimüslim anlamına gelmektedir (TBMM, 1933). Bu durum köyün bir Rum yerleşmesi olduğuna dair kanıt niteliğindedir. Günümüzdeki adına ilişkin güvenilir veri bulunamamış, ancak Osmanlı döneminde o bölgeye atanan bir Kadı nedeniyle verilmiş olduğu değerlendirilmiştir.

5. Muhacırkadı (Kadıcık): Köyün adının 1993 harbi döneminde Bulgaristan’dan gelen göçmenlerin arasında bulunan bir kadıdan geldiği bilinmektedir. Köyün eski adı kayıtlarda “Kadıcık” olarak geçmektedir.

6. Saçlımüsellim: Osmanlı’da ordunun sefer güzergâhındaki yolların bakım ve onarımını sağlayan ve ikmal hizmeti gören yörük köyleri “müsellim” olarak adlandırılmaktaydı. Köyün adının buradan geldiği, “saçlı” ifadesinin ise ayırt edici bir niteliğini yansıttığı düşünülmektedir. Köyün adı değişmemiştir.

7. Sipahi: Köy adını Osmanlı’da tımar sistemine bağlı atlı asker sınıfı olan “sipahilerden” almıştır. Bölgenin geçmişte sipahi birliklerinin kontrol ve gözetim alanında olduğu düşünülmektedir. Köyün adının değişmediği bilinmektedir.

8. Turnacı: Köyün adının halk arasında Turna Kuşundan geldiği söylene de köyün adının Osmanlı askerî teşkilatında yer alan “Turnacı” unvanından gelmesi muhtemeldir. Turnacılar, Yeniçeri Ocağı’nın bir kolu olup hem avcılıkta kullanılan köpek ve

tazılardan sorumlu olan kişiler hem de devşirme çocuklarını toplayıp merkeze ulaştıran görevlilerdir. Köyün, Sipahi Köyü ile olan yakınlığı sebebiyle de sahada askeri faaliyetlerin gerçekleştirildiği adının da buradan geldiği düşünülmektedir.

Dönemlik Yerleşme Kökenli Köy Adları

İnsanlar tıpkı diğer diğer canlılar gibi çevresine bağlıdır. Bu nedenle en azından asgari düzeyde fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri, yaşam için elverişli doğal koşullara sahip alanları yerleşim yeri olarak seçmişlerdir. Mevsimlik yerleşmeler, insan topluluklarının yılın belirli dönemlerinde farklı alanlara yönelme ihtiyacından doğan geçici yerleşim birimleridir. Bu yerleşmelerin ortaya çıkmasında temel belirleyici unsur doğal çevre koşullarıdır.

Çalışma sahasının düz ve sade topoğrafyası, ilçeyi oluşturan tarım arazilerinin fazlalığı, iklimin uygunluğu mevsimlik göç gerektirmemekte bu nedenle sahada başta yayla olmak üzere kom, oba, mezra gibi dönemlik (geçici) yerleşmeler bulunmamaktadır. Bu yerleşmelerin bulunmayışı sebebiyle yer adlarına etkisinden de çok kısıtlı olarak bahsedilebilmektedir. İlçeye bağlı 53 köyden yalnızca bir köyün adı dönemlik yerleşme kökenlidir ve beşerî kökenli köy adları içerisinde en az (%2,9) orana sahiptir. Bu kapsamda ele alınan **Karayayla** köyünün eski adı kaynaklarda “Karaylı” olarak geçmektedir. Ancak köyün adının nereden geldiğine dair net bir bilgi yoktur. Çevresel özelliklerden dolayı kara ve yayla ifadeleriyle ilişkilendirildiği düşünülmektedir.

Meslek Kökenli Köy Adları

İnsanlar tarih boyunca yaşamlarını sürdürebilmek için farklı iş ve uğraşlar geliştirmişlerdir. Bu meslekler, sadece ekonomik faaliyetleri şekillendirmekle kalmamış, yerleşimlerin adlandırılmasında da etkili olmuştur. Çalışma sahasındaki 53 köyden

3 adet köyün adı meslek kökenlidir ve bu köyler beşeri kökenli köy adları içerisinde %8,8 orana sahiptir (Tablo 15).

Tablo 15: Meslek Kökenli Köy Adları.

Sıra No.	Köyün Yeni Adı	Köyün Eski Adı
1	Değirmenci	Demirci
2	Gemici	Camicik, Gemati
3	Kiremitçisalih	Kiremitçisalih

1. Değirmenci (Demirci): Köyün adı Uzunköprü köprüsünün etrafında bulunan iki değirmeni işleten değirmencilerden aldığı bilinmektedir. Bu köy, değirmencilerin inşa ettikleri tahta barakalar nedeniyle halk arasında “Tahtalı köy” ya da “Dobralı köy” olarak da anılmaktadır.

2. Gemici (Camicik/ Gemati): Köyün adının, “gemici” olarak bilinen bir meslekten gelmiş olma ihtimali yüksektir. Köyle ilgili kesin bir tarihî kayıt bulunmasa da belirli bir dönemde gemicilikle bağlantılı bir kişinin veya ailenin yaşamış olabileceği düşünülmektedir. Köyün eski adlarına ilişkin bir bilgi bulunamamıştır.

3. Kiremitçisalih: Köyün adının geçmişte bölgede kiremit üretimi veya bu işle uğraşan bir kişiden geldiği düşünülmektedir. Ancak buna ilişkin doğrulanmış bir kaynak bulunamamıştır. “Kiremitçi” ifadesi doğrudan bir mesleği tarif ettiği düşünülmektedir. Köyün adı değişmemiştir.

Şahıs Kökenli Köy Adları

Yerleşmeler adlarını çoğu zaman o bölgenin geçmişteki sahiplerinden, kurucularından veya önemli kişilerden de alabilmektedir. Köy adlarının şahıs adlarından türemesi, o kişinin ilk yerleşenlerden biri olması ya da halk tarafından saygıyla anılmasıyla ilişkili olabilmektedir. Çalışma sahasındaki 53 köyden 10’unun adı şahıs kökenlidir (Tablo 16) ve beşerî kökenli köy adları içerisinde

%29,4 oranla en fazla paya sahiptir. Şahıs kökenli köy adlarının diğer köy adlarına göre fazla olmasının temel nedeni Uzunköprü ilçesinin belirli dönemlerde göç alması, çeşitli iskân politikaları uygulanması ve bu doğrultuda bu sahaya gelip yerleşmeyi kuran ilk kişilerin adlarının köylere verilmesidir.

Tablo 16: *Şahıs Kökenli Köy Adları.*

Sıra No.	Köyün Yeni Adı	Köyün Eski Adı
1	Hamidiye	Hamidiye
2	Hamitli	Hemitler, Amidli Harabesi
3	Karabürçek	Karabürçek
4	Kurtbey	Kurtbeyli
5	Maksutlu	Masıdlı
6	Malkoç	Bulgar Malkoç, Gravia (Yunanca)
7	Ömerbey	Beyköyü, Muhacirli
8	Çakmak	Çakmak
9	Sazlımalkoç	Türk Malkoçu, Sazlıköy
10	Süleymaniye	Çingene Merası, Çingeneyeri

1. Hamidiye: Halk arasında köyün adı hakkında iki rivayet bulunmaktadır. Bunlardan biri köyün Sultan 2. Abdülhamit döneminde kurulduğu ve bu nedenle “Hamidiye Köyü” adını aldığıdır. Diğeri ise, Osmanlı Dönemi’nde transit ticaret yolları üzerinde bulunan köyün yakınlarında bir han olduğu ve hancının kızının adı olan “Hamidiye”nin köyün adlandırılmasında etkili olduğudur. Köyün adı değişmemiştir.

2. Hamitli (Hemitler/ Amidli Harabesi): Köyün adının, “Hamidiye” köyü gibi Sultan 2. Abdülhamit’in ismine izafeten verildiği bilinmektedir. Köyün eski isimleri olan “Hemitler” ve “Amidli Harabesi” adlarına ilişkin doğrulanmış kaynaklar bulunamamıştır. Ancak “Hemitler” adının yerel dildeki telaffuz farkları dolayısıyla Hamitler adından türemiş olabileceği düşünülmektedir.

3. Karabürçek: Halk arasında anlatıldığı üzere köyün adı Rumlarla Türklerin birlikte yaşadığı bu köyde akıncı komutanın köyde yaşayan siyah saçlı bir kızı beğenmesi ve kara saçlı güzel kız anlamına gelen "karabürçek" ismini köye uygun görmesinden gelmektedir. Köyün adı değiştirilmemiştir.

4. Kurtbey (Kurtbeyli): Köyün adının köyün kurucusu ve Osmanlı akıncı beyi olan Kurtbey'den geldiği bilinmektedir. Eski adı kaynaklarda "Kurtbeyli" olarak geçmektedir (Fotoğraf 7).

***Fotoğraf 7:** Köye İsmi Verilen Kurtbey'in Havza İlçesinde Bulunan Kabri.*

Kaynak: Kültür Envanteri (<https://kulturenvanteri.com/yer/kurtbey-mezar-aniti/>)

5. Maksutlu (Masıdlı): Köy adını 20. yy'ın başlarında buraya göç eden ve kurduğu çiftlik etrafında köy oluşumuna öncülük eden Maksut Ağa isimli bir şahıstan almıştır. Eski adının ise yerel dilden kaynaklanan telaffuz farklarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

6. Malkoç (Bulgar Malkoç/ Gravia): Köyün adının, Osmanlı'nın Rumeli fetihlerinde önemli bir akıncı ailesi olan Malkoçoğulları'ndan Malkoç Bey ile ilişkili olduğu değerlendirilmiştir. Osmanlı döneminde bu aileye ait bölgelerinde “Malkoç” adının sıkça kullanılması köy adının kökenini desteklemektedir. Köyün eski adı olan “Gravia'nın Slav dillerindeki “grava” (çakıllı-taşlık arazi) kelimesiyle ilişkili olabileceği, “Bulgar Malkoç” adının ise bölgede yaşayan çoğunluğun Bulgaristan göçmeni olmasıyla bağlantılı olabileceği düşünülmektedir.

7. Ömerbey (Beyköyü, Muhacirli): Köyün adının, Osmanlı döneminde bölgede timar sahibi olduğu düşünülen Ömer Bey'den geldiği, yerleşmenin “Ömer Bey'in köyü” olarak anıldığı ve zamanla “Ömerbey” adına dönüştüğü düşünülmektedir. Köyün eski adı “Beyköy'ün” de günümüzdeki adı gibi bağlı olduğu bir bey olmasından kaynaklandığı, diğer eski adı olan “Muhacirli'nin” ise 19. yüzyıl sonlarında gerçekleşen Balkan muhacir yerleşimleriyle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

8. Çakmak: II. Murat bölgede egemenliğini sağladıktan sonra toprakların bir kısmını beyleri ve askerleri arasında dağıtarak yerleşik Türk hâkimiyetinin oluşmasını sağlamıştır. Bu kişiler arasında bulunan Çakmak Dede lakaplı asker Tekke kurmak için yer ve izin istemiş ve II. Murat bugün köyün kurulmuş olduğu alanı Çakmak Dede'ye çiftlik olarak vakfetmiş, bu doğrultuda köy “Çakmak Köy” olarak adlandırılmıştır.

9. Sazlımalkoç (Türk Malkoçu/ Sazlıköy): Köyün adının, köyün eski adlarından olan “Sazlıköy” ile Osmanlı akıncı ailesi Malkoçoğulları'na atıf yapan “Malkoç” adının birleşmesiyle oluşmuş olduğu düşünülmektedir. Köyün eski adı olan “Sazlıköy” yerleşmenin çevresindeki sazlık ve sulak alanları yansıtan coğrafi bir adlandırma olarak değerlendirilmiştir. Köyün diğer eski adı olan “Türk Malkoç” adının ise, yakın çevrede bulunan ve farklı etnik

yapıya sahip “Malkoç Köyü”nden ayırt etmek amacıyla kullanılmış olması muhtemeldir.

10. Süleymaniye (Çingene Merası, Çingeneyeri): 1877-1878 yıllarında Bulgaristan’dan gelen göçmen Gacal aileleri Süleyman Bey tarafından yöreye yerleştirilmiş olup köyün bugünkü adının buradan geldiği düşünülmektedir. Yerleşilen sahada daha önceden Çingenelerin yaşadığı bilinmektedir. Bu nedenle köyün eski adı “Çingene Merası”, “Çingeneyeri” olarak bilinmektedir.

Tarım, Ziraat Hayvancılık Kökenli Köy Adları

Tarih boyunca ziraat ve hayvancılık faaliyetleri özellikle kır yerleşmelerinde yerleşimin devamlılığı açısından önemli unsurlardan biri olmuştur. İnsanlar yerleşecekleri alanları seçerken çoğunlukla su kaynaklarına yakın, verimli topraklara sahip ve hayvancılığa elverişli sahaları tercih etmiş, bu durum köy adlarına da doğrudan yansımıştır. Bazı yerleşmeler bulunduğu çevrede yürütülen tarımsal üretim, yetiştirilen ürün veya hayvancılık faaliyetlerinin niteliğine bağlı olarak isimlendirilmiştir. Uzunköprü İlçesine bağlı 53 köyden 5’inin adı tarım ve hayvancılık kökenlidir (Tablo 17) ve bu grup beşeri kökenli köy adları içerisinde %14,7’lik bir orana sahiptir.

Tablo 17: Tarım ve Hayvancılık Kökenli Köy Adları.

Sıra No.	Köyün Yeni Adı	Köyün Eski Adı
1	Altınyazı	Garella, Xarala/ Harala
2	Başağıl	Mandıra
3	Çiftlik	Çiftlik
4	Harmanlı	Harmanlı
5	Sığırcılı	Sığırcılı

1. Altınyazı (Garella/ Xarala/ Harala): Köyün günümüzdeki adında yer alan “yazı” kelimesi Anadolu ve Trakya ağızlarında “düz, ova hâlindeki geniş tarım alanı” anlamına

gelmekte, “altın” ise verimlilik, bereket, kaliteli ürün gibi olumlu bir niteleme olarak kullanılmaktadır. Bu doğrultuda köyün günümüzdeki adı verimli tarım alanlarını ifade etmektedir. Köyün eski adları olan “Garella” ve “Harala” adlarının Rumca kökenli olduğu düşünülmekte, ancak resmi bir kaynak bulunamamaktadır.

2. Başağıl (Mandıra): Köyün adı, köy halkının büyük çoğunluğunun geçimini hayvancılık ile sağlıyor olmasından, her hanede büyük ve küçük baş hayvanların bulunmasından dolayı eski kaynaklarda “küçükmandıra” olarak geçmektedir. Ancak daha sonraki dönemlerde “büyükmandıra” yerleşmesi ile karıştırılması sebebiyle köyün adı “Başağıl” olarak değiştirilmiştir.

3. Çiftlik: Köyün tarihiyle ilgili doğrulanmış bir kaynak olmamakla birlikte isminin mübadeleden önce bugünkü köy alanında bulunan büyük bir çiftlikten geldiği rivayet edilmektedir.

4. Harmanlı: Köyün adının geçmişte Bulgaristan'ın Harmanlı yerleşiminden gelen göçmen sayısının fazla olması ve aynı zamanda köyde eskiden, harman yapım alanlarının fazla olması sebebiyle verildiği bilinmektedir.

5. Sığırcılı: Köy halkı tarafından, köyün tarihinin en az iki yüzyıl öncesine dayandığı ve Uzunköprü'nün yerli köylerinden biri olduğu, bu nedenle adının değişmediği söylenmektedir. Köyün adının kökeni kesin olarak bilinmemekle birlikte iki farklı rivayet vardır. Bunlardan ilki, geçmişte bölgede sığır yetiştiriciliğinin yaygın olması ve halkın sığircılıkla uğraşması nedeniyle yerleşmenin bu adla anıldığıdır. Diğer görüş ise bölgede yoğun şekilde görülen sığircık kuşlarına atıfla köyün önce “Sığircıklı” olarak adlandırıldığı ve zamanla bu adın “Sığircılı” biçimine dönüştüğüdür (TBMM, 1933). Köyde sığır yetiştiriciliğinin yürütülmesi öncelikli olarak değerlendirilmiş ve köy çalışma kapsamında tarım, ziraat, hayvancılık kökenli köy adları içerisinde değerlendirilmiştir.

Tarihi, Kültürel ve Etnik Kökenli Köy Adları

Birçok köy adı; bölgenin tarihsel süreçte geçirdiği siyasal, etnik ve kültürel değişimlerin izlerini taşımaktadır. Bu köy adlarında göç hareketleri, fetihler ve etnik yapı belirleyici unsurlardır. Tarihi ve kültürel kökenli köy adları yerleşmenin kuruluş dönemine, etnik kökenine ve kültürel kimliğine dair bilgiler içermektedir. Çalışma sahasında tarihi ve kültürel kökenli köy adlarının sayısı 7’dir (Tablo 18). Bu köyler beşerî kökenli köy adları içerisinde %20,6’lık bir orana sahiptir.

Tablo 18: Tarihi, Kültürel ve Etnik Kökenli Köy Adları.

Sıra No.	Köyün Yeni Adı	Köyün Eski Adı
1	Aslıhan	Arslan, Leontari (Yunanca "Aslan")
2	Elmalı	Ermeni köyü, Armena
3	Eskiköy	Eskiköy, Palaioxorio (Yunanca "Eskiköy")
4	Sultanşah	Sultaniye, Sultaş
5	Türkobası	Göne, Xarala Göne
6	Balaban	Balaban
7	Danişment	Danişment

1. Aslıhan (Arslan/ Leontari): Köyün eski adları “Arslan” ve Yunanca “aslan” anlamına gelen “*Leontari*”dir. Bölgedeki birçok yerleşimde olduğu gibi, Mütareke yıllarında kullanılan Yunanca yer adları zamanla Türkçe karşılıklarıyla yer değiştirmiştir. “Leontari” adının Türkçedeki karşılığı olan “Arslan”, adının Cumhuriyet dönemindeki yer adları düzenlemeleri sırasında “Aslıhan” biçimine evrildiği düşünülmektedir. Dilsel süreçler sebebiyle köyün adı kültürel kökenli olarak değerlendirilmiştir.

2. Elmalı (Ermeni köyü/ Armena): Köyün adı Elmalı yani “elin malı” anlamındadır. Kurtuluş savaşı öncesinde köyde Ermenilerin yaşadığı bu nedenle köyün eski adlarının “Ermeni Köyü” ve “Armena” olduğu bilinmektedir.

3. Eskiköy (Palaioxorio): Köyün adının tıpkı “Aslıhan” köyünde olduğu gibi Yunanca “Eskiköy” anlamına gelen “Palaioxorio” isminin Mütareke yıllarında Türkçeleştirilmesi sonucu oluştuğu tahmin edilmektedir. Bu nedenle tıpkı Aslıhan köyü gibi kültürel kökenli köyler içerisinde değerlendirilmiştir.

4. Sultanşah (Sultaniye, Sultaş): Osmanlı Dönemi’nde köyün nispeten tepelik bir konumda bulunması sebebiyle çeşitli padişahların ve vezirlerin konaklama yeri olduğu halk arasında anlatılmaktadır. Köyün adının da bu hikâyeden geldiği bilinmektedir. Köyün eski adları yerel dilde sultanların konakladığı yeri ifade etmek için farklı şekillerde kullanılmıştır.

5. Türkobası (Göne/ Harala Göne): Cumhuriyet döneminde bölgedeki birçok köy adı Türkleştirilirken yerleşimin etnik yapısı dikkate alınarak köye Türklerin yerleştiği oba/köy anlamına gelen “Türkobası” adının verilmiş olabileceği düşünülmektedir. Ancak köyün adına dair doğrulanmış bir kaynak bulunamamıştır. Köyün eski adları olan “Göne” ve “Harala Göne” isimlerinin kesin anlamları bilinmese de Rumca veya Bulgarca kökenli olabileceği değerlendirilmektedir (TBMM, 1928).

6. Balaban: Köyün adını Anadolu'dan Balkanlar'a ilk olarak gelen Osmanlı kumandanlarından biri olan Balaban Bey'den (Deli Balaban) aldığı ve Balaban Aşireti'nin Deli Balaban bey ile Rumeli'ye göç ederek ve yerleşmiş bir Türkmen boyu olduğu bilinmektedir. Köyün adı kayıtlarda aynı şekilde geçmektedir (TBMM, 1968).

7. Danişment: Köyün adının, Anadolu'nun Türkmen beyliklerinden olan Dânişmendliler'den geldiği, beyliğin dağılması sonrası farklı sahalara yayılan Danişmendli grupların yerleşme kurmaları sonucunda köyün bu adı aldığı olasılığı bulunmaktadır. Ancak bu bağlantıyı kesinleştirecek tarihî belge ya da yazılı kayıt

bulunamamıştır. Köyün halk arasında “Talaşman” olarak anıldığı bilinmektedir (TBMM, 1933).

Adı Anlamlandırılmayan Köy Yerleşmeleri

Bazı köylerin adları hem eski kaynaklarda hem de köyde yaşayan kişilerim anlatılarında açıklık taşımadığı için kesin olarak anlamlandırılmamaktadır. Zamanla unutulmuş adlar, değişime uğramış sözcükler bu duruma neden olabilmektedir. Bu nedenle bu gruptaki köyler, adının nereden geldiği bilinmeyen ya da net olarak açıklanamayan yerleşmeler olarak değerlendirilmiştir (Tablo 19).

Tablo 19: *Adı Anlamlandırılmayan Köy Yerleşmeleri.*

Sıra No.	Köyün Yeni Adı	Köyün Eski Adı
1	Bayramlı	Tırnova
2	Beykonağı	Beykonak
3	Bıldır	Buldu
4	Kavacık	Kavacık
5	Kurdu	Kurdköyü, Kurdi/ Danielion
6	Salarlı	Saraylı, Salarlı

Köylerin Mekânsal Analizi

Uzunköprü’deki köy yerleşmelerinin mekânsal dağılımı incelendiğinde, homojen bir dağılım olmadığı göze çarpmaktadır. Fiziki coğrafya kökenli köy adları daha çok doğal unsurların belirgin olduğu alanlarda yoğunlaşırken, beşeri coğrafya kökenli köy adları ise bölgenin geçmişte yoğun yerleşim, geçiş güzergâhı veya askerî faaliyet alanı olarak kullanıldığı sahalarla örtüşmektedir (Harita 10).

Fiziki coğrafyanın yerleşme yoğunluğunu sınırlı ölçüde etkilediği çalışma sahasında, topoğrafya genel olarak düz ve hafif dalgalı alanlardan oluştuğundan köylerin arazi seçimi üzerinde belirleyici bir zorluk yaratmamaktadır. Bu nedenle topoğrafya kökenli köy adları ve fiziki koşullarla bağlantılı olarak dönemlik

yoğunluğunda değişimler meydana gelmesi, bu faaliyetler ile köyün adlandırılması arasında ilişkinin daha zayıf bir bağlantıya sahip olmasını beraberinde getirmektedir.

Uzunköprü’de beşerî kökenli köy adlarının dağılışı konusunda doğrudan tarihsel süreç, kültürel geçmiş ve toplulukların bölge üzerindeki etkisiyle uyumlu olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç

Ad verme/adlandırma, kültürün çok önemli bir parçasıdır. Yer adları bir toprağın yurt kimliği kazanmasında en önemli unsurlardan biridir. Köy adları, gerek doğal çevre özelliklerinden (iklim, topoğrafya, su kaynakları, bitki örtüsü, yaşayan canlılar) gerekse sahadaki beşerî özelliklerden (ekonomik faaliyetler, kültürel unsurlar, etnik yapı, tarihi olaylar vb.) etkilenerek oluşturulmuş ve sahanın kimliğini yansıtan unsurlar haline gelmişlerdir.

Çalışma kapsamında Edirne Uzunköprü İlçesinde bulunan köy yerleşmelerinin toponomik ve mekânsal analizi incelenmiş olup sahada yer alan 53 köyün eski ve yeni adları ile kökenleri araştırılmıştır.

Bu araştırmada, Uzunköprü ilçesindeki köy yerleşmelerinin adlarını yalnızca dilsel bir unsur olarak değil, coğrafi, kültürel ve tarihsel süreçlerin bütünleştiği birer gösterge olarak ele alınmış olup, elde edilen bulgularla yer adlarının bölgenin doğal ortamı ve beşerî yapısıyla sıkı bir ilişki içinde olduğu gösterilmiştir.

Araştırma alanında bulunan 53 köy yerleşmesinden 34 adedinin (%64,1) beşerî coğrafya, 13 adedinin (%24,5) fiziki coğrafya kökenli olduğu tespit edilmiştir. 6 köy yerleşmesinin (%11,3) ise adının anlamına, kökenine ulaşılamamıştır. Köy yerleşmelerinin adlandırılmasında en fazla beşerî özelliklerden etkilenildiği görülmüştür.

Beşerî coğrafya kökenli köy adlarından 10 adedinin (%29,4) adını şahıs kökenli, 8 adedinin (%23,5) askeri ve unvan kökenli, 7 adedinin (%20,6) tarihi, kültürel ve etnik kökenli, 5 adedinin (%14,7) tarım, ziraat ve hayvancılık kökenli, 3 adedinin (%8,8) meslek kökenli ve son olarak 1 adedinin (%2,9) dönemlik yerleşme kökenli olduğu tespit edilmiştir.

İlçedeki köylerde tarihi süreçler, göç hareketleri ve işgallerle bağlantılı olarak şahıs; askeri, unvan ve tarihi, kültürel, etnik kökenli adlandırmaların fazla olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Uzunköprü'nün tarih boyunca çok kültürlü bir yapıya sahip olduğunu söylemek mümkündür. Rum, Bulgar ve Osmanlı yerleşimlerinin izleri yer adlarında açıkça görülmektedir.

Fiziki coğrafya kökenli yer adlarından 7 adedinin (%53,8) bitki kökenli, 4 adedinin (%30,8) hidroğrafya kökenli, 1 adedinin (%7,7) hayvan kökenli ve yine 1 adedinin (%7,7) topoğrafya kökenli olduğu görülmüştür.

Köylerde özellikle fiziki unsurlar içerisinde bitki özellikleri adlandırmada ayırt edici özellik olarak kullanılmıştır. Dere, akarsu, nehir yakınlarında bulunan köylerde ise bu unsurlar adlandırmada ayırt edici özellik olarak kullanılmıştır. Bunlar genel anlamda fiziki unsurlar içerisinde dağılışıda belirgin farkların görüldüğü iki unsurdur. Topoğrafyanın ve hayvan türlerinin genel anlamda bir tekdüzelik göstermesi nedeniyle bu unsurlar adlandırmada ayırt edici özellikler olarak çok az kullanılmıştır.

Çalışma sahasında bulunan 53 köyden 32 köyün adı tarihsel süreçte değiştirilmiştir. Bazı köy adlarında bu değişim köy adının zamanla telaffuzunun değişmesinden kaynaklansa da (örneğin Alıç Köyü-Aluş Köyü) köylerin adlarının değişiminde büyük oranda Cumhuriyet döneminde işgalden kurtulma ve yer adlarının Türkçeleştirilmesinin etkisi görülmektedir.

Mekânsal analiz sonuçları köy adlarının rastlantısal olmadığını, çoğu durumda fiziki coğrafyan koşulları ile beşerî coğrafya koşullarının adlandırmada önemli etki yarattığını ortaya koymuştur. Köy adlarının homojen bir biçimde dağılım göstermediği, ancak günümüzde her ne kadar fiziki ve beşerî koşullarda değişimler meydana gelmiş olsa da köy adlarının bulundukları saha ile doğrudan uyumlu olduğu görülmüştür.

Bu yönleriyle çalışma, kırsal alanların yer adları aracılığıyla okunabileceğini, toponominin bölgenin kimliğini yansıtan güçlü bir coğrafi araç olduğunu göstermekte, yer adlarının coğrafi araştırmalarda önemli bir veri kaynağı olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Akbıyık, M. (2016). Siverek İlçesi Köy Yerleşmelerinin Toponimik Analizi. *Turkish Studies*, 11(8), 1–24.
- Akbıyık, M. (2019). Şanlıurfa ili Bilecik ilçesi köy yerleşmelerinin toponomik analizi. *Turkish Studies Social Sciences*, 193–214.
- Akbıyık, M., & Çakır, M. (2023). Şanlıurfa İli Hilvan İlçesi Köy Yerleşmelerinin Toponimik Analizi. *Turkish Studies*, 18(32), 893-921.
- Akgün, C. (2019). *Uzunköprü ilçesinin arkeolojik kültür envanteri (Yüksek lisans tezi)*. Edirne: T.C. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı.
- Akın, V. (1990). Trakya köy ve şehir adları üzerine bir inceleme. *Türk Kültürü* 28 (329), 530-539.
- Akova, S. B. (2002). *Ergene Havzasının coğrafi potansiyeli*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Atalay, İ. (2004). *Türkiye coğrafyası ve jeopolitiği*. İzmir: Meta Basım.
- Aydın, T. (2022). Türkiye’de köy adı değişiklikleri üzerine bir inceleme: Kağızman örneği . *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (53), 345–361.
- Aydingöz, B., Erdoğan, S., & Dayan, V. (2021). İlçelerde faaliyet gösteren KOBİ’lerin ekonomik ve finansal durumu üzerine bir SWOT analizi: Uzunköprü ilçesi örneği. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 9(2), 135–152.
- Bakırcı, M. (2007). *Türkiye’de kırsal kalkınma: Kavramlar, politikalar, uygulamalar*. Ankara: Nobel Basım ve Dağıtım.

- Bakırcı, M. (2017). *Gerger yöresi beşeri coğrafyası*. İstanbul: Çantay Yayınevi.
- Bakırcı, M. (2022). Kır yerleşmeleri. M. Doğan, & Ö. Sertkaya Doğan içinde, *Beşeri ve ekonomik coğrafya* (s. 56-88). İstanbul: Pegem Akademi Yayınları.
- Bulut, İ. (1996). Sorgun Yöresi Köy ve Mevkii Adlarının Kaynakları. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, (3), 30–40.
- Demirkaya, H., & Arıbaş, K. (2014). Gölhisar, Çavdır ve Altınyayla (Burdur) ilçelerindeki kırsal yerleşme adlarının kaynakları. *Türk Coğrafya Dergisi* 46, <https://doi.org/10.17211/tcd.46733>, 77–88.
- Demirtaş, E., Yıldız, M., & Edi, A. (2021). Eleşkirt (Ağrı) çevresindeki köy yerleşmelerinin adlarının değişim süreci ve toponomik analizi. *Ekev Akademi Dergisi*, 97–116.
- Devlet Su İşleri 11. Bölge Müdürlüğü. (tarih yok). *İşletmedeki baraj ve göletler*. Devlet Su İşleri 11. Bölge Müdürlüğü: <https://bolge11.dsi.gov.tr/Sayfa/Detay/1084> adresinden alındı
- Doğanay, H., Özdemir, Ü., & Şahin, İ. (2025). *Genel beşeri ve ekonomik coğrafya*. Ankara: Pegem Akademi.
- Erol, O. (1993). Ayrıntılı jeomorfoloji haritaları çizim yöntemi. *İ.Ü. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni*.
- Erol, O. (2014). *Genel klimatoloji*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Haşılamacı, T. (2023). XIX. ortalarında Uzunköprü (Cisr-i Ergene) kırsalında sosyal ve ekonomik yapı. *Istranca Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 101–120.
- Hoca Sadettin Efendi. (1992). *Tacü'l Tevarih (İ. Parmaksızoğlu, Ed.)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Hoşgören, M. Y. (2017). *Jeomorfoloji Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Çantay Kitabevi.

Karagel, E. (2024). Altınözü (Hatay) ilçesi köylerinin toponimi coğrafyası. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 16, <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1471616>, 643–670.

Karbuç, İ. (2016). Uzunköprü (Edirne)'nin iklim özellikleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 49, 359–373.

Kurtulmuş, Z. (1995). *Kırklareli ili köy yer adları. Türk Halk Kültüründen Derlemeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları.

Orhan, F. (2021). Artvin ilindeki köy yerleşmelerinin toponimik özelliklerine coğrafi bir bakış . *International Journal of Geography and Geography Education*, 43, <https://doi.org/10.32003/igge.811006>, 278–297.

Özüpekçe, S., & Gümüş, N. (2020). Bir toponimi araştırması: Besni (Adıyaman) ilçesi köy adlarının coğrafi sınıflandırması. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 25(44), <https://doi.org/10.17295/ataunidcd.804482>, 151–162.

Özüpekçe, S., Işık, M., & Dalgıç, S. (2023). Midyat ilçesi kırsal yerleşmelerinin toponimik sınıflandırması ve coğrafya öğretiminde toponimi kavramı. *Turkish Studies*, 18(4), 1633–1650.

Şahin, G. (2010). Türkiye’de yapılmış toponomi çalışmaları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 134–156.

TBMM. (1928). *TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu*. Son teşkilatı mülkiyede köylerimizin adları. adresinden alındı

- TBMM. (1933). *TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu*. Köylerimiz: Köy Kanunu: Tatbik olunan ve olunmayan köy isimlerini alfabe sırasıyla gösterir. adresinden alındı
- TBMM. (1968). *TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu*. Köylerimiz: 1 Mart 1968 durumu. adresinden alındı
- Tunçel, H. (2000). Türkiye’de ismi değiştirilen köyler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26.
- Turayevich, T. M. (2021). Turkish toponymy and its stages of development. *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*.
- TÜİK. (2025a). *Bitkisel üretim istatistikleri: İlçe düzeyinde tarım alanları ve ekilen ürünler (Uzunköprü, 2024)*. MEDAS Veri Portalı: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>. adresinden alındı
- TÜİK. (2025b). *Hayvancılık istatistikleri, 2024*. MEDAS Veri Portalı: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>. adresinden alındı
- Yaş, H., & Güler, T. (2016). Kır-Kent Ayrımı Görünümlerinin Havsa Örneğinde İncelenmesi. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12(46), 1-20.
- Yılmaz, C. (2019). Türkiye Kırsal Yerleşme Coğrafyası Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 17 (34), 519-560.

BÖLÜM 2

KAFKASYA’DA DAĞLIK ALAN YERLEŞMELERİ: GÜRCİSTAN ÖRNEĞİ

REYHAN RAFET CAN¹

Giriş

Dağlık alanlar, yerleşme coğrafyası bağlamında yalnızca fiziki çevre koşullarının sınırlandırıcı etkilerinin gözlemlendiği mekânlar olarak değil, aynı zamanda insan-çevre etkileşiminin uzun erimli uyum ve süreklilik süreçlerinin en belirgin biçimde izlenebildiği karmaşık mekânsal sistemler olarak değerlendirilmelidir. Yükselti, eğim, iklimsel sertlik, jeomorfolojik parçalanmışlık ve erişilebilirlik kısıtları, bu alanlarda yerleşmenin mekânsal biçimini, süreklilik derecesini ve işlevsel örgütlenmesini doğrudan belirleyen temel fiziki parametrelerdir. Bu bağlamda dağlık alan yerleşmeleri, klasik yerleşme teorileri içerisinde çoğunlukla “marjinal”, “dezavantajlı” ya da ikincil mekânlar olarak tanımlanmış; ancak son dönem literatür, bu indirgemeci yaklaşımın dağlık alanların tarihsel, toplumsal ve mekânsal gerçekliğini açıklamakta yetersiz kaldığını ortaya koymuştur (Khonelidze, 2008). Güncel yaklaşımlar, dağlık alan yerleşmelerini çevresel

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, Orcid: 0000-0003-2280-9268

kısıtların pasif bir sonucu olarak değil, aksine insan topluluklarının çevresel koşullarla geliştirdiği aktif ve çok katmanlı uyum stratejilerinin ürünü olarak ele almaktadır.

Bu çerçevede Kafkasya, Avrupa ile Asya arasında uzanan jeostratejik konumu, jeolojik açıdan genç kıvrım sistemleri ve yüksek rölyef enerjisi ile dağlık alan yerleşmelerinin hem süreklilik hem de çeşitlilik gösterdiği başlıca coğrafi alanlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Büyük Kafkaslar ve Küçük Kafkaslar boyunca uzanan dağ sistemleri, yalnızca doğal bir sınır kuşağı oluşturmamış; aynı zamanda yerleşme ağlarının yönlenişini, yoğunluk dağılımını ve tarihsel gelişim seyrini belirleyen temel mekânsal çerçeveyi meydana getirmiştir (Akdemir & Koçyiğit, 2023). Kafkasya'nın fiziki yapısına ilişkin coğrafi analizler, kısa mesafeler içerisinde keskin yükselti, iklim ve biyocoğrafik farklılıkların ortaya çıktığını; bu durumun yerleşme desenleri üzerinde doğrudan ve belirleyici etkiler yarattığını göstermektedir (Bitukov vd., 2013). Bu heterojen fiziki yapı, Kafkasya'daki dağlık alan yerleşmelerinin hem mekânsal örgütlenmesinde hem de fonksiyonel çeşitliliğinde temel belirleyici unsurlardan biri olmuştur.

Kafkasya'daki dağlık alan yerleşmelerinin ayırt edici özelliklerinden biri, tarihsel süreklilik ile mekânsal istikrarın eş zamanlı olarak varlık göstermesidir. Bölge genelinde çok sayıda dağ köyü, yüzyıllar boyunca aynı konumda varlığını sürdürmüş; büyük ölçekli yer değiştirmeler ve radikal mekânsal kopuşlar sınırlı düzeyde kalmıştır. Bu durum, dağlık alan yerleşmelerinin geçici veya mevsimlik iskân alanları olmaktan ziyade, uzun erimli toplumsal, ekonomik ve kültürel örgütlenmelerin mekânsal karşılıkları olduğunu ortaya koymaktadır. Kafkasya'daki yerleşme sürekliliğine ilişkin tarihsel-coğrafi değerlendirmeler, bu istikrarın savunma gereksinimleri, kolektif kimlik inşası ve çevresel uyum mekanizmalarıyla yakından ilişkili olduğunu göstermektedir (Lukianowicz, 2015).

Güney Kafkasya'nın merkezinde yer alan Gürcistan, dağlık alan yerleşmelerinin ülke ölçeğinde belirleyici bir unsur oluşturduğu nadir örneklerden biridir. Gürcistan'daki dağlık alan yerleşmelerinin mekânsal sürekliliği, yalnızca yükselti, eğim ve iklimsel sertlik gibi fiziki çevre koşullarıyla açıklanamaz; bu süreklilik aynı zamanda ülkenin tarihsel jeopolitik konumu, sınır rejimleri ve siyasal kırılganlığıyla doğrudan ilişkilidir. Güney Kafkasya'nın merkezinde konumlanan Gürcistan, tarihsel süreç boyunca Osmanlı, İran ve Rus güçlerinin rekabet alanı hâline gelmiş; bu durum özellikle sınır bölgeleri ve dağlık alanlarda savunma ve sığınma odaklı yerleşme tercihlerini güçlendirmiştir. Büyük ve Küçük Kafkas dağ kuşakları boyunca uzanan yüksek dağlık alanlar, yalnızca doğal engeller değil, aynı zamanda siyasal parçalanma ve istikrarsızlık dönemlerinde nüfusun çekildiği korunaklı mekânlar olarak işlev görmüştür. Gürcistan'ın bağımsızlığa giden süreçte yaşadığı siyasal dönüşümler ve dış müdahaleler, dağlık alanların hem yerleşme sürekliliği hem de toplumsal direnç açısından stratejik önemini daha da artırmıştır. Bu bağlamda dağlık alan yerleşmeleri, Gürcistan örneğinde yalnızca çevresel uyumun değil, aynı zamanda tarihsel belirsizliklere karşı geliştirilen mekânsal ve siyasal uyum stratejilerinin somut bir yansıması olarak değerlendirilmelidir (Ekici, 2021).

Ülke topraklarının önemli bir bölümünün dağlık ve engebeli alanlardan oluşması, Gürcistan'da yerleşmelerin dağılışı, nüfus yoğunluğu ve ekonomik faaliyetlerin mekânsal örgütlenmesi üzerinde doğrudan belirleyici bir etki yaratmaktadır. Gürcistan'ın fiziki ve beşerî coğrafyasına ilişkin çalışmalar, dağlık alanların ülke yerleşme sisteminin ayrılmaz bir parçası olduğunu ve bu alanların yalnızca çevresel koşullar nedeniyle değil, tarihsel ve kültürel etmenlerin de etkisiyle iskân edildiğini ortaya koymaktadır (Gachechiladze, 2001). Gürcistan'daki dağlık alan yerleşmelerinin kökenleri tarih öncesi dönemlere kadar uzanmakta; arkeolojik ve paleocoğrafik bulgular, Büyük Kafkaslar ve çevresindeki dağlık

alanların erken dönemlerden itibaren sürekli insan yerleşimine sahne olduğunu göstermektedir. Bu alanlar, barınma, avcılık ve doğal kaynaklara erişim açısından sağladıkları avantajların yanı sıra doğal korunaklılıkları nedeniyle de tercih edilmiştir. Gürcistan Kafkasya'sındaki erken dönem yerleşmelerine ilişkin değerlendirmeler, dağlık alanların insan yerleşimi açısından süreklilik gösteren çekirdek mekânlar olduğunu ortaya koymaktadır (Tsikaridze vd., 2025).

Orta Çağ ve erken modern dönemlerde Gürcistan'daki dağlık alan yerleşmeleri, siyasal parçalanma, sınır çatışmaları ve dış baskılar nedeniyle daha da stratejik bir nitelik kazanmıştır. Dağlık alanlar, savunma avantajı sunan mekânlar olarak yerleşme tercihlerini yönlendirmiş; geçitleri ve vadileri denetleyen yerleşmeler bölgesel ölçekte askerî ve siyasal işlevler üstlenmiştir. Gürcistan ile Kuzey Kafkasya arasındaki tarihsel ilişkileri ele alan çalışmalar, dağlık alan yerleşmelerinin yalnızca yerel dinamikler tarafından değil, aynı zamanda bölgesel siyasal süreçler tarafından da biçimlendirildiğini ortaya koymaktadır. XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Gürcistan'daki dağlık alan yerleşmeleri, derin sosyo-ekonomik dönüşüm süreçleriyle karşı karşıya kalmıştır. Sovyet dönemi politikaları, tarımın kolektifleştirilmesi ve yerleşme ağlarının yeniden düzenlenmesi yoluyla dağlık alanların mekânsal yapısını kısmen dönüştürmüştür; buna karşın birçok yüksek dağ yerleşmesi, sınırlı değişimle varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Sovyet sonrası dönemde ise ekonomik daralma, ulaşım altyapısındaki yetersizlikler ve hızlanan göç süreçleri, dağlık alan yerleşmelerinin kırılganlığını belirgin biçimde artırmıştır (Zarilli, 2006).

Günümüzde Gürcistan'daki dağlık alan yerleşmeleri, demografik çözülme, ekonomik faaliyetlerin daralması ve artan çevresel riskler nedeniyle çok boyutlu bir dönüşüm süreci yaşamaktadır. Genç nüfusun göçü ve yaşlı nüfus oranının artması,

bu yerleşmelerin uzun vadeli sürekliliğini tehdit eden temel unsurlar arasında yer almaktadır. Dağlık alanlardaki nüfus ve yerleşme dinamiklerine ilişkin analizler, bu sürecin bölgesel ölçekte farklılaşma gösterdiğini ve her dağlık alanın aynı düzeyde etkilenmediğini ortaya koymaktadır (Salukvadze & Chaladze, 2014).

Bu bağlamda dağlık alan yerleşmelerinin geleceği, yalnızca demografik ve ekonomik göstergeler üzerinden değil; planlama yaklaşımları, risk yönetimi stratejileri ve sürdürülebilirlik politikaları çerçevesinde bütüncül bir bakışla ele alınmalıdır. Gürcistan’da yüksek dağ yerleşmelerine yönelik olarak geliştirilen strateji ve planlama belgeleri, bu alanların bütünüyle terk edilmesi yerine, yerel koşullara duyarlı, seçici ve çok ölçekli müdahalelerin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Bu çalışma, Kafkasya’da dağlık alan yerleşmelerini Gürcistan örneği üzerinden ele alarak, söz konusu yerleşmelerin fiziki coğrafya, tarihsel süreçler, mekânsal örgütlenme ve güncel dönüşümler bağlamında çok boyutlu bir analizini sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmada Gürcistan’daki dağlık alan yerleşmelerinin mekânsal yapısı ve bölgesel farklılaşması ortaya konulmakta; bu yerleşmelerin geleceğine ilişkin planlama ve sürdürülebilirlik tartışmalarına kuramsal ve uygulamalı düzeyde katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Çalışmanın mekânsal kapsamı, Kafkasya’nın Güney kesiminde yer alan Gürcistan’ın dağlık ve engebeli alanlarında bulunan yerleşmelerle sınırlandırılmıştır. Bu doğrultuda Büyük Kafkaslar ve Küçük Kafkaslar boyunca uzanan dağ kuşaklarında konumlanan yerleşmeler; tarihsel gelişim süreçleri, mekânsal yapı özellikleri, nüfus dinamikleri ve ekonomik faaliyetler bağlamında ele alınmıştır. Özellikle Svaneti, Tusheti ve Samtskhe-Javakheti gibi yüksek ve orta dağ bölgeleri, dağlık alan yerleşmelerinin bölgesel ölçekteki farklılaşma örüntülerini ortaya koymak amacıyla ayrıntılı

biçimde incelenmiştir. Bu bölgelerin çalışma alanı olarak seçilmesinde, dağlık alan yerleşmelerinin farklı mekânsal tipolojilerini ve işlevsel özelliklerini temsil etme kapasiteleri belirleyici olmuştur.

Araştırmanın yöntemsel çerçevesi, nitel ağırlıklı yerleşme coğrafyası analizine dayanmaktadır. Bu kapsamda öncelikle Gürcistan ve Kafkasya'ya ilişkin fiziki coğrafya, yerleşme tarihi ve bölgesel analizler içeren akademik yayınlar sistematik bir biçimde taranmış ve değerlendirilmiştir. Söz konusu çalışmalar, dağlık alan yerleşmelerinin mekânsal dağılışı, yerleşme sürekliliği ve bölgesel farklılaşma örüntülerinin ortaya konulmasında temel analitik çerçeveyi ve veri zeminini oluşturmıştır.

Buna ek olarak, dağlık alan yerleşmelerinin demografik, sosyo-ekonomik ve planlama boyutlarını ele alan raporlar ile strateji belgeleri incelenmiştir. Bu belgeler, özellikle Sovyet sonrası dönemde dağlık alan yerleşmelerinde gözlenen nüfus azalması, ekonomik faaliyetlerin daralması ve planlama müdahalelerinin mekânsal sonuçlarının analiz edilmesine olanak sağlamıştır. Yüksek dağ yerleşmelerine yönelik olarak hazırlanan stratejik plan ve politika belgeleri, yerleşmelerin geleceğine ilişkin olası senaryoların değerlendirilmesinde önemli bir analitik zemin sunmuştur.

Çalışmada ayrıca doğal riskler ve çevresel kırılganlıklar, dağlık alan yerleşmelerinin sürdürülebilirliği bağlamında ele alınmıştır. Heyelan, moloz akması ve hidrometeorolojik tehlikelere ilişkin teknik raporlar, yerleşme seçimi ile mekânsal süreklilik arasındaki ilişkiyi değerlendirmek amacıyla analize dâhil edilmiştir. Bu yaklaşım, dağlık alan yerleşmelerinin yalnızca tarihsel, demografik ve sosyo-ekonomik boyutlarıyla değil, aynı zamanda çevresel riskler ve doğal tehlikeler bağlamında da bütüncül bir çerçevede ele alınmasını mümkün kılmıştır.

Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve: Dağlık Alan Yerleşmeleri

Dağlık alan yerleşmeleri, yerleşme coğrafyası içerisinde fiziki çevre koşullarının insan faaliyetleri ve mekânsal örgütlenme üzerindeki belirleyici etkisinin en açık biçimde gözlemlenebildiği mekânsal sistemler arasında yer almaktadır. Yükselti, eğim, iklimsel sertlik, jeomorfolojik parçalanmışlık ve erişilebilirlik kısıtları, bu alanlarda yerleşmelerin konum seçiminden süreklilik derecesine ve morfolojik yapısına kadar uzanan çok sayıda mekânsal özelliği doğrudan etkilemektedir. Kafkasya ölçeğinde gerçekleştirilen çalışmalar, dağlık alan yerleşmelerinin rastlantısal bir dağılım sergilemediğini; aksine belirli topoğrafik eşikler, mikroklimatik avantajlar ve çevresel uygunluk alanları doğrultusunda şekillendiğini ortaya koymaktadır (Bitukov vd., 2013). Bu durum, dağlık alan yerleşmelerinin fiziki çevreyle kurulan seçici ve bilinçli bir mekânsal ilişkinin ürünü olduğunu göstermektedir.

Dağlık alan yerleşmelerinin kavramsallaştırılmasında yükselti kuşakları, temel bir analitik çerçeve sunmaktadır. Gürcistan ve genel olarak Kafkasya’da yerleşmelerin önemli bir bölümü, iklimsel koşulların tarımsal faaliyetlere sınırlı da olsa olanak tanıdığı orta ve yüksek dağ kuşaklarında yoğunlaşmaktadır. Bu yükselti kuşaklarında konumlanan yerleşmeler; kısa vejetasyon dönemi, sınırlı tarım alanları ve büyük ölçüde mevsimsel hayvancılığa dayalı ekonomik yapı ile karakterize edilmektedir. Bu özellikler, dağlık alan yerleşmelerinin ekonomik işlevlerinin ovaya kıyasla daha kırılgan, düşük çeşitliliğe sahip ve mevsimsel dalgalanmalara açık olduğunu ortaya koymaktadır.

Kuramsal düzlemde dağlık alan yerleşmeleri, çoğunlukla uyum (*adaptation*) ve direnç (*resilience*) kavramları çerçevesinde ele alınmaktadır. Gürcistan’ın Büyük Kafkaslar kesiminde gerçekleştirilen arazi kullanımı ve yerleşme analizleri, yerel toplulukların zorlu çevresel koşullara karşı geliştirdiği mekânsal, ekonomik ve toplumsal uyum stratejilerinin uzun vadeli bir

süreklilik sergilediğini ortaya koymaktadır. Özellikle yüksek dağ vadilerinde konumlanan yerleşmelerin, topoğrafik korunaklılık sağlayan ve savunma avantajı sunan alanlarda yoğunlaştığı belirlenmiştir (Theißen, 2023). Bu durum, yerleşme sürekliliğinin yalnızca çevresel elverişlilikle değil, aynı zamanda güvenlik ve korunma gereksinimleriyle de yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

Dağlık alanlar, yerleşme coğrafyasında yalnızca çevresel sınırlılıkların ve uyum süreçlerinin gözlemlendiği mekânlar olarak değil, aynı zamanda siyasal ve askerî işlevlerin yoğunlaştığı stratejik alanlar olarak da değerlendirilmektedir. Özellikle Kafkasya gibi jeopolitik kırılganlığın yüksek olduğu bölgelerde dağlık topoğrafya, savunma, denetim ve direnç üretme kapasitesi nedeniyle tarihsel süreç boyunca belirleyici bir rol üstlenmiştir. Dağlık Karabağ örneğinde açık biçimde görüldüğü üzere, yüksek ve engebeli alanlar askerî harekâtların yönlendiğini, yerleşmelerin korunma biçimlerini ve nüfusun mekânsal davranış kalıplarını doğrudan etkilemiştir. Topoğrafyanın sağladığı doğal korunaklılık, dağlık alanları yalnızca savunma hatları değil, aynı zamanda siyasal egemenlik mücadelelerinin merkezî mekânları hâline getirmiştir. Bu bağlamda dağlık alanlar, pasif bir arka plan olmaktan ziyade çatışma süreçlerini biçimlendiren aktif coğrafi aktörler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, Gürcistan örneğinde de açık biçimde gözlemlenmektedir. Gürcistan'daki dağlık alan yerleşmeleri, yalnızca çevresel uyumun değil, aynı zamanda savunma stratejilerinin mekânsal tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Selçuklu-Gürcü mücadeleleri sırasında Çoruh Vadisi ve Karadeniz kıyı kuşağı, stratejik geçiş alanları olarak önem kazanmıştır (Ekici, 2025). Kafkasya ölçeğinde dağlık alanların bu çok katmanlı işlevi, yerleşme sürekliliği, mekânsal direnç ve siyasal kontrol arasındaki ilişkinin anlaşılması açısından önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır (Ekici, 2020).

Dağlık alan yerleşmelerinin bir diğer temel kuramsal boyutu, izolasyon-etkileşim ilişkisi üzerinden açıklanmaktadır. Kafkasya'daki dağlık yerleşmeler, tarihsel olarak coğrafi izolasyonun sağladığı kültürel, dilsel ve etnik süreklilikle tanımlanmakla birlikte, bütünüyle kapalı sistemler niteliği taşımamaktadır. Dağ geçitleri, vadiler ve doğal ulaşım koridorları aracılığıyla bu yerleşmeler, bölgesel ticaret, göç ve kültürel etkileşim ağlarına dâhil olmuştur. Gürcistan'ın kuzey dağlık alanlarında yürütülen tarihsel-coğrafi çalışmalar, yerleşmelerin özellikle bu geçiş alanları üzerinde yoğunlaştığını ve izolasyon ile etkileşim arasındaki dengenin mekânsal örgütlenmede belirleyici olduğunu göstermektedir (Lukianowicz, 2016).

Yerleşme sürekliliği açısından dağlık alanlar, niceliksel büyümeden ziyade mekânsal istikrar ile öne çıkmaktadır. Gürcistan'ın Svaneti ve Tusheti bölgelerinde yer alan köyler, sınırlı nüfus artışına rağmen yüzyıllar boyunca aynı konumlarda varlığını sürdürmüştür. Bu durum, dağlık alan yerleşmelerinin sürdürülebilirliğinin nüfus yoğunluğundan çok, çevresel uyum kapasitesi ve toplumsal dayanışma mekanizmalarına bağlı olduğunu ortaya koymaktadır (Salukvadze & Chaladze, 2014). Bununla birlikte güncel literatür, dağlık alan yerleşmelerinin artan ölçüde kırılgan hâle geldiğine işaret etmektedir. Nüfus azalması, genç nüfusun göçü, ulaşım altyapısındaki yetersizlikler ve doğal tehlikelerin (özellikle heyelan, moloz akması ve çığ olaylarının) etkisi, bu yerleşmelerin uzun vadeli sürekliliğini tehdit eden başlıca unsurlar arasında yer almaktadır. Gürcistan'daki yüksek dağlık alanlara ilişkin risk analizleri, söz konusu tehlikelerin özellikle yerleşmelerin alt ve orta kesimlerinde yoğunlaştığını göstermektedir (World Bank, 2020).

Kafkasya'da Dağlık Alan Yerleşmeleri: Bölgesel Çerçeve

Kafkasya, jeolojik açıdan genç kıvrım sistemleri, yüksek rölyef enerjisi, parçalı topoğrafik yapısı ve kısa mesafelerde ortaya

çıkan keskin yükselti farklarıyla dağlık alan yerleşmeleri bakımından son derece özgün bir bölgesel karakter sergilemektedir. Bölgenin fiziki coğrafi temellerine ilişkin çalışmalar, Büyük ve Küçük Kafkas dağ sistemlerinin yalnızca doğal bir sınır kuşağı oluşturmadığını; aynı zamanda yerleşme ağlarının yönlenişini, yoğunlaşma alanlarını ve mekânsal hiyerarşisini belirleyen temel çerçeveyi sunduğunu ortaya koymaktadır (Khoneidze, 2008). Bu bağlamda Kafkasya'daki dağlık alan yerleşmeleri, fiziki eşiklerin pasif bir sonucu olarak değil, topoğrafik yapı ile tarihsel süreçlerin karşılıklı etkileşimi sonucunda biçimlenen karmaşık mekânsal sistemler olarak değerlendirilmelidir.

Kafkasya'daki dağlık alan yerleşmelerinin dağılışı, yükselti ve eğim koşullarına sıkı biçimde bağımlıdır. Bölge genelinde yerleşmelerin büyük bölümü, aşırı eğimlerin görüldüğü dengesiz yamaçlardan kaçınılarak, görece olarak jeomorfolojik istikrar sunan yamaç sekileri ve vadi tabanları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Özellikle Güney Kafkasya'da gerçekleştirilen morfolojik ve jeodinamik analizler, yerleşmelerin heyelan ve moloz akması riski görece düşük alanlarda kümелendiğini göstermektedir (DebrisFlows Working Group, 2017). Bu durum, dağlık alan yerleşmelerinin konum seçiminde yalnızca yükselti değil, aynı zamanda jeolojik yapı ve kütle hareketlerine karşı dirençli alanların belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

İklimsel koşullar, Kafkasya'daki dağlık alan yerleşmelerinin sürekliliğini belirleyen bir diğer temel faktör olarak öne çıkmaktadır. Yükseltiye bağlı sıcaklık azalması, yağış rejimindeki farklılaşma ve kısa vejetasyon dönemi, tarımsal üretimin sınırlarını daraltmakta; buna bağlı olarak yerleşmelerin ekonomik temelini büyük ölçüde hayvancılığa dayalı üretim sistemlerine yöneltmektedir. Gürcistan'ın Büyük Kafkaslar kesiminde yürütülen arazi kullanımı ve ekonomik yapı analizleri, bu uyum biçiminin tarihsel süreklilik gösterdiğini ve yerel topluluklar tarafından kuşaklar boyunca

yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır (Theißen, 2023). Bu bağlamda iklim, dağlık alan yerleşmelerinde yalnızca sınırlayıcı bir unsur değil, aynı zamanda ekonomik örgütlenmeyi şekillendiren yapısal bir belirleyici olarak işlev görmektedir.

Kafkasya’da dağlık alan yerleşmelerinin mekânsal organizasyonunda dağ geçitleri ve doğal ulaşım koridorları özel bir öneme sahiptir. Tarihsel coğrafya çalışmalarına göre, dağ geçitlerini ve vadi hatlarını denetleyen yerleşmeler, yalnızca yerel savunma işlevleri üstlenmemiş; aynı zamanda bölgesel ticaret ağları ve kültürel etkileşim süreçleri açısından stratejik düğüm noktaları hâline gelmiştir. Bu durum, dağlık alan yerleşmelerinin mutlak bir coğrafi izolasyon içinde olmadığını; aksine seçici ve kontrollü bir etkileşim ağına dâhil olduklarını göstermektedir (Lukianowicz, 2015). Böylece dağlık alanlar, izolasyon ve etkileşimin eş zamanlı olarak işlediği dinamik mekânsal sistemler olarak ortaya çıkmaktadır.

Bölgesel ölçekte değerlendirildiğinde, Kafkasya’daki dağlık alan yerleşmeleri nüfus büyüklüğü bakımından düşük yoğunluklu ve sınırlı artış eğilimleri sergilemektedir. Demografik veriler, bu yerleşmelerin uzun dönemli sürekliliğini niceliksel nüfus artışından ziyade yerel topluluk yapısının korunması, mekânsal aidiyet ve kültürel süreklilik üzerinden sağladığını göstermektedir. Svaneti ve benzeri yüksek dağ bölgelerine ilişkin yerleşme analizleri, köylerin yüzyıllar boyunca aynı konumlarda varlığını sürdürdüğünü ve büyük ölçekli mekânsal yer değiştirmelerin sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır (Salukvadze & Chaladze, 2014).

Kafkasya’daki dağlık alan yerleşmeleri, tarihsel süreç boyunca siyasal sınır değişimleri ve etnik çeşitlilikten doğrudan etkilenmiştir. Dağlık alanlar, yalnızca fiziki eşikler değil; aynı zamanda siyasal gerilimlerin, sınırlaşma süreçlerinin ve etnik-kültürel farklılaşmanın yoğunlaştığı mekânlar olarak işlev görmüştür (Ekici, 2017). Kuzey ve Güney Kafkasya arasındaki

ilişkileri ele alan tarihsel çalışmalar, dağlık alanların doğal sınır olmanın ötesinde, kültürel ve siyasal sınır mekânları niteliği taşıdığını göstermektedir. Bu durum, dağlık alan yerleşmelerinin mekânsal organizasyonunda savunma, kimlik inşası ve aidiyet unsurlarının belirleyici rolünü güçlendirmiştir.

Günümüzde Kafkasya'daki dağlık alan yerleşmeleri, artan çevresel riskler ve hızlanan sosyo-ekonomik dönüşümler nedeniyle yeni kırılğanlıklarla karşı karşıya bulunmaktadır. Hidrometeorolojik risk analizleri, özellikle ani taşkınlar, heyelanlar ve moloz akmalarının dağlık alan yerleşmeleri üzerinde doğrudan ve artan bir tehdit oluşturduğunu ortaya koymaktadır (World Bank, 2020). Bu riskler, dağlık alan yerleşmelerinin sürdürülebilirliğini yalnızca demografik göstergeler üzerinden değil, mekânsal güvenlik ve çevresel dayanıklılık bağlamında da tartışmalı hâle getirmektedir.

Gürcistan'da Dağlık Alan Yerleşmeleri: Coğrafi ve Tarihsel Arka Plan

Gürcistan, Kafkasya'nın merkezî kesiminde yer alması ve yüzey şekillerinin büyük bölümünün dağlık ve engebeli alanlardan oluşması nedeniyle, dağlık alan yerleşmelerinin tarihsel süreklilik gösterdiği başlıca ülkelerden biri olarak öne çıkmaktadır. Ülke topraklarının önemli bir kısmı Büyük Kafkaslar ve Küçük Kafkaslar tarafından biçimlendirilmiş olup, söz konusu dağ sistemleri yerleşme faaliyetlerinin konumlanması, yoğunluğu ve mekânsal örgütlenmesi üzerinde belirleyici bir fiziki çerçeve sunmaktadır. Gürcistan'ın fiziki coğrafi yapısına ilişkin değerlendirmeler, yükselti ve rölyef çeşitliliğinin kısa mesafelerde keskin biçimde değiştiğini; bu durumun yerleşme desenleri, erişilebilirlik koşulları ve ekonomik faaliyetlerin mekânsal dağılışı üzerinde doğrudan etkili olduğunu ortaya koymaktadır (Khonelidze, 2008).

Tarihsel süreçte Gürcistan'daki dağlık alanlar, yalnızca doğal çevre koşullarının sunduğu olanaklar nedeniyle değil, aynı zamanda

siyasal ve askerî dinamiklerin etkisiyle de iskân edilmiştir. Gürcistan'ın bağımsızlık süreci ve Transkafkasya'da yaşanan siyasal yeniden yapılanmalar, özellikle dağlık alanların sınır denetimi, geçit kontrolü ve güvenlik bağlamında stratejik önem kazanmasına yol açmıştır (Ekici, 2019). Antik ve Orta Çağ dönemlerine ilişkin tarihsel-coğrafi çalışmalar, dağlık alanların sunduğu topoğrafik korunaklılık ve savunma avantajları nedeniyle yerleşme açısından bilinçli biçimde tercih edildiğini göstermektedir. Kuzey Kafkasya ile Güney Kafkasya arasındaki ilişkileri ele alan araştırmalar, dağlık alan yerleşmelerinin sınır denetimi ve dağ geçitlerinin kontrolü bağlamında bölgesel ölçekte kritik roller üstlendiğini vurgulamaktadır.

Gürcistan'daki dağlık alan yerleşmelerinin tarihsel kökenleri Orta Çağ ile sınırlı olmayıp, çok daha erken dönemlere uzanmaktadır. Arkeolojik ve paleocoğrafik çalışmalar, Gürcistan Kafkasya'sında yer alan yüksek ve orta dağ kuşaklarının tarih öncesi dönemlerden itibaren insan yerleşimine sahne olduğunu ortaya koymaktadır. Paleolitik döneme ait yerleşme alanlarının mekânsal dağılışı, dağlık alanların barınma, avcılık ve doğal kaynaklara erişim açısından erken dönemlerden itibaren tercih edildiğini göstermektedir (Tsikaridze vd., 2025). Bu durum, dağlık alanların Gürcistan'da yalnızca tarihsel değil, aynı zamanda derin bir prehistorik yerleşme sürekliliğine sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Orta Çağ ve erken modern dönemlerde Gürcistan'daki dağlık alan yerleşmeleri, giderek daha belirgin bir mekânsal örgütlenme sergilemiştir. Bu dönemde yerleşmeler, çoğunlukla vadi içleri, yamaç terasları ve doğal korunak sağlayan topoğrafik birimler üzerinde yoğunlaşmıştır. Tarihsel yerleşme analizleri, bu mekânsal tercihin hem savunma gereksinimleri hem de tarımsal ve pastoral faaliyetlerin sürdürülebilirliği ile yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Gachechiladze, 2001). Böylece dağlık alan

yerleşmeleri, fiziki çevre ile toplumsal ihtiyaçların dengelendiği karmaşık mekânsal sistemler hâline gelmiştir.

Gürcistan'ın yüksek dağlık bölgelerinde yer alan yerleşmelerin en ayırt edici özelliklerinden biri, belirgin yerleşme sürekliliğidir. Svaneti, Tusheti ve benzeri bölgelerde bulunan köyler, yüzyıllar boyunca büyük ölçekli mekânsal değişimlere uğramadan varlığını sürdürmüştür. Bu durum, dağlık alan yerleşmelerinin geçici ya da mevsimlik iskân alanları olmaktan ziyade, kalıcı toplumsal örgütlenmelerin mekânsal karşılıkları olduğunu göstermektedir (Salukvadze & Chaladze, 2014). 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarında Gürcistan'daki dağlık alan yerleşmeleri, ulaşım ağlarının sınırlı gelişimi nedeniyle büyük ölçüde coğrafi izolasyon içinde kalmıştır. Bu izolasyon, bir yandan geleneksel mimari biçimlerin, yerel üretim pratiklerinin ve yaşam tarzlarının korunmasını sağlamış; diğer yandan ekonomik çeşitlenmeyi ve bölgesel entegrasyonu sınırlandırmıştır. Bölgesel yerleşme tarihine ilişkin çalışmalar, bu dönemde dağlık alanların ova yerleşmelerine kıyasla daha yavaş ve sınırlı bir dönüşüm süreci yaşadığını ortaya koymaktadır (Zarilli, 2006).

Sovyet döneminde Gürcistan'daki dağlık alan yerleşmeleri, merkezi planlama politikalarının doğrudan etkisi altına girmiştir. Tarımın kolektifleştirilmesi, ulaşım altyapısının kısmen geliştirilmesi ve nüfusun belirli merkezlerde yoğunlaştırılmasına yönelik uygulamalar, dağlık alan yerleşmelerinin mekânsal ve demografik yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. Bununla birlikte, bu dönemde dahi yüksek dağ köylerinin büyük bir bölümü, sınırlı mekânsal ve yapısal değişimle varlığını sürdürmeyi başarmıştır (Theißen, 2023). Bu durum, Gürcistan'daki dağlık alan yerleşmelerinin güçlü bir tarihsel dayanıklılık ve mekânsal süreklilik kapasitesine sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Gürcistan'da Dağlık Alan Yerleşmelerinin Mekânsal Yapısı ve Bölgesel Farklılaşma

Gürcistan'daki dağlık alan yerleşmeleri, ülkenin karmaşık ve çok katmanlı topoğrafik yapısına bağlı olarak belirgin bir bölgesel farklılaşma sergilemektedir. Büyük Kafkaslar ve Küçük Kafkaslar boyunca uzanan dağ kuşakları, yerleşmelerin yalnızca morfolojik özelliklerini değil, aynı zamanda işlevsel örgütlenmelerini ve mekânsal hiyerarşilerini de doğrudan etkilemektedir. Gürcistan'ın dağlık alanlarına ilişkin mekânsal analizler, yerleşmelerin yükselti kuşakları, eğim değerleri ve vadi sistemlerinin yönlenişi doğrultusunda farklı tipolojik yapılara ayrıldığını ortaya koymaktadır (Gachechiladze, 2001).

Şekil 1. Gürcistan'da Dağlık Alan Yerleşmelerinin Mekânsal Dağılışı

Kaynak: Reyhan Rafet CAN arşivinden.

Gürcistan'daki dağlık alan yerleşmelerinin mekânsal dağılışı, yükselti kuşakları ve topoğrafik yapı ile doğrudan ilişkilidir (Şekil 1). Harita verileri, özellikle Büyük Kafkaslar boyunca uzanan

Svaneti ve Tusheti bölgelerinde yerleşmelerin dar vadi tabanları ile göreceli olarak daha istikrarlı yamaç kesimleri üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Buna karşılık Samtskhe-Javakheti platosunda yerleşmelerin daha geniş yüzeylere yayıldığı; Batı Gürcistan'ın dağlık kesimlerinde ise yüksek yağış miktarı ve hidrometeorolojik riskler nedeniyle yerleşme yoğunluğunun sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu mekânsal farklılaşma, Gürcistan'daki dağlık alan yerleşmelerinin tek tip bir dağılışı sergilemediğini; fiziki çevre koşulları, ekonomik faaliyet biçimleri ve tarihsel yerleşme tercihleri doğrultusunda bölgesel ölçekte çeşitlendiğini ortaya koymaktadır.

Svaneti Bölgesi: Yüksek Dağ Yerleşmelerinde Süreklilik ve Savunma

Svaneti, Gürcistan'daki dağlık alan yerleşmelerinin en özgün ve en iyi korunmuş örneklerini barındıran bölgelerden biri olarak öne çıkmaktadır. Bölge, yüksek rakımı, sert iklim koşulları ve sınırlı erişilebilirliği nedeniyle tarihsel süreç boyunca belirgin bir mekânsal izolasyon sergilemiştir. Svaneti'deki yerleşmeler, çoğunlukla dar vadi tabanları ve yamaç terasları üzerinde konumlanmış; bu mekânsal tercih, hem tarımsal faaliyetlerin sürdürülebilirliği hem de heyelan ve çığ gibi doğal tehlikelerden kaçınılması açısından belirleyici olmuştur (Salukvadze & Chaladze, 2014).

Svaneti yerleşmelerinin mekânsal örgütlenmesinde savunma işlevi merkezi bir rol üstlenmektedir. Özellikle Orta Çağ'dan itibaren inşa edilen taş kuleler, yerleşmelerin yalnızca konut alanları değil, aynı zamanda savunma ve gözetleme işlevleriyle bütünleşmiş mekânlar olarak tasarlandığını göstermektedir. Vernaküler yerleşme dokusuna ilişkin disiplinlerarası analizler, bu kulelerin yerleşme çekirdekleriyle bütünleşik bir planlama anlayışının ürünü olduğunu ve savunma gereksinimlerinin mekânsal organizasyonu doğrudan şekillendirdiğini ortaya koymaktadır (Tavşan vd., 2021).

Tusheti Bölgesi: Mevsimsellik ve Dağlık Alan Yerleşme Dinamikleri

Tusheti, Gürcistan'daki dağlık alan yerleşmelerinin mevsimsel süreklilik temelinde şekillendiği başlıca bölgelerden biridir. Bölgedeki yerleşmeler, yılın büyük bölümünde sert iklim koşullarına maruz kalmakta; bu durum nüfusun mevsimsel olarak yer değiştirmesine ve yerleşmelerin yıl içindeki kullanım sürelerinin değişmesine neden olmaktadır. Tusheti'ye ilişkin yerleşme çalışmaları, bölgede kalıcı köylerin yanı sıra yazlık ve geçici yerleşmelerin de önemli bir yer tuttuğunu ortaya koymaktadır (Khonelidze, 2008).

Tusheti yerleşmelerinin mekânsal yapısı, büyük ölçüde hayvancılığa dayalı ekonomik faaliyetlerle ilişkilidir. Yaylacılık sistemi, yerleşmelerin konumlanması, kullanım süresi ve mekânsal organizasyonu üzerinde belirleyici bir etki yaratmaktadır. Bu durum, Tusheti'deki yerleşmelerin sabit ve sürekli bir mekânsal yapıdan ziyade, esnek, döngüsel ve mevsimsel bir yerleşme sistemi oluşturduğunu göstermektedir.

Samtskhe-Javakheti Bölgesi: Platolar ve Dağlık Alan Yerleşmeleri

Samtskhe-Javakheti Bölgesi, Gürcistan'daki dağlık alan yerleşmelerinin plato yüzeyleriyle bütünleştiği farklı bir mekânsal karakter sergilemektedir. Bölgedeki yerleşmeler, yüksek plato alanları üzerinde daha geniş yerleşme yüzeylerine yayılabilmiş; bu durum Svaneti ve Tusheti'ye kıyasla daha düşük yoğunluklu ancak daha geniş alana yayılan köylerin oluşmasına olanak tanımıştır. Bölgesel yerleşme analizleri, bu mekânsal farklılaşmanın doğrudan topoğrafik yapı ve plato yüzeylerinin sunduğu görece elverişli koşullarla ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Zarilli, 2006).

Samtskhe-Javakheti'deki dağlık alan yerleşmeleri, tarihsel olarak tarım ve hayvancılığın birlikte yürütüldüğü karma bir

ekonomik yapıya sahiptir. Bu ekonomik yapı, yerleşmelerin mekânsal planlamasında daha düzenli parsel düzenlerinin, açık alanların ve tarımsal kullanım alanlarının oluşmasını teşvik etmiştir (Tüysüzöğlü, 2017)

Batı Gürcistan'ın Dağlık Kesimleri: Doğal Riskler ve Yerleşme Seçimi

Batı Gürcistan'daki dağlık alan yerleşmeleri, yüksek yağış miktarı ve belirgin hidrometeorolojik riskler nedeniyle diğer bölgelere kıyasla farklı bir mekânsal uyum modeli sergilemektedir. Özellikle heyelan ve moloz akımlarının yaygın olduğu alanlarda yerleşmeler, daha korunaklı ve jeomorfolojik açıdan istikrarlı topoğrafik birimler üzerinde konumlanmıştır. Bu durum, doğal risklerin yerleşme yeri seçiminde belirleyici bir rol oynadığını açık biçimde ortaya koymaktadır (World Bank, 2020).

Korunan alanlar ve kalkınma planlarına ilişkin çalışmalar, Batı Gürcistan'daki dağlık alan yerleşmelerinin günümüzde çevresel sınırlamalarla daha yoğun biçimde karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Mtirala-Korolistavi çevresindeki yerleşmeler, koruma-kalkınma dengesinin mekânsal ölçekte en belirgin biçimde gözlemlendiği alanlar arasında yer almaktadır (UNDP, 2022).

Gürcistan'daki dağlık alan yerleşmeleri, tek tip ve homojen bir mekânsal yapı sergilememekte; aksine yükselti, iklim koşulları, ekonomik faaliyet biçimleri ve tarihsel süreçlere bağlı olarak belirgin bölgesel farklılaşmalar ortaya koymaktadır. Svaneti'de savunma ve süreklilik, Tusheti'de mevsimsellik, Samtskhe-Javakheti'de plato yerleşmeleri ve Batı Gürcistan'da risk odaklı yerleşme tercihleri, bu çeşitliliğin başlıca örneklerini oluşturmaktadır. Bu mekânsal farklılaşma, Gürcistan'daki dağlık alan yerleşmelerinin Kafkasya genelindeki yerleşme sistemleri içerisinde özgün, çok katmanlı ve karşılaştırmalı açıdan yüksek açıklayıcılığa sahip bir konumda bulunduğunu göstermektedir.

Gürcistan’da Dağlık Alan Yerleşmelerinde Nüfus, Ekonomi ve Güncel Dönüşümler

Gürcistan’daki dağlık alan yerleşmeleri, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren belirginleşen ve günümüze doğru derinleşen çok boyutlu bir demografik çözülme süreciyle karşı karşıya kalmıştır. Özellikle yüksek dağ köylerinde nüfusun niceliksel olarak azalması, yaş yapısının hızla bozulması ve genç nüfusun kalıcı biçimde göç etmesi, yerleşmelerin uzun erimli sürekliliğini tehdit eden temel dinamikler arasında yer almaktadır. Gürcistan’ın dağlık bölgelerine ilişkin demografik değerlendirmeler, bu sürecin Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından hız kazandığını; merkezi planlama sisteminin çözülmesiyle birlikte dağlık alanların ekonomik ve yönetsel destek mekanizmalarının zayıfladığını ortaya koymaktadır (Salukvadze & Chaladze, 2014).

Dağlık alan yerleşmelerinde nüfus azalmasının başlıca nedenlerinden biri, ekonomik faaliyetlerin sınırlı çeşitlilik göstermesi ve büyük ölçüde geleneksel üretim biçimlerine bağımlı kalmasıdır. Tarım ve hayvancılığa dayalı üretim sistemleri, iklimsel belirsizlikler, kısa vejetasyon dönemi ve piyasa entegrasyonundaki yapısal güçlükler nedeniyle giderek sürdürülebilirliğini yitirmektedir. Arazi kullanımı ve kırsal ekonomi üzerine yapılan çalışmalar, yüksek dağlık alanlarda gelir kaynaklarının daraldığını, üretim maliyetlerinin arttığını ve bu koşulların göç eğilimini güçlendiren itici faktörler yarattığını göstermektedir. Bu bağlamda ekonomik kırılganlık, demografik çözülmenin hem nedeni hem de sonucu olarak dağlık alan yerleşmelerinin mekânsal sürekliliğini zayıflatmaktadır.

Gürcistan’da dağlık alan yerleşmelerinin ekonomik yapısında mevsimsellik, belirleyici bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Tusheti ve benzeri yüksek dağ bölgelerinde nüfusun yılın belirli dönemlerinde yerleşmeleri terk etmesi, kalıcı hizmet altyapısının gelişmesini güçleştirmekte; eğitim, sağlık ve ulaşım gibi

temel hizmetlerin sürekliliğini sınırlamaktadır. Dağ topluluklarının ekonomik pratiklerine ilişkin çalışmalar, bu mevsimsel hareketliliğin tarihsel bağlamda çevresel koşullara uyum sağlayan rasyonel bir strateji olduğunu; ancak günümüz sosyo-ekonomik koşulları altında yerleşme sürekliliğini zayıflatan yapısal bir dezavantaja dönüştüğünü ortaya koymaktadır (EGE, 2007).

Son yıllarda Gürcistan'daki dağlık alan yerleşmelerinde turizm odaklı bir dönüşüm süreci dikkat çekmektedir. Özellikle Svaneti ve Batı Gürcistan'ın dağlık kesimlerinde turizm, tarım ve hayvancılığa alternatif bir gelir kaynağı olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte bu dönüşüm, ekonomik çeşitlenmeyi kısmen desteklemekle birlikte, yerleşmeler üzerinde yeni mekânsal ve çevresel baskılar da yaratmaktadır. Turizmin dağlık alan yerleşmeleri üzerindeki etkilerini ele alan bölgesel çalışmalar, turizmin kısa vadede nüfus kaybını yavaşlatıcı bir rol oynadığını; ancak yapısal sorunlar giderilmediği sürece demografik çözölmeyi tersine çevirmede yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır (Cappucci vd., 2015).

Dağlık alan yerleşmelerindeki dönüşüm sürecini etkileyen bir diğerk önemli unsur, korunan alan politikalarıdır. Gürcistan'da milli parklar ve koruma bölgeleri içerisinde veya bu alanların yakın çevresinde yer alan dağ köyleri, arazi kullanımı, yapılaşma ve ekonomik faaliyetler açısından yeni ve çoğu zaman katı kısıtlamalarla karşı karşıya kalmaktadır. Korunan alanlara ilişkin değerkendirmeler, bu politikaların biyolojik çeşitliliğin korunması açısından olumlu sonuçlar doğurduğunu; ancak yerel halkın geçim kaynaklarını sınırlayarak sosyo-ekonomik kırılganlığı artırabildiğini göstermektedir (ყოყობდე & გობჯელაშვილი, 2007). Bu durum, çevresel koruma ile yerleşme sürekliliği arasındaki dengenin Gürcistan'daki dağlık alanlar için temel bir planlama sorunu hâline geldiğini ortaya koymaktadır.

Doğal riskler, dağlık alan yerleşmelerinin güncel kırılganlığını artıran bir diğer belirleyici faktördür. Heyelanlar, moloz akmaları ve ani taşkınlar, özellikle Batı Gürcistan'ın dağlık kesimlerinde yerleşmeler ve altyapı sistemleri için ciddi tehditler oluşturmaktadır. Hidrometeorolojik risk analizleri, bu tehlikelerin yerleşmelerin alt kesimlerinde yoğunlaştığını, ulaşım ve enerji altyapısında hasarlara yol açtığını ve günlük yaşamı doğrudan etkilediğini göstermektedir (World Bank, 2020). Bu riskler, dağlık alan yerleşmelerinin sürdürülebilirliğini yalnızca demografik ve ekonomik değil, aynı zamanda mekânsal güvenlik ve afet yönetimi boyutlarıyla da tartışmalı hâle getirmektedir.

Gürcistan hükümeti ve uluslararası kuruluşlar tarafından geliştirilen dağlık alan stratejileri, söz konusu yerleşmelerin sosyo-ekonomik sürdürülebilirliğini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Yüksek dağ yerleşmelerine yönelik kalkınma stratejileri; altyapının iyileştirilmesi, yerel üretim biçimlerinin desteklenmesi ve temel hizmetlere erişimin artırılmasını öncelikli müdahale alanları olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte, bu stratejilerin uygulamada sınırlı etki yarattığı; mekânsal farklılıkları yeterince dikkate almayan üst ölçekli yaklaşımların yerel sorunları çözmede yetersiz kaldığı yönünde eleştiriler bulunmaktadır (High Mountain Settlements Strategy, 2019).

Gürcistan'da Dağlık Alan Yerleşmelerinin Geleceği: Planlama, Risk ve Sürdürülebilirlik

Gürcistan'daki dağlık alan yerleşmelerinin geleceği, artan çevresel riskler, derinleşen demografik çözülme ve ekonomik kırılganlıkların eş zamanlı olarak etkili olduğu bir bağlamda, planlama odaklı yaklaşımların giderek daha belirleyici hâle geldiği bir döneme girmiştir. Mevcut yerleşme dokusunun korunması ve uzun erimli sürdürülebilirliğinin sağlanması, yalnızca fiziki altyapı yatırımlarıyla sınırlı müdahalelerle mümkün görünmemekte; mekânsal planlama, risk yönetimi ve yerel toplulukların sosyo-

ekonomik açıdan güçlendirilmesini içeren bütüncül stratejilerin uygulanmasını zorunlu kılmaktadır. Gürcistan’da dağlık alanlara yönelik olarak geliştirilen ulusal strateji belgeleri, dağlık alan yerleşmelerinin çok boyutlu kırılganlıklarını dikkate alan bu yaklaşımın gerekliliğini açık biçimde ortaya koymaktadır (High Mountain Settlements Strategy, 2019).

Dağlık alan yerleşmelerinin planlanmasında en kritik bileşenlerden biri, doğal risklerin mekânsal dağılışıdır. Heyelanlar, moloz akmaları, çığ olayları ve ani taşkınlar, Gürcistan’ın özellikle Batı ve Kuzey dağlık kesimlerinde yerleşmeler ve altyapı sistemleri açısından ciddi tehditler oluşturmaktadır. Hidrometeorolojik risklere ilişkin ayrıntılı analizler, bu tehlikelerin büyük ölçüde yerleşmelerin alt yamaç ve vadi tabanı kesimlerinde yoğunlaştığını; ulaşım, enerji ve yerleşim altyapısında tekrarlayan hasarlara yol açtığını göstermektedir. Bu durum, mevcut yerleşme alanlarının yeniden değerlendirilmesini, yeni yapılaşmaların risk duyarlılığı yüksek alanlardan kaçınacak biçimde yönlendirilmesini ve risk temelli mekânsal planlama yaklaşımlarının benimsenmesini zorunlu hâle getirmektedir (World Bank, 2020).

Sürdürülebilirlik bağlamında dağlık alan yerleşmelerinin geleceği, korunan alan politikalarıyla doğrudan ilişkilidir. Gürcistan’da milli parklar ve koruma bölgeleri içinde ya da bu alanların yakın çevresinde yer alan dağ köyleri, bir yandan çevresel koruma hedefleri doğrultusunda getirilen kullanım kısıtlamalarına uyum sağlamak zorunda kalırken, diğer yandan ekonomik faaliyetlerini sürdürme ve nüfus kaybını önleme baskısıyla karşı karşıya bulunmaktadır. Korunan alanlara ilişkin ulusal değerlendirmeler, bu bölgelerde yaşayan nüfusun geçim kaynaklarının çeşitlendirilmemesi durumunda, yerleşme sürekliliğinin orta ve uzun vadede ciddi biçimde tehlikeye gireceğini vurgulamaktadır (ყოფილ & გობელაშვილი, 2007). Bu bağlamda çevresel koruma ile yerleşme sürekliliği arasındaki denge,

Gürcistan'daki dağlık alanlar için temel bir planlama sorunu olarak öne çıkmaktadır.

Son yıllarda geliştirilen bölgesel kalkınma ve master plan çalışmaları, dağlık alan yerleşmelerinin geleceğine ilişkin daha bütüncül ve yerel ölçekli yaklaşımlar sunmaktadır. Özellikle Mtirala-Korolistavi çevresinde hazırlanan kalkınma planları, yerel yerleşmelerin korunması, ekoturizm faaliyetlerinin kontrollü biçimde geliştirilmesi ve altyapının çevresel risklere duyarlı şekilde iyileştirilmesini öncelikli hedefler arasında tanımlamaktadır. Bu planlama yaklaşımları, dağlık alan yerleşmelerinin bütünüyle terk edilmesi yerine, yerel kapasiteye dayalı, seçici ve kontrollü bir dönüşümün mümkün olduğunu göstermektedir (UNDP, 2022).

Dağlık alan yerleşmelerinin sürdürülebilirliğinde yerel toplulukların rolü, temel bir belirleyici unsur olarak öne çıkmaktadır. Yerel bilgi birikimi, geleneksel arazi kullanımı pratikleri ve toplumsal dayanışma mekanizmaları, modern planlama araçlarını tamamlayıcı ve yerel koşullara uyarlayıcı bir işlev görmektedir. Dağ topluluklarının yaşam biçimlerine ilişkin çalışmalar, yerel katılımın sağlanmadığı ve yukarıdan aşağıya uygulanan planlama girişimlerinin uzun vadede başarısız olma eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır (EGE, 2007). Bu nedenle dağlık alan yerleşmelerine yönelik planlama süreçlerinin, yerel aktörleri karar alma mekanizmalarına dâhil eden katılımcı modeller üzerine inşa edilmesi gerekmektedir.

Bununla birlikte dağlık alan yerleşmelerinin geleceğine ilişkin stratejilerin, demografik gerçeklerle uyumlu olması kaçınılmazdır. Nüfus azalmasının kalıcı hâle geldiği bazı yüksek dağ köylerinde, tüm yerleşmelerin aynı ölçüde korunması ve desteklenmesi yerine, belirli merkezlerin güçlendirilmesi ve temel hizmetlerin bu merkezlerde yoğunlaştırılması yönünde seçici planlama yaklaşımları önerilmektedir. Gürcistan'da yüksek dağ yerleşmelerine ilişkin strateji belgeleri, bu tür merkezîleşmiş ve

hiyerarşik planlama modellerinin, sınırlı kaynakların daha etkin kullanımını sağlayabileceğini ve yerleşme sisteminin genel sürdürülebilirliğine katkı sunabileceğini vurgulamaktadır (High Mountain Settlements Strategy, 2019).

Sonuç

Bu çalışma, Kafkasya’da dağlık alan yerleşmelerinin Gürcistan örneği üzerinden incelenmesinin, yerleşme coğrafyasında uzun süre baskın olan “marjinal alan” yaklaşımını sorgulayan güçlü ve çok katmanlı bulgular sunduğunu ortaya koymaktadır. Gürcistan’daki dağlık alan yerleşmeleri, yalnızca fiziki çevrenin zorlayıcı koşullarına edilgen biçimde uyum sağlayan mekânlar olarak değil; tarihsel süreklilik, mekânsal istikrar ve toplumsal örgütlenme temelinde şekillenmiş, kendi iç dinamiklerine sahip aktif yerleşme sistemleri olarak değerlendirilmelidir. Özellikle Svaneti ve Tusheti gibi yüksek dağ bölgelerinde yerleşmelerin yüzyıllar boyunca büyük mekânsal kopuşlar yaşamaksızın varlığını sürdürebilmesi, bu alanlarda geliştirilen uzun erimli çevresel ve toplumsal uyum stratejilerinin başarısını açık biçimde göstermektedir.

Çalışmadan elde edilen bulgular, Gürcistan’daki dağlık alan yerleşmelerinin mekânsal örgütlenmesinin yalnızca yükselti, eğim ve iklim gibi fiziki faktörlerle açıklanamayacağını; tarihsel savunma gereksinimleri, dağ geçitlerinin ve vadi sistemlerinin denetimi ile bölgesel etkileşim ağlarının belirleyici rol oynadığını ortaya koymaktadır. Dağ geçitleri ve ana vadi hatları boyunca yoğunlaşan yerleşmeler, Kafkasya’nın dağlık alanlarının mutlak izolasyon alanları olmadığını; aksine seçici, kontrollü ve tarihsel olarak biçimlenmiş etkileşim mekânları olarak işlev gördüğünü göstermektedir. Bu durum, dağlık alan yerleşmelerinde konum seçiminin rastlantısal değil, stratejik düşünceye dayalı mekânsal tercihlerle şekillendiğini ortaya koymakta; yerleşme coğrafyasının

klasik merkez-çevre ikiliğini aşan daha karmaşık bir okuma gerektirdiğini göstermektedir.

Çalışmanın bir diğer temel sonucu, Gürcistan'daki dağlık alan yerleşmelerinin günümüzde çok boyutlu bir kırılmalık süreciyle karşı karşıya olduğunu ortaya konulmasıdır. Nüfus azalması, genç nüfusun kalıcı göçü ve ekonomik faaliyetlerin daralması, yerleşmelerin sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliğini zayıflatmakta; bu süreç özellikle Sovyet sonrası dönemde belirgin biçimde hız kazanarak yüksek dağ köylerinde kalıcı nüfus kayıplarına yol açmaktadır. Bu bulgular, dağlık alan yerleşmelerinin geleceğinin yalnızca yerel dinamiklerle değil, ulusal ve bölgesel politika çerçeveleriyle de doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Doğal riskler, Gürcistan'daki dağlık alan yerleşmelerinin sürdürülebilirliğini tehdit eden bir diğer kritik unsur olarak öne çıkmaktadır. Heyelanlar, moloz akımları ve ani taşkınlar, özellikle Batı Gürcistan'ın dağlık kesimlerinde yerleşmeler için ciddi mekânsal riskler oluşturmaktadır. Hidrometeorolojik risk analizleri, bu tehlikelerin ağırlıklı olarak yerleşmelerin alt yamaç ve vadi tabanı kesimlerinde yoğunlaştığını; ulaşım ve altyapı sistemlerinde tekrarlayan hasarlara yol açtığını göstermektedir. Bu durum, dağlık alan yerleşmelerine yönelik planlama yaklaşımlarının risk temelli mekânsal analizleri merkezine almasını zorunlu kılmaktadır.

Çalışma kapsamında incelenen belgeler, Gürcistan'daki dağlık alan yerleşmelerinin geleceğine ilişkin tek tip ve bütüncül bir koruma yaklaşımının sürdürülebilir olmadığını ortaya koymaktadır. Yüksek dağ yerleşmelerine yönelik stratejiler, tüm yerleşmelerin eşit biçimde desteklenmesi yerine, belirli merkezlerin güçlendirilmesi ve temel hizmetlerin bu merkezlerde yoğunlaştırılması yönünde seçici planlama modellerini önermektedir. Bu yaklaşım, dağlık alan yerleşmelerinin tamamının aynı ölçüde korunmasının gerçekçi

olmadığını; ancak mekânsal, demografik ve ekonomik gerçeklerle uyumlu politikalar geliştirilebileceğini göstermektedir.

Elde edilen bulgular ışığında gelecek araştırmalar için üç temel yönelim öne çıkmaktadır. Birincisi, Gürcistan'daki dağlık alan yerleşmelerinin köy ölçeğinde ayrıntılı mekânsal ve demografik analizlerle incelenmesi, bölgesel genellemelerin ötesine geçen daha hassas değerlendirmelerin yapılmasına olanak sağlayacaktır. İkincisi, doğal riskler ile yerleşme sürekliliği arasındaki ilişkinin uzun dönemli verilerle modellenmesi, risk temelli planlama ve afet yönetimi yaklaşımlarının geliştirilmesine önemli katkılar sunacaktır. Üçüncü olarak, dağlık alan yerleşmelerinde yerel toplulukların bilgi birikimi ve pratiklerini merkeze alan katılımcı planlama modellerinin etkinliğinin değerlendirilmesi, bu yerleşmelerin geleceğine yönelik daha uygulanabilir ve toplumsal olarak kabul gören politikaların üretilmesini mümkün kılacaktır.

Sonuç olarak Gürcistan örneği, Kafkasya'da dağlık alan yerleşmelerinin çözülmeye mahkûm, geri kalmış ya da işlevsiz mekânlar olmadığını; ancak bu yerleşmelerin sürdürülebilirliğinin bilinçli, seçici ve çok ölçekli planlama yaklaşımlarıyla mümkün olabileceğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu bulgu, dağlık alan yerleşmelerinin hem akademik literatürde hem de bölgesel planlama pratiklerinde yeniden düşünülmesi gerektiğini güçlü biçimde vurgulamaktadır.

Kaynakça

Akdemir, İ.O. & Koçyiğit Türk M. (2023). “Zihinlerdeki Kafkasya: Kafkasya’nın Konumu ve Sınırları Üzerine Jeopolitik Analiz.” Van İnsani ve Sosyal Bilimler Dergisi- ViSBiD. Sayı 6, Sayfa Sayısı: 132-157. DOI: 10.62068/visbid.1392769.

Bitukov, V. M., Bekkiev, M. Y., & Dokuchaev, D. A. (2013). *Mountain regions of the Caucasus: Natural conditions and settlement patterns*. Moscow State University Press.

Cappucci, M., Pavliashvili, N., & Zarrilli, L. (2015). *New trends in mountain and heritage tourism: The case of Upper Svaneti in the context of Georgian tourist sector*. GeoJournal of Tourism and Geosites, 15(1), 65–78.

DebrisFlows Working Group. (2017). *Debris flows and landslide hazards in the Caucasus region*. Tbilisi: Caucasus Environmental Research Center.

EGE. (2007). *Mountain peoples of the Caucasus: Economy, culture and adaptation*. European Geographical Education Series.

Ekici, Y. (2017). Azerbaycan ve Ermenistan arasında bitmeyen Dağlık Karabağ sorunu. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 45–62.

Ekici, Y. (2019). Gürcistan’ın Bağımsızlığını Kazanmasıyla Birlikte Transkafkasya’da Türk-Gürcü İlişkilerinde Yaşanan Gelişmeler (1918–1920). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1), 257–272.

Ekici, Y. (2021). *Bağımsızlığa giden yolda Gürcistan*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Ekici, Y. (2020). *İşgalden zafere Dağlık Karabağ*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Ekici, Y. (2025). *Kafkasya'da Acara Özerk Cumhuriyeti*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Gachechiladze, R. (2001). *Regional geography of Georgia*. Tbilisi: University of Tbilisi Press.

High Mountain Settlements Strategy. (2019). *State strategy for the development of high mountain settlements in Georgia*. Tbilisi: Government of Georgia.

Khonelidze, Z. (2008). *Geopolitical and geographical dimensions of the Caucasus*. Tbilisi: Universal Publishing.

Lukianowicz, K. (2015). *Historical geography of Caucasus mountain passes and settlements*. Kraków: Jagiellonian University Press.

Salukvadze, J., & Chaladze, G. (2014). Settlement system and demographic development in mountainous regions of Georgia. *Georgian Geographical Journal*, 4, 79–97.

ციცოძე, ა., & გოხელაშვილი, რ. (რედ.). (2007). *საქართველოს დაცული ტერიტორიები*. თბილისი: მდგრადი განვითარების პროექტების განმახორციელებელი სააგენტო; საქართველოს გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების სამინისტროს დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტი.

Tavşan, C., Sipahi, S., & Temiz, İ. B. (2021). Gürcistan geleneksel Mestia evlerinin mimari özelliklerinin incelenmesi. *idil Sanat ve Dil Dergisi*, 10(83), 1033–1047.

Theißen, T. (2023). *Mountain regions, settlement dynamics and demographic change in Georgia*. Berlin: Humboldt University Press.

Tsikaridze, Z., Lordkipanidze, D., & Agapishvili, T. (2025). Human occupation and settlement continuity in the Georgian Caucasus. *Quaternary Science Reviews*, 317, 1–15.

Tüysüzoğlu, G. (2017). Gürcistan’da muhtemel bir ayrılıkçı bölge: Samtskhe-Cevaheti. *Karadeniz Araştırmaları*, 14(55), 67–83.

UNDP. (2022). *Mtirala–Korolistavi development master plan*. Tbilisi: United Nations Development Programme.

World Bank. (2020). *Strengthening hydromet and early warning systems in Georgia: A road map*. Washington, DC: World Bank.

Zarilli, A. (2006). *Historical settlement geography of Georgia*. Rome: Sapienza University Press.

BÖLÜM 3

TÜRK DÜNYASINDA SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS, KORUMA, GELİŞTİRME VE TURİZM İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ÇÖZÜM ARAYIŞI

Ayşe OKUYUCU¹

Raziye COŞKUN²

Giriş

Küreselleşme süreciyle birlikte kültürel olguların ve beğenilerin standartlaşması, dünyanın tek bir sistem olarak yeniden üretildiğine dair güçlü bir projeksiyon sunmaktadır (Waters, 2008:

¹ Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü, ORCID: 0000-0002-4415-6520

² Doktora Öğrencisi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0002-1786-3561

476). Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla ivme kazanan popüler kültür, dünyayı tek tip bir kültürel tahakküme doğru sürüklerken; bu durum "yerel" ve "ulusal" belleklerin yok olma tehdidiyle karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Sanayileşme, kontrolsüz kentleşme ve bilgi-iletişim teknolojilerindeki radikal gelişmeler, geleneksel kültürün kuşaklararası aktarım kanallarını zayıflatmaktadır.

Kültürel değişim ve mirasın yitirilmesine dair entelektüel kaygılar 18. yüzyıla kadar uzansa da (Oğuz, 2009: 3), bu alandaki kurumsal ve kapsamlı koruma çabaları ancak 4 Kasım 1946'da UNESCO'nun (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) kurulmasıyla derinlik kazanmıştır. UNESCO, Somut Olmayan Kültürel Mirasın (SOKÜM) korunmasının, ancak yaşayan bir pratik olarak kuşaktan kuşağa aktarılmasıyla mümkün olabileceği tezini savunmaktadır (Oğuz, 2021: 8). Örgütün kuruluşundan itibaren yürüttüğü normatif çalışmalar; 1972 tarihli "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi", 1973 "Bolivya Deklarasyonu", 1989 "Geleneksel ve Popüler Kültürün Korunması Tavsiye Kararı", 1994 "Yaşayan İnsan Hazine Programı" ve 1997/1998 yıllarındaki "İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Başyapıtları" ilanlarıyla evrilmiştir. Bu süreç, 2003 yılında kabul edilen "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" ile nihai ve bağlayıcı bir uluslararası çerçeveye kavuşmuştur (Oğuz, 2009: 5). Sözleşme kapsamında SOKÜM; toplulukların, grupların ve bireylerin kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgi ve beceriler ile bunlara ilişkin her türlü araç, gereç ve kültürel mekân olarak tanımlanmıştır (UNESCO, 2003). Bu mirasın kapsamı beş temel alanda somutlaşmaktadır:

- Mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar,

- Gösteri sanatları,
- Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler,
- Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar,
- Geleneksel el sanatları (Oğuz, 2009: 155).

Bu sınıflandırma ile SOKÜM'ün temel yapısı, fiziksel nesnelerden ziyade içerik ve anlam (semantik) merkezli bir perspektifle kurgulanmıştır (Dippon & Moskaliuk, 2020: 452). Günümüzde bu semantik yapının en zengin temsil edildiği havzalardan biri olan Türk Dünyası, sahip olduğu kadim kültürel kodları küresel koruma rejimine entegre ederek hem varlığını sürdürme hem de bu mirası sürdürülebilir bir kaynak olarak turizme kazandırma çabası içerisinde.

Bu çalışmanın temel amacı, bağımsız Türk devletlerinin UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) listelerindeki mevcut temsiliyet düzeylerini tespit etmek ve bu devletler arasındaki ortak kültürel miras unsurlarını bütüncül bir perspektifle ortaya koymaktır. Çalışma kapsamında sadece kayıtlı unsurların nicel bir dökümü değil, aynı zamanda bu unsurların Türk Dünyası'nın kültürel kimliği ve turizm iş birliği potansiyeli içindeki stratejik değeri de betimsel bir yaklaşımla analiz edilmektedir. Böylece, Türk Cumhuriyetleri arasında halihazırda var olan 'ortak dosyalar' üzerinden kültürel etkileşimin mevcut durumu görünür kılinarak, gelecekteki bölgesel koruma ve turizm projeleri için bir veri tabanı oluşturulması hedeflenmektedir.

Türk dünyasının jeokültürel kapsamı: tarihsel derinlik ve coğrafi yayılım

SOKÜM'ün küresel koruma rejimine dair çizilen bu genel çerçeve, Türk Dünyası gibi köklü bir geçmişe ve devasa bir coğrafi yayılıma sahip olan bir havzada özel bir anlam kazanmaktadır. Türk milleti, tarih boyunca kurduğu devletler ve hakimiyet kurduğu

coğrafyalarla insanlık tarihinin seyrine yön veren en eski topluluklardan biridir (Bay & ark., 2017: 56). Türk halklarının tarihsel sürekliliği, günümüzde batıda Balkan Yarımadası'ndan doğuda Büyük Okyanus kıyılarına; kuzeyde Kuzey Buz Denizi'nden güneyde Tibet platolarına kadar uzanan geniş bir coğrafi sahada varlığını sürdürmektedir (Yiğit, 2000: 1). Günümüzde bu geniş sahada bağımsız yedi Türk devleti bulunmaktadır. 20. yüzyılın büyük bir bölümünde Türkiye Cumhuriyeti bağımsız tek temsilci iken, 1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilanı ve 1991'de SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Özbekistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan ve Kırgızistan'ın bağımsızlıklarına kavuşması, Türk Dünyası için yeni bir siyasi ve kültürel entegrasyon dönemini başlatmıştır (Gökburun, 2021). Bu devletler arasındaki stratejik iş birliğini diğer bölgesel oluşumlardan ayıran en temel karakteristik, sarsılmaz bir tarih, dil ve kültür birliğidir (Çokişler, 2021: 126). İşte bu kültürel payda, Somut Olmayan Kültürel Mirasın korunması ve turizm aracılığıyla dünyaya tanıtılması noktasında en güçlü stratejik dayanağı oluşturmaktadır.

Literatür değerlendirmesi: Soküm ve turizm etkileşimi

Somut olmayan kültürel mirasın (SOKÜM) doğasının ve korunma biçimlerinin doğru analiz edilmesi, Türk Dünyası arasındaki turizm odaklı iş birliği çabaları için stratejik bir öneme sahiptir. SOKÜM unsurları, somut dünya mirası alanları gibi belirli koordinatlarla "adreslenebilir" veya fiziksel olarak sınırları çizilebilir bir yapıya sahip değildir (Dippon & Moskaliuk, 2020: 453). Bu soyut ve mekânsız doğa, mirasın ekonomik sistemlere ve turizm pazarlamasına entegrasyonunu güçleştirsede, SOKÜM'ün modern turizmde "özgün deneyim" arayışının en temel kaynağı olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Nitekim uluslararası literatürde SOKÜM'ün bir destinasyon markası olarak kullanımı üzerine yapılan araştırmalar, bu mirasın turist kararları üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Örneğin, Qiu & Zuo (2023)

tarafından Çin’de gerçekleştirilen çalışma, SOKÜM etiketinin ziyaretçilerin destinasyon tercihleri üzerinde doğrudan pozitif bir etki yarattığını saptamıştır. Bu ilgi, sadece bir etiketle sınırlı kalmayıp derinlemesine bir deneyim arzusuna dönüşmektedir. Masoud & ark., (2019) İsfahan örneğinde, turistlerin SOKÜM kavramına teorik olarak yabancı olsalar dahi; yerel gastronomi pratikleri, geleneksel tıp uygulamaları ve el sanatları üretimi gibi süreçlere aktif katılım (beceri kazanma) noktasında yüksek motivasyona sahip olduklarını saptamışlardır.

Literatürdeki çalışmalar, bu deneyimin nasıl kurgulandığına dair farklı metodolojik çerçeveler de sunmaktadır. Chen & ark., (2020) Makao’daki *Sarhoş Ejderha Festivali* üzerinden devlet, sanatçılar ve turistlerin dâhil olduğu çok katmanlı bir deneyim ortamı modeli önerirken; Yan & ark., (2024) Suzhou’daki yerel fuarlar üzerinden SOKÜM turizm deneyimini; benzersizlik, bağlılık, törensellik ve işlevsizlik boyutlarıyla yapısal olarak doğrulamışlardır. Korunan alanlar perspektifinden bakıldığında ise Esfehani ve Albrecht (2018), İran’daki Qeshm Jeoparkı örneğinde SOKÜM’ün turizmde hem bir çekim kaynağı hem bir koruma aracı hem de etik turist davranışlarını teşvik eden bir itici güç olarak üçlü bir fonksiyona sahip olduğunu belirlemişlerdir.

Türkiye literatüründeki yansımalarla bakıldığında ise SOKÜM ve turizm etkileşimine odaklanan çalışmaların daha spesifik sanat dalları ve sektörel farkındalıklar üzerinden şekillendiği görülmektedir. Pelit & Türkoğlu (2019) Ebru sanatının turistik ürün potansiyelini vurgularken; Civelek (2022) Karagöz sanatı üzerinden festivallerin ve uluslararası oyun sergileme pratiklerinin kültürel tanıtımdaki rolüne dikkat çekmiştir. Hizmet sektörü bağlamında Ayvacı & Gülcan (2021) konaklama işletmelerindeki "Türk Gecesi" gibi uygulamalarda SOKÜM unsurlarından yeterince ve doğru biçimde yararlanılmadığını saptayarak sektördeki farkındalık eksikliğine işaret etmişlerdir. Yerel

kalkınma odaklı yaklaşımlarda ise Çalık & Ödemiş (2018), Gümüşhane özelinde unutulmaya yüz tutmuş geleneksel el sanatlarının sürdürülebilir turizm rotalarıyla yeniden canlandırılabilceğini savunmuşlardır. Son olarak Soylu ve Şahin (2023), Türkiye’deki bu akademik birikimi bibliyometrik bir yaklaşımla sentezleyerek, konunun ulusal literatürdeki gelişim seyrini ortaya koymuşlardır. Tüm bu çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde, SOKÜM’ün turizmle olan ilişkisinin sadece ekonomik bir kazanç değil, aynı zamanda mirasın sürdürülebilirliği ve tanıtımı için kritik bir mekanizma olduğu anlaşılmaktadır.

Yapılan literatür taraması, SOKÜM ve turizm ilişkisinin genellikle yerel ölçekte veya tekil miras unsurları (Ebru, Karagöz vb.) üzerinden incelendiğini göstermektedir. Ancak Türk Dünyası gibi köklü ve ortak kültürel kodlara sahip geniş bir coğrafyanın UNESCO nezdindeki temsiliyetini bütüncül bir yaklaşımla ele alan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışma, bağımsız Türk devletlerinin UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras listelerindeki mevcut durumunu ortaya koymayı, ortak miras unsurlarının neler olduğunu tespit etmeyi ve bu envanterin Türk Dünyası turizm iş birliği potansiyeli içindeki yerini betimlemeyi amaçlamaktadır. Böylece mevcut durumun net bir fotoğrafı çekilerek, gelecekteki ortak stratejiler için bir veri seti sunulması hedeflenmektedir.

Veri ve yöntem

Çalışmanın kapsamı ve veri kaynağı

Türk Dünyası, literatürde tüm Türk halklarını kapsayan geniş bir coğrafi ve kültürel kavram olarak tanımlanmakta; ancak bu kavramın sınırlarını belirlemek, kullanılan kriterlere (soy birliği, dil birliği, siyasi statü vb.) göre farklılıklar arz etmektedir (Bay & ark.,, 2017: 58). Türk dünyası genel olarak üç temel jeopolitik grupta tasnif edilmektedir:

Tam bağımsız Türk devletleri,

İç işlerinde özerk ancak dış siyasette bağılı bulundukları devletlerin egemenliğinde olan Özerk Türk Cumhuriyetleri,

Farklı ülkelerde azınlık veya göçmen statüsünde yaşayan Türk topluluklarının bulunduğu bölgeler (Doğanay, 2010: 32).

Bu çalışma, UNESCO'nun kurumsal veri setleri ve uluslararası tanınırlık kriterlerini temel alarak; Türkiye Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan olmak üzere altı bağımsız Türk devletinin Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) envanterlerini kapsamaktadır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), 15 Kasım 1983'te bağımsızlığını ilan etmiş olsa da, uluslararası sistemde geniş çaplı tanınırlığa sahip olmaması ve genelde *de facto*³ bir devlet statüsünde değerlendirilmesi nedeniyle, UNESCO'nun resmi listeleme süreçlerine dâhil edilemediğinden çalışma kapsamı dışında tutulmuştur.

Yöntem

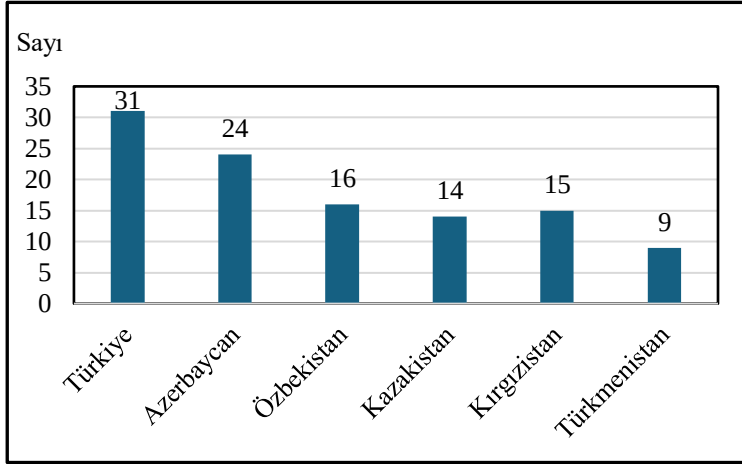
Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Veriler, UNESCO'nun resmi web sitesi üzerinden erişilen güncel SOKÜM listeleri (İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi, Acil Koruma Gerektiren SOKÜM Listesi ve İyi Koruma Uygulamaları Kaydı) taranarak elde edilmiştir. Elde edilen veriler; ülkelerin kayıtlı unsur sayıları, unsurların tematik dağılımı (gastronomi, el sanatları, ritüeller vb.) ve devletler arasındaki "ortak/çok uluslu dosyalar" bağlamında karşılaştırmalı bir analize tabi tutulmuştur.

Bulgular

³ **De facto:** Belirli bir coğrafi bölgede kontrolü sağlayan ve bağımsızlık ilan eden ancak uluslararası meşruiyeti tam olarak elde edememiş siyasi birimleri ifade eder (Ayberk & ark., 2019: 128).

2025 yılı UNESCO verileri ışığında Türk Dünyası'nın Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) envanteri incelendiğinde, nicel açıdan Türkiye'nin 31 unsurla belirgin bir liderliğe sahip olduğu görülmektedir. Türkiye'yi 24 unsurla Azerbaycan takip ederken; Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan 15 ile 20 kayıtlı unsur arasındaki bantta yer alarak kültürel temsiliyette güçlü bir varlık sergilemektedirler. Türkmenistan ise kendine has epik anlatıları ve geleneksel el sanatlarıyla bu dinamik yapıdaki yerini korumaktadır. Bu sayısal dağılım, sadece bir tescil başarısı değil; aynı zamanda bağımsız Türk devletlerinin uluslararası platformlarda milli kimliklerini yeniden inşa etme ve SOKÜM'ü bir "yumuşak güç" (soft power) unsuru olarak kullanma stratejilerinin somut bir yansımasıdır. Özellikle Türkiye ve Azerbaycan'ın yüksek kayıt sayıları, bu ülkelerin kurumsal envanter yönetimi ve UNESCO süreçlerindeki yol gösterici ve atak yaklaşımlarıyla doğrudan ilişkilidir.

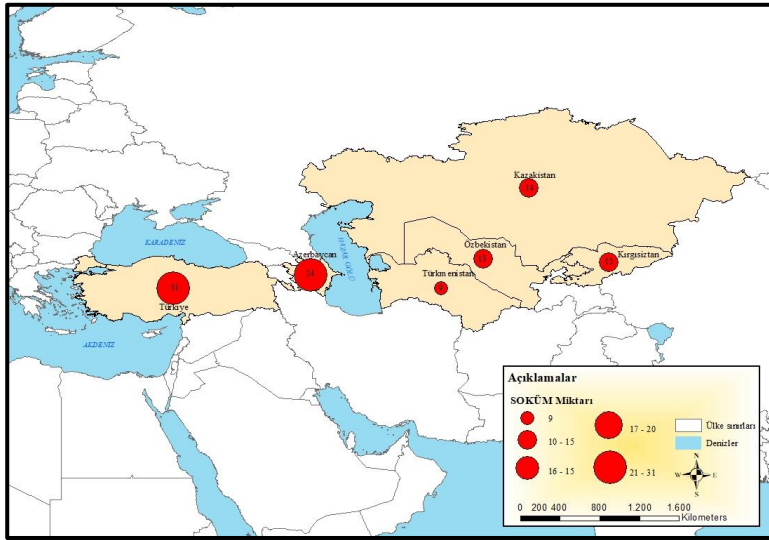
Şekil 1: 2025 yılında Türk Dünyası Devletlerinde somut olmayan kültürel miras

Harital'de görüldüğü üzere, Türk Dünyası ülkelerinde UNESCO tarafından tescil edilen Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) değerleri, coğrafi bir süreklilik arz etmektedir. Haritanın

batı aksında Türkiye (31) ve Azerbaycan'ın (24) yüksek tescil sayılarıyla oluşturduğu odak noktası, bu iki ülkenin kültürel miras yönetimindeki kurumsal başarısını ve bu değerleri küresel birer turizm markasına dönüştürme potansiyelini simgelemektedir. Hazar Denizi'nin doğusunda ise Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ın (13-15) sergilediği dengeli dağılım, Orta Asya'nın bozkır ve vaha kültürüne dayalı kadim bir "kültürel çekirdek" bölgesine işaret etmektedir.

Harita 1: Türk Dünyası Ülkelerinde UNESCO Tarafından Tescil Edilen Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurlarının Dağılımı

Coğrafi açıdan bu mekânsal görünüm, siyasi sınırların ötesinde, ortak kültürel kodlarla birbirine eklenilen kesintisiz bir anlam birliği sunmaktadır. Bu durum, "adreslenemez" olarak nitelenen somut olmayan mirasın, bölge ülkeleri arasında ortak bir "Türk Dünyası Kültür Rotası" oluşturulması noktasında ne denli güçlü bir mekânsal veri setine sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Elde edilen bu veriler, Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) bünyesinde geliştirilecek bölgesel turizm stratejileri ve sınır ötesi kültür turları için sürdürülebilir bir zemin teşkil etmektedir.

Türkiye'nin UNESCO SOKÜM envanteri ve tematik dağılımı

Türkiye, 2024 yılı sonu itibarıyla toplam 31 unsur ile UNESCO listelerinde dünya genelinde en üst sıralarda yer alan ülkelerden biridir. Bu envanterin 28'i "İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi"nde, 3'ü ise koruma önceliği arz eden "Acil Korunması Gereken SOKÜM Listesi"nde bulunmaktadır. Türkiye'nin UNESCO SOKÜM envanteri, ulusal temsil ve uluslararası iş birliği arasında stratejik bir denge sunmaktadır. Toplam 31 unsurun 17'si Türkiye'ye özgü "bireysel" dosyalardan oluşurken, 14'ü ise çok uluslu "ortak" dosyalar kategorisindedir. Özellikle listenin ilk yıllarında tescil edilen Mevlevî Semâ Törenleri ve Kırkpınar Yağlı Güreşleri gibi bireysel dosyalar, millî kültürel kimliğin küresel ölçekte tesciline odaklanmaktadır. Bu unsurlar, Türkiye'nin turizm arzında "eşsiz satış noktası" işlevi görerek, ülkeye özgü deneyim odaklı turizm ürünlerinin markalaşmasına doğrudan katkı sağlamaktadır. Öte yandan, 2020 sonrası tescil edilen unsurların büyük çoğunluğunun ortak dosyalardan oluşması, kültürel diplomasi stratejisindeki paradigma değişimini göstermektedir. Türk Dünyası ülkeleriyle paylaşılan Nevruz ve İpekbocekçiliği gibi dosyalar, Türkiye'yi Orta Asya hinterlandına bağlayan kesintisiz bir kültürel koridor inşa etmektedir. Bu mekânsal görünüm, Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) bünyesinde geliştirilebilecek "Türk Dünyası Miras Rotası" gibi bütünleşik turizm stratejileri için meşru ve sürdürülebilir bir zemin hazırlamaktadır. Tablo 1'de Türkiye'nin UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi'ne kayıtlı unsurları ile envanterin son yıllardaki gelişimi ve bölgesel/uluslararası iş birlikleri gösterilmektedir.

Tablo 1. Türkiye'nin UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerinde Yer Alan Unsurlar ve Türk Dünyası Ülkeleri ile Ortak Kayıtlar

Sayı	Kültürel Miras Unsuru	Yıl	Ülkeler
İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi			
1	Nevruz*	2024	Afganistan, Azerbaycan, Hindistan, İran (İslam Cumhuriyeti), Irak, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Pakistan, Tacikistan, Türkiye, Türkmenistan, Moğolistan
2	Geleneksel gayda (Gayda/Tulum) yapımı ve icrası	2024	Kuzey Makedonya, Türkiye
3	Tezhip Sanatı: Təzhib/Tazhib/Zarhalkori/Tezhip/Naqqoshlik	2023	Azerbaycan, İran (İslam Cumhuriyeti), Tacikistan, Türkiye, Özbekistan
4	Balaban/mey işçiliği ve icra sanatı	2023	Azerbaycan, Türkiye
5	Sedef kakma işçiliği	2023	Azerbaycan, Türkiye
6	İftar/Eftari/İftar/İftor ve sosyo-kültürel gelenekleri	2023	Azerbaycan, İran (İslam Cumhuriyeti), Türkiye, Özbekistan
7	Kimliğin, misafirperverliğin ve sosyal etkileşimin sembolü olan Çay Kültürü (çay)	2022	Azerbaycan, Türkiye
8	İpekböcekçiliği ve dokuma amaçlı geleneksel ipek üretimi	2022	Afganistan, Azerbaycan, İran (İslam Cumhuriyeti), Türkiye, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan
9	Nasreddin Hoca'nın fıkra anlatım geleneği/ Molla Nasreddin/ Molla Apendi/ Ekler/ Afendi Kozhanasyr Fıkraları	2022	Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkiye, Türkmenistan, Özbekistan
10	Hüsni Hat, Türkiye'de İslam sanatında geleneksel hat sanatı	2021	Türkiye
11	Minyatür sanatı	2020	Azerbaycan, İran (İslam Cumhuriyeti), Türkiye, Özbekistan

12	Geleneksel zeka ve strateji oyunu: Togyzqumalaq, Toguz Korgool, Mangala/Göçürme	2020	Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye
13	Geleneksel Türk okçuluğu	2019	Türkiye
14	Dede Korkut/Korkıt Ata/Dede Korkut mirası, destan kültürü, halk masalları ve müziği	2018	Azerbaycan, Kazakistan, Türkiye
15	Bahar kutlaması, Hıdrellez	2017	Kuzey Makedonya, Türkiye
16	Bazlama yapma ve paylaşma kültürü: Lavaş, Katyrma, Jupka, Yufka	2016	Azerbaycan, İran (İslam Cumhuriyeti), Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye
17	Çini yapımının geleneksel işçiliği	2016	Türkiye
18	Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı	2014	Türkiye
19	Türk kahvesi kültürü ve geleneği	2013	Türkiye
20	Mesir Macunu Festivali	2012	Türkiye
21	Geleneksel Tören Keşkeği	2011	Türkiye
22	Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali	2010	Türkiye
23	Alevi-Bektaşî Ritüeli Semah	2010	Türkiye
24	Geleneksel Sohbet Toplantıları (Yaren, Barana, Sıra Geceleri ve diğer)	2010	Türkiye
25	Âşıklık Geleneği	2009	Türkiye
26	Karagöz	2009	Türkiye
27	Mevlevî Sema Törenleri	2008	Türkiye
28	Meddahlık Geleneği	2008	Türkiye
Acil Korunması Gereken Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi			
29	Geleneksel Ahlat taş işçiliği	2022	Türkiye
30	Zeytin yetiştiriciliğine ilişkin geleneksel bilgi, yöntem ve uygulamalar	2023	Türkiye
31	Islık dili	2017	Türkiye

**Nevruz dosyasının 13 ülkeyle en son genişletilme yılı*

Kaynak: (UNESCO, 2026a)

Azerbaycan’ın UNESCO SOKÜM envanteri ve tematik dağılımı

Azerbaycan, 2024 yılı itibarıyla UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerinde toplam 24 unsur ile temsil edilmektedir. Bu unsurların 23’ü “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi”nde, 1’i ise “Acil Korunması Gereken Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi”nde yer almaktadır. Bu durum Azerbaycan’ın kültürel mirasının uluslararası düzeyde görünürlüğünün yüksek olduğunu ve kültürel mirasın korunmasına yönelik aktif bir politika izlediğini göstermektedir.

Azerbaycan’ın UNESCO SOKÜM envanteri, dosya yapısı açısından hem ulusal hem de çok uluslu unsurları içermektedir. Listede yer alan unsurların önemli bir bölümü Azerbaycan’a özgü bireysel dosyalardan oluşurken, bir kısmı ise farklı ülkelerle ortak olarak hazırlanan çok uluslu dosyalardır. Özellikle Azerbaycan Muğamı, Azerbaycan Aşık Sanatı, Azerbaycan halı dokuma sanatı, Lahic bakır işçiliği ve Nar Bayramı gibi unsurlar Azerbaycan’ın ulusal kültürel kimliğini temsil eden önemli miras öğeleri arasında yer almaktadır. Bu unsurlar kültürel turizm açısından destinasyonun özgün değerlerini öne çıkararak ziyaretçilere otantik deneyimler sunma potansiyeline sahiptir. Bunun yanında Nevruz, İpekböcekçiliği ve geleneksel ipek üretimi, Nasreddin Hoca fıkra anlatım geleneği ve Lavaş gibi çok uluslu dosyalar ise Azerbaycan’ın Türkiye ve Orta Asya ülkeleriyle paylaşılan ortak kültürel mirasını ortaya koymaktadır. Bu durum, bölgesel kültürel bağların güçlendirilmesi açısından önemli olduğu gibi, çok ülkeli kültür rotaları ve tematik turizm ürünlerinin geliştirilmesi için de uygun bir zemin oluşturmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde Azerbaycan’ın UNESCO somut olmayan kültürel miras envanteri; müzik, el sanatları, gastronomi, festivaller ve sözlü gelenekleri kapsayan zengin bir kültürel çeşitliliğe sahiptir. Bu miras unsurları kültürel turizm

ürünlerinin geliştirilmesi, destinasyon imajının güçlendirilmesi ve bölgesel kültür rotalarının oluşturulması açısından önemli bir potansiyel sunmaktadır.

Tablo 2. Azerbaycan'ın UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerinde Yer Alan Unsurlar ve Türk Dünyası Ülkeleri ile Ortak Kayıtlar

Sayı	Kültürel Miras Unsuru	Yıl	Ülkeler
İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi			
1	Nevruz	2024	Afganistan, Azerbaycan, Hindistan, İran (İslam Cumhuriyeti), Irak, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Pakistan, Tacikistan, Türkiye, Türkmenistan, Moğolistan
2	Azerbaycan'da Tandır yapımı ve ekmek pişirme	2024	Azerbaycan
3	Tezhip Sanatı: Təzhib/Tazhib/Zarhalkori/Tezhip/Naqq oshlik	2023	Azerbaycan, İran (İslam Cumhuriyeti), Tacikistan, Türkiye, Özbekistan
4	Balaban/mey işçiliği ve icra sanatı	2023	Azerbaycan, Türkiye
5	Sedef kakma işçiliği	2023	Azerbaycan, Türkiye
6	İftar/Eftari/İftar/İftor ve sosyo-kültürel gelenekleri	2023	Azerbaycan, İran (İslam Cumhuriyeti), Türkiye, Özbekistan
7	Kimliğin, misafirperverliğin ve sosyal etkileşimin sembolü olan Çay Kültürü (çay)	2022	Azerbaycan, Türkiye
8	Pehlevanlık kültürü: geleneksel zorhana oyunları, spor ve güreş	2022	Azerbaycan
9	İpekböcekçiliği ve dokuma amaçlı geleneksel ipek üretimi	2022	Afganistan, Azerbaycan, İran (İslam Cumhuriyeti), Türkiye, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan
10	Nasreddin Hoca'nın fıkra anlatım geleneği/ Molla Nasreddin/ Molla Apendi/ Ekler/ Afendi Kozhanasyr Fıkraları	2022	Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkiye, Türkmenistan, Özbekistan

11	Minyatür sanatı	2020	Azerbaycan, İran (İslam Cumhuriyeti), Türkiye, Özbekistan
12	Nar Bayramı, geleneksel nar şenliği ve kültürü	2020	Azerbaycan
13	Dede Korkut/Korkıt Ata/Dede Korkut mirası, destan kültürü, halk masalları ve müziği	2018	Azerbaycan, Kazakistan, Türkiye
14	Yaylı telli bir müzik enstrümanı olan Kamancheh/Kamancha'yı yapma ve çalma sanatı	2017	Azerbaycan, İran (İslam Cumhuriyeti)
15	Dolma yapma ve paylaşma geleneği kültürel kimliğin göstergesi	2017	Azerbaycan
16	Bazlama yapma ve paylaşma kültürü: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka	2016	Azerbaycan, İran (İslam Cumhuriyeti), Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye
17	Lahic bakır işçiliği	2015	Azerbaycan
18	Kelegay'ın geleneksel sanatı ve sembolizmi, kadınların ipek başörtüsünün yapımı ve takılması	2014	Azerbaycan
19	Azerbaycan Cumhuriyeti'nde geleneksel Karabağ at binme oyunu Çovkan	2013	Azerbaycan
20	Uzun boyunlu yaylı bir müzik enstrümanı olan tar'ın işçiliği ve performans sanatı	2012	Azerbaycan
21	Azerbaycan Cumhuriyeti'nde geleneksel Azerbaycan halı dokuma sanatı	2010	Azerbaycan
22	Azerbaycan Aşık Sanatı	2009	Azerbaycan
23	Azerbaycan Muğamı	2008	Azerbaycan
Acil Korunması Gereken Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi			
24	Yallı (Kochari, Tenzere), Nahçıvan'ın geleneksel grup dansları	2018	Azerbaycan

Kaynak: (UNESCO, 2026b)

Özbekistan'ın UNESCO SOKÜM envanteri ve tematik dağılımı

Özbekistan, UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerinde toplam 16 unsur ile temsil edilmektedir. Bu unsurların

15'i “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi”nde, 1'i ise “İyi Koruma Uygulamaları Kaydı”nda yer almaktadır. Bu durum Özbekistan'ın özellikle geleneksel sanatlar, müzik ve toplumsal kültürel pratikler açısından zengin bir mirasa sahip olduğunu göstermektedir.

Özbekistan'ın UNESCO SOKÜM envanteri incelendiğinde unsurların önemli bir kısmının ulusal (bireysel) dosyalardan oluştuğu görülmektedir. Palov kültürü ve geleneği, Harezm dansı Lazgi, Askiya Nüktedanlık sanatı, Katta Aşula ve Bahşi sanatı gibi unsurlar Özbekistan'a özgü kültürel pratikleri temsil etmektedir. Bu miras unsurları, ülkenin tarihsel ve kültürel kimliğinin korunmasına katkı sağlarken aynı zamanda kültürel turizm açısından özgün deneyimler sunabilecek potansiyele sahiptir. Bununla birlikte Özbekistan'ın bazı somut olmayan kültürel miras unsurları çok uluslu dosyalar kapsamında yer almaktadır. Özellikle Nevruz, İpekböcekçiliği ve geleneksel ipek üretimi, Nasreddin Hoca fıkra anlatım geleneği, Minyatür sanatı ve Şeşmakam müziği gibi unsurlar Özbekistan'ın Orta Asya ve Türk-İslam kültür coğrafyasıyla paylaştığı ortak mirası ortaya koymaktadır. Bu ortak miras unsurları, bölgesel kültürel bağların güçlendirilmesine katkı sağlamakta ve çok ülkeli kültür rotalarının geliştirilmesi açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Öte yandan Margilan El Sanatları Geliştirme Merkezi'nin “İyi Koruma Uygulamaları Kaydı”nda yer alması, Özbekistan'ın geleneksel el sanatlarının korunması ve sürdürülebilir şekilde gelecek kuşaklara aktarılması konusunda önemli bir model geliştirdiğini göstermektedir. Bu tür uygulamalar, kültürel mirasın turizmle bütünleşmesini sağlayarak hem yerel ekonomiye katkı sunmakta hem de kültürel mirasın sürdürülebilirliğini desteklemektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde Özbekistan'ın UNESCO somut olmayan kültürel miras envanteri; müzik, dans, sözlü kültür, gastronomi ve el sanatları gibi farklı kültürel alanları kapsayan

zengin bir çeşitlilik göstermektedir. Bu miras unsurları kültürel turizm ürünlerinin geliştirilmesi, destinasyon kimliğinin güçlendirilmesi ve Orta Asya kültür rotalarının oluşturulması açısından önemli bir potansiyel sunmaktadır.

Tablo 3. *Özbekistan'ın UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerinde Yer Alan Unsurlar ve Türk Dünyası Ülkeleri ile Ortak Kayıtlar*

Sayı	Kültürel Miras Unsuru	Yıl	Ülkeler
İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi			
1	Rubab/rabab yapma ve çalma sanatı	2024	Afganistan, İran (İslam Cumhuriyeti), Tacikistan, Özbekistan
2	Nevruz	2024	Afganistan, Azerbaycan, Hindistan, İran (İslam Cumhuriyeti), Irak, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Pakistan, Tacikistan, Türkiye, Türkmenistan, Moğolistan
3	Tezhip Sanatı: Təzhib/Tazhib/Zarhalkori/Tezhip/Naqqoshlik	2023	Azerbaycan, İran (İslam Cumhuriyeti), Tacikistan, Türkiye, Özbekistan
4	Özbekistan'da seramik sanatı	2023	Özbekistan
5	İftar/Eftari/İftar/İftor ve sosyo-kültürel gelenekleri	2023	Azerbaycan, İran (İslam Cumhuriyeti), Türkiye, Özbekistan
6	İpekböcekçiliği ve dokuma amaçlı geleneksel ipek üretimi	2022	Afganistan, Azerbaycan, İran (İslam Cumhuriyeti), Türkiye, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan
7	Nasreddin Hoca'nın fıkra anlatım geleneği/ Molla Nasreddin/ Molla Apendi/ Ekler/ Afendi Kozhanasyr Fıkraları	2022	Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkiye,

			Türkmenistan, Özbekistan
8	Bahşi sanatı	2021	Özbekistan
9	Minyatür sanatı	2020	Azerbaycan, İran (İslam Cumhuriyeti), Türkiye, Özbekistan
10	Harezmi dansı, Lazgi	2019	Özbekistan
11	Palov kültürü ve geleneği	2016	Özbekistan
12	Askiya, nüktedanlık sanatı	2014	Özbekistan
13	Katta Aşula	2009	Özbekistan
14	Boysun İlçesi Kültür Alanı	2008	Özbekistan
15	Şeşmakam müziği	2008	Özbekistan, Tacikistan
İyi Koruma Uygulamaları Kaydı			
16	Margilan El Sanatları Geliştirme Merkezi, atlas ve adraların yapımında geleneksel teknolojilerin korunması	2017	Özbekistan

Kaynak: (UNESCO, 2026c)

Kazakistan’ın UNESCO SOKÜM envanteri ve tematik dağılımı

Kazakistan, UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerinde toplam 14 unsur ile temsil edilmektedir ve bu unsurların tamamı “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi”nde yer almaktadır. Kazakistan’ın envanteri incelendiğinde unsurların önemli bir kısmının ülkeye özgü geleneksel kültürel pratiklerden oluştuğu, bir kısmının ise Orta Asya ve Türk dünyası ülkeleriyle paylaşılan ortak miras niteliği taşıdığı görülmektedir.

Ulusal dosyalar arasında Betaşar, Orteke, Kazak Kuresi, Dombra Kuy ve Asık oyunları gibi unsurlar Kazak toplumunun göçebe kültüründen beslenen geleneklerini yansıtmaktadır. Bu miras unsurları, özellikle geleneksel sporlar, müzik ve ritüeller aracılığıyla Kazak kültürel kimliğinin korunmasına katkı sağlamaktadır. Diğer yandan Kazakistan’ın UNESCO envanterinde önemli sayıda çok uluslu dosya da bulunmaktadır. Nevruz, Nasreddin Hoca fıkra

anlatım geleneği, Dede Korkut mirası, Lavaş ve Togyzqumalaq gibi unsurlar Kazakistan'ın Türk dünyası ve daha geniş Avrasya kültür coğrafyasıyla paylaştığı ortak mirası göstermektedir. Ayrıca Şahin avcılığı gibi çok sayıda ülkenin yer aldığı dosyalar, kültürel mirasın küresel ölçekte paylaşılan bir değer olduğunu ortaya koymaktadır.

Turizm açısından değerlendirildiğinde Kazakistan'ın somut olmayan kültürel mirası; geleneksel sporlar, müzik, düğün ritüelleri ve göçebe yaşam kültürü gibi özgün unsurlar aracılığıyla kültürel turizm için önemli bir potansiyel sunmaktadır. Özellikle göçebe yaşam biçimiyle ilişkili kültürel pratikler ve Türk dünyasıyla paylaşılan ortak miras unsurları, bölgesel kültür rotalarının geliştirilmesi ve deneyim odaklı turizm ürünlerinin oluşturulması açısından önemli fırsatlar sağlamaktadır.

Tablo 4. Kazakistan'ın UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerinde Yer Alan Unsurlar ve Türk Dünyası Ülkeleri ile Ortak Kayıtlar

Sayı	Kültürel Miras Unsuru	Yıl	Ülkeler
İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi			
1	Betaşar, geleneksel düğün ritüeli	2024	Kazakistan
2	Nevruz	2024	Afganistan, Azerbaycan, Hindistan, İran (İslam Cumhuriyeti), Irak, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Pakistan, Tacikistan, Türkiye, Türkmenistan, Moğolistan
3	Orteke, Kazakistan'ın geleneksel gösteri sanatı: dans, kukla ve müzik	2022	Kazakistan
4	Nasreddin Hoca'nın fıkra anlatım geleneği/ Molla Nasreddin/ Molla Apendi/ Ekler/ Afendi Kozhanasyr Fıkraları	2022	Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkiye, Türkmenistan, Özbekistan
5	Şahin avcılığı, yaşayan bir insanlık mirası	2021	Birleşik Arap Emirlikleri, Avusturya, Belçika, Hırvatistan, Çekya, Fransa, Almanya, Macaristan, İrlanda, İtalya,

			Kazakistan, Kore Cumhuriyeti, Kırgızistan, Moğolistan, Fas, Hollanda, Pakistan, Polonya, Portekiz, Katar, Suudi Arabistan, Slovakya, İspanya, Suriye Arap Cumhuriyeti
6	Geleneksel zeka ve strateji oyunu: Togyzqumalaq, Toguz Korgool, Mangala/Göçürme	2020	Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye
7	Dede Korkut/Korkıt Ata/Dede Korkut mirası, destan kültürü, halk masalları ve müziği	2018	Azerbaycan, Kazakistan, Türkiye
8	Kazak at yetiştiricilerinin geleneksel bahar bayramı törenleri	2018	Kazakistan
9	Kazak geleneksel Asıkça oyunları	2017	Kazakistan
10	Bazlama yapma ve paylaşma kültürü: Lavaş, Katyrma, Jupka, Yufka	2016	Azerbaycan, İran (İslam Cumhuriyeti), Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye
11	Kazakistan'daki Kuresi	2016	Kazakistan
12	Aitysh/Aitys, doğaçlama sanatı	2015	Kazakistan, Kırgızistan
13	Kazak geleneksel sanatı Dombra Kuy	2014	Kazakistan
14	Kırgız ve Kazak yurtlarının (Türk göçebe meskenleri) yapımında geleneksel bilgi ve beceriler	2014	Kazakistan, Kırgızistan

Kaynak: (UNESCO, 2026d)

Kırgızistan'ın UNESCO SOKÜM envanteri ve tematik dağılımı

Kırgızistan, UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerinde toplam 15 unsur ile temsil edilmektedir. Bu unsurların 13'ü “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi”nde, 1'i “Acil Korunması Gereken Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi”nde, 1'i ise “İyi Koruma Uygulamaları Kaydı”nda yer almaktadır. Bu dağılım, Kırgızistan'ın hem kültürel mirasın korunması hem de sürdürülebilir aktarımı konusunda aktif bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir.

Kırgızistan'ın UNESCO SOKÜM envanterinde yer alan unsurların önemli bir kısmı ülkeye özgü geleneksel kültürel pratiklerden oluşmaktadır. Manas Destanı, Ak-kalpak işçiliği, Kök boru ve Eleçek gibi unsurlar Kırgız toplumunun göçebe yaşam kültürünü, sözlü geleneklerini ve el sanatlarını yansıtmaktadır. Ayrıca Şırdak ve Ala-kiyiz keçe halı sanatı'nın Acil Korunması Gereken Somut Olmayan Kültürel Miras Listesinde yer alması, bu geleneksel el sanatının korunmasına yönelik özel önlemlerin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Kırgızistan'ın envanterinde çok uluslu dosyalar da önemli bir yer tutmaktadır. Nevruz, Nasreddin Hoca fıkra anlatım geleneği, Lavaş ve Toguz Korgool gibi unsurlar Kırgızistan'ın Türk dünyası ve Orta Asya ülkeleriyle paylaştığı ortak kültürel mirası yansıtmaktadır. Bu durum, bölgesel kültürel bağların güçlenmesine katkı sağladığı gibi çok ülkeli kültür rotalarının oluşturulması açısından da önemli fırsatlar sunmaktadır. Ayrıca Göçebe Oyunları'nın İyi Koruma Uygulamaları Kaydında yer alması, göçebe kültürünün korunması ve tanıtılmasına yönelik başarılı bir model olarak değerlendirilmektedir. Bu tür uygulamalar, geleneksel sporlar ve göçebe yaşam kültürünü turizmle bütünleştirerek destinasyonun kültürel çekiciliğini artırmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde Kırgızistan'ın UNESCO somut olmayan kültürel miras envanteri; göçebe yaşam kültürü, sözlü destan geleneği, geleneksel sporlar ve el sanatları gibi unsurlar etrafında şekillenmektedir. Bu miras unsurları, özellikle kültürel ve deneyim odaklı turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi açısından önemli bir potansiyel sunmaktadır.

Tablo 5. Kırgızistan'ın UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerinde Yer Alan Unsurlar ve Türk Dünyası Ülkeleri ile Ortak Kayıtlar

Sayı	Kültürel Miras Unsuru	Yıl	Ülkeler
------	-----------------------	-----	---------

İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi			
1	Nevruz	2024	Afganistan, Azerbaycan, Hindistan, İran (İslam Cumhuriyeti), Irak, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Pakistan, Tacikistan, Türkiye, Türkmenistan, Moğolistan
2	Eleçek, Kırgız kadın şapkaları: geleneksel bilgi ve ritüeller	2023	Kırgızistan
3	Ebelik: bilgi, beceri ve uygulamalar	2023	Kolombiya, Kıbrıs, Almanya, Kırgızistan, Lüksemburg, Nijerya, Slovenya, Togo
4	Nasreddin Hoca'nın fıkra anlatım geleneği/ Molla Nasreddin/ Molla Apendi/ Ekler/ Afendi Kozhanasyr Fıkraları	2022	Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkiye, Türkmenistan, Özbekistan
5	Şahin avcılığı, yaşayan bir insanlık mirası	2021	Birleşik Arap Emirlikleri, Avusturya, Belçika, Hırvatistan, Çekya, Fransa, Almanya, Macaristan, İrlanda, İtalya, Kazakistan, Kore Cumhuriyeti, Kırgızistan, Moğolistan, Fas, Hollanda, Pakistan, Polonya, Portekiz, Katar, Suudi Arabistan, Slovakya, İspanya, Suriye Arap Cumhuriyeti
6	Geleneksel zeka ve strateji oyunu: Togyzqumalaq, Toguz Korgool, Mangala/Göçürme	2020	Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye
7	Ak-kalpak işçiliği, Kırgız erkek şapkalarının yapımı ve giyilmesinde geleneksel bilgi ve beceri	2019	Kırgızistan
8	Kök boru, geleneksel at oyunu	2017	Kırgızistan
9	Bazlama yapma ve paylaşma kültürü: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka	2016	Azerbaycan, İran (İslam Cumhuriyeti), Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye
10	Aytış doğaçlama sanatı	2015	Kazakistan, Kırgızistan
11	Kırgız ve Kazak yurtlarının (Türk göçebe meskenleri) yapımında geleneksel bilgi ve beceriler	2014	Kazakistan, Kırgızistan

12	Kırgız destan üçlemesi: Manas, Semetey, Seytek	2013	Kırgızistan
13	Kırgız destan anlatıcılarından Akınların Sanatı	2008	Kırgızistan
İyi Koruma Uygulamaları Kaydı			
14	Göçebe oyunları, mirası yeniden keşfetmek, çeşitliliği kutlamak	2021	Kırgızistan
Acil Korunması Gereken Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi			
15	Kırgızların geleneksel keçe halı sanatı Ala-kıyız ve Şırdak	2012	Kırgızistan

Kaynak: (UNESCO, 2026e)

Türkmenistan’ın UNESCO SOKÜM envanteri ve tematik dağılımı

Türkmenistan, UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerinde toplam 9 unsur ile temsil edilmekte olup bu unsurların tamamı “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi”nde yer almaktadır. Türkmenistan’ın UNESCO SOKÜM envanteri incelendiğinde, unsurların büyük ölçüde ülkeye özgü geleneksel el sanatları, müzik kültürü ve göçebe yaşam geleneği ile ilişkili olduğu görülmektedir.

Ulusal dosyalar arasında Ahal-Teke atı yetiştiriciliği ve süsleme gelenekleri, Türkmen halı yapım sanatı, Dutar icra sanatı, Kuştepdı ve Gorogly destanı gibi unsurlar yer almaktadır. Bu unsurlar Türkmen toplumunun göçebe kültürünü, sözlü anlatım geleneğini ve zanaat bilgisini yansıtan önemli kültürel pratiklerdir. Türkmenistan’ın UNESCO envanterinde çok uluslu dosyalar da bulunmaktadır. Nevruz, İpekböcekçiliği ve geleneksel ipek üretimi ve Nasreddin Hoca fıkra anlatım geleneği gibi unsurlar Türkmenistan’ın Orta Asya ve Türk dünyasıyla paylaştığı ortak kültürel mirası ortaya koymaktadır. Bu ortak dosyalar, bölgesel kültürel bağların güçlenmesine katkı sağlarken aynı zamanda çok

ülkeli kültür rotaları ve tematik turizm ürünlerinin geliştirilmesi açısından önemli fırsatlar sunmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde Türkmenistan'ın somut olmayan kültürel mirası; at kültürü, geleneksel el sanatları, müzik ve sözlü anlatım gelenekleri etrafında şekillenmektedir. Bu miras unsurları kültürel turizm açısından özgün deneyimler sunma potansiyeline sahip olup, özellikle göçebe kültürü ve geleneksel zanaatların turizmle bütünleştirilmesi destinasyonun kültürel çekiciliğini artıracak önemli unsurlar arasında yer almaktadır.

Tablo 6. Türkmenistan'ın UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerinde Yer Alan Unsurlar ve Türk Dünyası Ülkeleri ile Ortak Kayıtlar

Sayı	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi	Yıl	Ülkeler
İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi			
1	Nevruz	2024	Afganistan, Azerbaycan, Hindistan, İran (İslam Cumhuriyeti), Irak, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Pakistan, Tacikistan, Türkiye, Türkmenistan, Moğolistan
2	Ahal-Teke at yetiştiriciliği sanatı ve at süsleme gelenekleri	2023	Türkmenistan
3	İpekböcekçiliği ve dokuma amaçlı geleneksel ipek üretimi	2022	Afganistan, Azerbaycan, İran (İslam Cumhuriyeti), Türkiye, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan
4	Nasreddin Hoca'nın fıkra anlatım geleneği/ Molla Nasreddin/ Molla Apendi/ Ekler/ Afendi Kozhanasyr Fıkraları	2022	Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkiye, Türkmenistan, Özbekistan
5	Türkmen usulü iğne oyası sanatı	2022	Türkmenistan, İran (İslam Cumhuriyeti)
6	Dutar ustalık ve geleneksel müzik icra sanatını şarkı söylemeyle birleştirme	2021	Türkmenistan

7	Türkmenistan'da geleneksel Türkmen halı yapım sanatı	2021	Türkmenistan
8	Kuşdepi şarkı söyleme ve dans etme ayini	2017	Türkmenistan
9	Gorogly'nin destansı sanatı	2015	Türkmenistan

Kaynak: (UNESCO, 2026f)

Sonuç ve öneriler

Türk Dünyası, tarihsel süreç içerisinde ortak kültürel değerlerin üretildiği, korunduğu ve kuşaktan kuşağa aktarıldığı geniş bir kültürel coğrafya olarak öne çıkmaktadır. Bu coğrafyada yaşayan toplumlar, ortak tarihsel deneyimler, gelenekler, yaşam biçimleri ve kültürel pratikler aracılığıyla zengin bir somut olmayan kültürel miras birikimi oluşturmuştur. Özellikle UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'nde yer alan Nevruz, Nasreddin Hoca fıkraları, Âşıklık Geleneği, Türk kahvesi kültürü, geleneksel oyunlar ve çeşitli el sanatları gibi unsurlar, yalnızca ulusal kimliklerin değil aynı zamanda Türk Dünyası'nın ortak kültürel kimliğinin de temel yapı taşlarını oluşturmaktadır (Oğuz, 2009; Yiğit, 2000; Erdal & ark., 2017). Bu unsurlar, farklı Türk devletleri arasında tarihsel ve kültürel bağları güçlendiren önemli değerler olarak değerlendirilmekte ve ortak kültürel hafızanın sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda söz konusu kültürel miras unsurları, Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan gibi ülkelerde turizm açısından değerli bir potansiyel sunmaktadır. Kültürel mirasın turizmle ilişkilendirilmesi, destinasyonların tanıtımına katkı sağlamakta, ziyaretçilere özgün deneyimler sunmakta ve kültürel değerlerin uluslararası düzeyde görünürlüğünü artırmaktadır (Çokişler, 2021; Soylu & Şahin, 2023). Bu bağlamda somut olmayan kültürel miras, yalnızca geçmişten günümüze aktarılan kültürel değerleri ifade etmekle kalmayıp aynı zamanda belirli bir coğrafi bağ ve yerel bağlam içerisinde şekillenen, destinasyonların kimliğini

ve özgünlüğünü ortaya koyan önemli bir kültürel kaynak olarak değerlendirilmektedir (Oğuz, 2021).

Türk Dünyası'nda somut olmayan kültürel mirasın turizm ile bütünleşmesi, özellikle festivaller, geleneksel etkinlikler, gastronomi uygulamaları ve el sanatları aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu kapsamda Hıdırellez ve Nevruz gibi mevsimsel kutlamalar, Mesir Macunu Festivali gibi geleneksel festivaller ile yerel müzik, dans ve el sanatları uygulamaları, turistlerin ilgisini çeken deneyim odaklı turizm faaliyetleri arasında yer almaktadır. Bu tür etkinlikler, ziyaretçilere yalnızca bir destinasyonu görme fırsatı sunmakla kalmayıp aynı zamanda yerel kültürü deneyimleme ve kültürel pratiklerin bir parçası olma imkânı da sağlamaktadır (Alptürker & ark., 2021; Pelit & Türkoğlu, 2019; Ayvacı & Gülcan, 2021). Özellikle deneyim temelli turizm anlayışının yaygınlaşmasıyla birlikte, somut olmayan kültürel miras unsurları turizm destinasyonlarının farklılaşmasında ve rekabet gücünün artırılmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Bu süreçte geleneksel el sanatları da hem kültürel mirasın korunması hem de yerel ekonominin desteklenmesi açısından önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır. Türk Dünyası'nda ebru, çini, sedef kakma, keçe ve halı dokumacılığı gibi geleneksel üretim biçimleri, turistlere yönelik atölye çalışmaları ve deneyimsel etkinlikler aracılığıyla turizmle bütünleştirilebilmektedir. Uluslararası literatürde Botsvana, Hindistan ve Kamboçya gibi ülkelerde yapılan çalışmalar da el sanatlarının turizmle entegre edilmesinin yerel toplulukların ekonomik refahını artırdığını, özellikle kadınların ekonomik hayata katılımını desteklediğini ve kültürel mirasın sürdürülebilir kullanımını teşvik ettiğini göstermektedir (Akagawa, 2019; Chen & ark., 2020). Türkiye'de Karagöz, Âşıklık Geleneği ve Mevlevi Sema Törenleri gibi somut olmayan kültürel miras unsurlarının turizm kapsamında değerlendirilmesi de benzer şekilde hem kültürel

hem de ekonomik faydalar üretmektedir (Aykan, 2015; Civelek, 2022).

Gastronomik miras da Türk Dünyası'nda turizmin gelişimine katkı sağlayan önemli unsurlardan biridir. Türk kahvesi kültürü, geleneksel yemekler, Mesir Macunu Festivali gibi gastronomi temelli etkinlikler ve yerel mutfak atölyeleri, turistlerin destinasyonları deneyimleyerek keşfetmesini sağlayan önemli turistik faaliyetler arasında yer almaktadır. Gastronomik mirasın turizmle ilişkilendirilmesi hem yerel mutfak kültürünün korunmasına hem de destinasyonların marka değerinin artırılmasına katkı sağlamaktadır. Avrupa, Asya ve Latin Amerika'da yapılan araştırmalar da gastronomi turizminin kırsal kalkınmayı desteklediğini, yerel üretimi teşvik ettiğini ve kültürel hikâyelerin turistlere aktarılmasında önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır (Masouda & ark., 2019; Chen & ark., 2023; Chen & ark., 2020). Bununla birlikte, somut olmayan kültürel miras unsurlarının turizmle bütünleşmesi bazı riskleri de beraberinde getirebilmektedir. Özellikle aşırı ticarileşme, kültürel pratiklerin özgünlüğünün azalması ve geleneksel değerlerin turistik taleplere göre yeniden şekillendirilmesi gibi durumlar kültürel mirasın sürdürülebilirliği açısından önemli sorunlar yaratabilmektedir (James, 2017; Dippon & Moskaliuk, 2020). Bu nedenle somut olmayan kültürel mirasın turizmle ilişkilendirilmesi sürecinde, kültürel değerlerin korunması ile ekonomik fayda sağlama arasında dengeli ve sürdürülebilir bir yaklaşımın benimsenmesi büyük önem taşımaktadır. Böyle bir yaklaşım, hem kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayacak hem de Türk Dünyası'ndaki destinasyonların turizm potansiyelini uzun vadede güçlendirecektir. Bu doğrultuda geliştirilebilecek diğer öneriler şu şekilde ifade edilebilir:

Türk Dünyası ülkelerinde ulusal ve yerel SOKÜM envanterleri oluşturulmalı ve düzenli olarak güncellenmelidir (Oğuz, 2021).

Somut olmayan kültürel mirasa ilişkin akademik çalışmalar ve yayınlar artırılmalıdır (Waters, 2008; Alptürker & ark., 2021).

Miras unsurları modern eğitimle birleştirilerek genç kuşaklara aktarılmalı ve deneyim odaklı öğrenme sağlanmalıdır (Narinova & Gürbüz, 2019; Oğuz, 2021).

Ortak miras unsurlarına dayalı kültür ve gastronomi rotaları, festivaller, atölye ve deneyim programları geliştirilebilir (Çokişler, 2021; Ayvacı & Gülcan, 2021).

SOKÜM korunması için ülkeler arasında ortak fon ve finansman mekanizmaları oluşturulabilir (James, 2017; Xiao & ark., 2023).

Geleneksel el sanatları ve hediyelik ürün tasarımı, turizm pazarına uygun biçimde geliştirilmelidir (Pelit & Türkoğlu, 2019; Akagawa, 2019).

Her yıl farklı ülkelerde fuarlara, sergilere ve akademik toplantılara katılım teşvik edilmelidir (Soojung Kim & ark., 2019; Yan & ark., 2024).

Sonuç olarak, Türk Dünyası'ndaki somut olmayan kültürel miras, hem kültürel kimliğin korunması hem de sürdürülebilir turizm ve ekonomik kalkınma açısından büyük bir potansiyel sunmaktadır. Mirasın planlı, katılımcı ve deneyim odaklı şekilde turizme entegrasyonu, hem kültürel değerlerin korunmasını hem de yerel toplulukların güçlenmesini sağlayacaktır (Aykan, 2015; Pelit ve Türkoğlu, 2019; Soylu & Şahin, 2023).

Kaynakça/References

Akagawa, N. (2019). Batik as a creative industry: Political, social and economic use of intangible heritage. In N. Akagawa & L. Smith (Eds.), *Safeguarding intangible heritage: Practices and politics* (pp. 135–154). Routledge.

Alptürker, İ. G., Gök, T. ve Alptürker, H. (2021). Somut olmayan kültürel miras farkındalığının bilinirlik ve deneyimleme açısından değerlendirilmesi. *Millî Folklor*, 33(17), 16–31. <https://izlik.org/JA59ZG43LH>

Ayberk, İ., Akşit, S. ve Dayıoğlu, A. (2019). Bir de facto devlet olarak Kuzey Kıbrıs’ ta sivil toplum: Toplumsal tepki, Kıbrıs Türk sendikaları ve Türkiye’yle ilişkiler. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 16(64), 127-144. <https://dx.doi.org/10.33458/uidergisi.653013>

Aykan, B. (2015). ‘Patenting’ Karagöz: UNESCO, nationalism and multinationalism intangible heritage. *International Journal of Heritage Studies*, 21(10), 949–961. <https://doi.org/10.1080/13527258.2015.1041413>

Ayvacı, H. ve Gülcan, B. (2021). Türkiye’de turizm animasyonlarında somut olmayan kültürel miras ulusal unsurlarından yararlanma ve Türk gecesi gösterileri sorunu. *Turizm Akademik Dergisi*, 8(2), 111–129. <https://izlik.org/JA34GH24RH>

Bay, E., Alimbekov, A., Mete, M., Cücük, E. ve Yokuş, E. (2017). “Türk Dünyası Birliği” algısı. *Gazi Akademik Bakış*, 11(21), 55–85. <https://doi.org/10.19060/gav.379576>

Chen, J., Guo, Z., Xu, S., Law, R., Liao, C., He, W. ve Zhang, M. A. (2023). Bibliometric analysis of research on intangible cultural heritage tourism using CiteSpace: The perspective of China. *Land*, 11(1), 1–17. <https://doi.org/10.3390/land11122298>

Chen, Z., Suntikul, W. ve King, B. (2020). Constructing an intangible cultural heritage experiencescape: The case of the Feast of the Drunken Dragon (Macau). *Tourism Management Perspectives*, 34, 100659. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2020.100659>

Civelek, M. (2022). Somut olmayan kültürel miras unsurlarından Karagöz sanatının turizm bağlamında değerlendirilmesi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 12(2), 417–439. DOI: 10.14230/johut1259

Çalık, İ. ve Ödemiş, M. (2018). Gümüşhane ilinin somut olmayan kültürel miras değerlerinin sürdürülebilir turizm çerçevesinde incelenmesine yönelik nitel bir araştırma. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 8(2), 233–249. DOI: 10.13114/MJH.2018.419

Çokışler, N. (2021). Türk Dünyasının turizm alanında işbirliği girişimleri: Bir doküman incelemesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(Özel Sayı), 125–136. <https://doi.org/10.33206/mjss.997517>

Dippon, P. ve Moskaliuk, J. (2020). Sharing intangible cultural heritage: Disparities of distribution. *Journal of Heritage Tourism*, 15(4), 450–471. <https://doi.org/10.1080/1743873X.2019.1682003>

Doğanay, H. (2010). Türk dünyası'nın siyasi sınırları. *Journal of Turkish Research Institute*, (3). <https://izlik.org/JA33TC78RJ>

Erdal, B., Alimbekov, A., Mete, M., Cücük, E., Yokuş, E. ve Yokuş, R. (2017). “Türk Dünyası Birliği” algısı. *Akademik Bakış*, 11(21), 75–85. DOI:10.19060/gav.379576

Esfehani, M. H. ve Albrecht, J. N. (2018). Roles of intangible cultural heritage in tourism in natural protected areas. *Journal of Heritage Tourism*, 13(1), 15–29. <https://doi.org/10.1080/1743873X.2016.1245735>

Gökburun, İ. (2021). Küresel ve bölgesel güçler çağında Türk dünyası nüfusu. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 21(1), 1–34. DOI: 10.32449/egetdid.897236

James, L. (2017). The map is not the territory: Global ordering in heritage governance. *Journal of Heritage, Sustainability and Social Justice*, 29(3), 58–69. <https://search.informit.org/doi/epdf/10.3316/informit.355714812325759>

Masoud, H., Mortazavi, M. ve Farsani, N. T. (2019). A study on tourists' tendency towards intangible cultural heritage as an attraction (case study: Isfahan, Iran). *City, Culture and Society*, 17, 54–60. <https://doi.org/10.1016/j.ccs.2018.11.001>

Narinova, V. ve Gürbüz, Y. E. (2019). Çin ve Kırgızistan arasında bir kültürel unsur olarak Manas destanı. *Millî Folklor*, 31(123), 54–68. <https://izlik.org/JA95RT26FK>

Oğuz, M. Ö. (2009). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

Oğuz, M. Ö. (2021). Halk biliminde koruma yaklaşımları ve SOKÜM sözleşmesinde kuşaktan kuşağa aktarım. *Millî Folklor*, 132, 5–15. <https://izlik.org/JA35MX57SH>

Pelit, E. ve Türkoğlu, T. (2019). Somut olmayan kültürel miras değerlerinin turizme yansımaları: Ebru sanatı üzerine bir inceleme. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 101–118. <https://doi.org/10.32572/guntad.463910>

Soylu, B. Ç. ve Şahin, B. (2023). Somut olmayan kültürel miras araştırmalarında koruma-kullanma ve turizm. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 359–377. <https://doi.org/10.32572/guntad.1229858>

Soojung Kim, M., Whitford, M. ve Arcodia, C. (2019). Development of intangible cultural heritage as a sustainable tourism resource: The intangible cultural heritage practitioners' perspectives. *Journal of Heritage Tourism*, 14(5-6), 422-435. <https://www.cabidigitallibrary.org/doi/full/10.5555/20193511203>

UNESCO. (2003). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi. <https://www.unesco.org.tr>(E.T.: 27.01.2026).

UNESCO, Somut Olmayan Kültürel Miras (2026a). [https://ich.unesco.org/en/lists?text=&country\[\]=00228&multinational=3#tabs](https://ich.unesco.org/en/lists?text=&country[]=00228&multinational=3#tabs),<https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-Somut-Olmayan-K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras-Listeleri> (E.T.: 01.02.2026).

UNESCO, Somut Olmayan Kültürel Miras (2026b). [https://ich.unesco.org/en/lists?text=&country\[\]=00018&multinational=3#tabs](https://ich.unesco.org/en/lists?text=&country[]=00018&multinational=3#tabs) (E.T.: 05.02.2026).

UNESCO, Somut Olmayan Kültürel Miras (2026c).[https://ich.unesco.org/en/lists?text=&country\[\]=00165&multinational=3#tabs](https://ich.unesco.org/en/lists?text=&country[]=00165&multinational=3#tabs) (E.T.: 10.02.2026).

UNESCO, Somut Olmayan Kültürel Miras (2026d). [https://ich.unesco.org/en/lists?text=&country\[\]=00114&multinational=3#tabs](https://ich.unesco.org/en/lists?text=&country[]=00114&multinational=3#tabs) (E.T.: 13.02.2026).

UNESCO, Somut Olmayan Kültürel Miras (2026e). [https://ich.unesco.org/en/lists?text=&country\[\]=00116&multinational=3#tabs](https://ich.unesco.org/en/lists?text=&country[]=00116&multinational=3#tabs) (E.T.: 15.02.2026).

UNESCO, Somut Olmayan Kültürel Miras (2026f). [https://ich.unesco.org/en/lists?text=&country\[\]=00226&multinational=3#tabs](https://ich.unesco.org/en/lists?text=&country[]=00226&multinational=3#tabs) (E.T.: 17.02.2026).

Qiu, Q. ve Zuo, Y. (2023). “Intangible cultural heritage” label in destination marketing toolkits: Does it work and how? *Journal of*

Hospitality and Tourism Management, 56, 272–283.
<https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2023.06.025>

Waters, M. (2008). Modern sosyoloji kuramları (Z. Cihirliioğlu, Ed.). İstanbul: Gündoğan Yayınları.
<https://www.scribd.com/document/937863429/Malcolm-Waters-Modern-Sosyoloji-Kuramlar%C4%B1>

Xiao, J., Wu, Y., Wang, M. ve Zhao, Y. (2023). Using choice experiments to assess tourist values for intangible cultural heritage: The case of Changdao fishermen's work song in China. Journal of Cultural Heritage, 60, 50–62.
<https://doi.org/10.1016/j.culher.2023.01.008>

Yan, Q., James, H. S., Xin, W. ve Ben, H. Y. (2024). Examining the ritualized experiences of intangible cultural heritage tourism. Journal of Destination Marketing & Management, 31, 1–10.
<https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2023.100843>

Yiğit, A. (2000). Türk ülkeleri ve Türklerin yaşadıkları bölgeler. Elazığ: Türkiye ve Türk Dünyası İktisadi Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları.
https://www.academia.edu/22472724/_21_T%C3%BCrk_%C3%9C%C3%9Ckeleri_ve_T%C3%BCrklerin_Ya%C5%9Fad%C4%B1klar%C4%B1_B%C3%B6lgelerin_Co%C4%9Frafyas%C4%B1

BÖLÜM 4

Keles’te (Bursa) Arazi Kabiliyeti Sınıflarının Klasik ve Ekolojik Yaklaşımlarla Karşılaştırılması

SEVGİ DÖNMEZ¹

Giriş

Dünya nüfusunun sürekli artış göstermesi, gıda üretimi üzerinde artan bir baskı oluşturmakta ve sınırlı toprak kaynaklarının daha etkin, planlı ve sürdürülebilir biçimde kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu durum, tarımsal üretimde kısa vadeli verim artışlarının ötesinde, mevcut arazi varlığının doğal özelliklerini koruyarak gelecek kuşaklara aktarılmasını temel bir hedef hâline getirmiştir. Nitekim erken dönem çalışmalarda da vurgulandığı üzere, artan nüfusun beslenebilmesi için topraklardan daha fazla ürün elde edilmesi kaçınılmaz olmakla birlikte, bunun ancak arazinin doğal potansiyeline uygun bir kullanım anlayışıyla mümkün olabileceği belirtilmiştir (Çelebi, 1973a). Bu çerçevede, arazi kaynaklarının planlanmasında bilimsel temelli arazi kullanım envanterlerinin hazırlanması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Arazi kullanım planlamasının temelinde “arazi” ve “toprak” kavramlarının doğru biçimde tanımlanması ve birbirinden ayırt

¹ Dr. Öğrt. Üyesi, Uşak Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Orcid: 0000- 0001- 8515- 0398

edilmesi yer almaktadır. Arazi; topografya, iklim, toprak, hidroloji ve biyotik unsurların karşılıklı etkileşimi sonucu ortaya çıkan, çok bileşenli ve dinamik bir ekosistemdir. Bu yönüyle arazi, yalnızca fiziksel bir yüzey değil, farklı doğal süreçlerin birlikte işlediği bütüncül bir sistem olarak değerlendirilmelidir (FAO, 1976). Toprak ise bu sistemin alt bileşenlerinden biri olup, ana materyalin iklim, canlılar, topografya ve zamanın etkisiyle fiziksel ve kimyasal ayrışması sonucu oluşan doğal bir varlıktır (Jenny, 1941; Soil Survey Staff, 2014). Dolayısıyla arazi kavramı, kullanım kararlarının verildiği daha geniş bir çerçeveyi temsil ederken; toprak, özellikle tarımsal üretim açısından kritik bir alt unsur olarak öne çıkmaktadır.

İnsan ile doğal çevre arasındaki ilişkinin mekânsal ölçekte anlaşılabilmesi, arazi kullanımı ve buna bağlı sınıflandırmalar aracılığıyla mümkün olmaktadır. Arazi kabiliyeti sınıflandırması, arazilerin doğal özellikleri ve çevresel koşulları dikkate alınarak, tarımsal üretimden sürekli ve sürdürülebilir biçimde yararlanılmasını amaçlayan bir değerlendirme sistemidir. Bu yaklaşım, erozyon riskinin azaltılmasını, üretim potansiyelinin korunmasını ve arazinin yanlış kullanım sonucu işlevini yitirmesinin önlenmesini hedeflemektedir (Klingebiel & Montgomery, 1961; FAO, 1976; Gülersoy, 2005). Aynı zamanda arazi kabiliyeti sınıflandırmaları, tarım, orman, mera ve yerleşim gibi farklı arazi kullanım türlerinin mekânsal olarak doğru biçimde dağıtılmasına yönelik planlama çalışmalarına altyapı oluşturmaktadır.

Uluslararası literatürde arazi kabiliyeti ve arazi değerlendirme yaklaşımları, özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren sistematik bir çerçeve kazanmıştır. ABD Tarım Bakanlığı tarafından geliştirilen ve sekiz sınıflı bir yapı öngören arazi kabiliyeti sınıflandırması, uzun yıllar boyunca birçok ülkede temel referans olarak kullanılmıştır (Klingebiel & Montgomery, 1961). Benzer biçimde FAO tarafından geliştirilen arazi değerlendirme çerçeveleri, arazilerin kullanım potansiyelinin belirlenmesinde

uluslararası ölçekte yaygın bir uygulama alanı bulmuştur (FAO, 1976; FAO, 2007). Bununla birlikte, yabancı literatürde yapılan birçok çalışmada, arazi değerlendirmelerinin yalnızca toprak özelliklerine dayandırılmasının, özellikle topografik ve iklimsel çeşitliliğin yüksek olduğu alanlarda yetersiz sonuçlar üretebildiği vurgulanmaktadır (Dent & Young, 1981; Rossiter, 1996).

Türkiye, Alp-Himalaya orojenik kuşağı içerisinde yer alması nedeniyle jeomorfolojik açıdan genç ve dinamik bir topografyaya sahiptir. Kısa mesafelerde belirgin yükselti farklarının görülmesi, iklim tiplerinin ve doğal bitki örtüsünün hızla değişmesine neden olmakta; bu durum toprak oluşum süreçleri ile arazi kullanım potansiyelinin mekânsal olarak büyük farklılıklar göstermesine yol açmaktadır (Erinç, 2010). Türkiye’de arazi kabiliyeti sınıflandırmasına yönelik ilk sistematik çalışmalar, ABD’de geliştirilen sınıflandırma yaklaşımının uyarlanmasıyla gerçekleştirilmiş ve 1978 yılında yayımlanan ‘Türkiye Arazi Varlığı’ çalışması ile resmîyet kazanmıştır (TOPRAKSU, 1978). Ancak daha sonraki araştırmalar, bu yöntemin Türkiye’nin doğal ve ekolojik koşullarını tam olarak yansıtmadığını ortaya koymuş; bu doğrultuda ekolojik temelli yeni yaklaşımlar geliştirilmiştir (Atalay & Gökçe Gündüzoğlu, 2015).

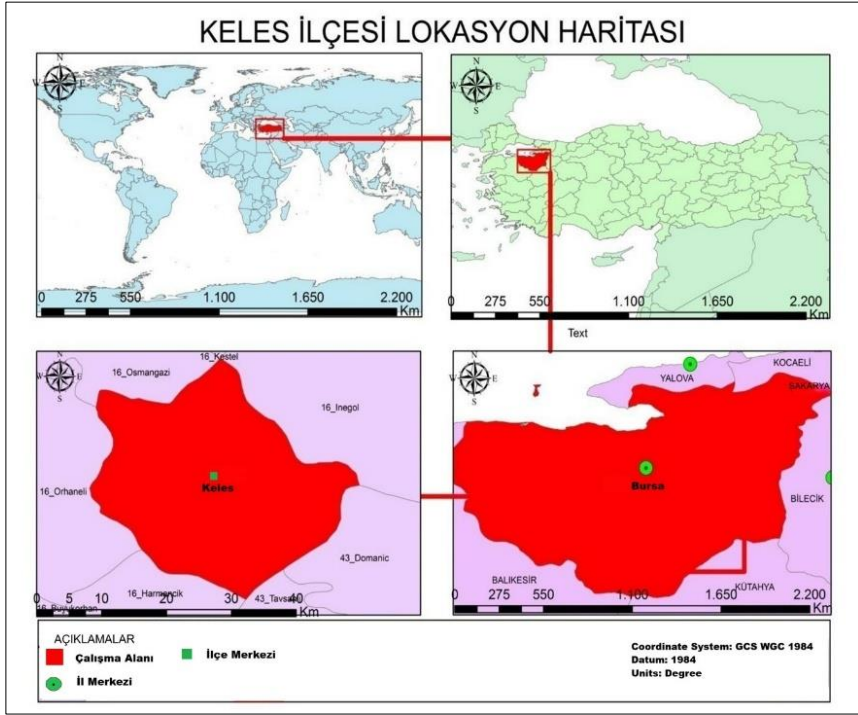
Türkiye topraklarının binlerce yıldır yoğun biçimde tarımsal ve hayvansal üretime konu olması, birçok alanda toprak bozulması, erozyon ve verim kaybı gibi sorunları beraberinde getirmiştir. Ayrıca ülke genelinde arazilerin yalnızca sınırlı bir bölümü tarıma elverişli olup, büyük bir kısmı topografik ve ekolojik sınırlamalar nedeniyle tarım dışı kullanım niteliği taşımaktadır. Buna karşın klasik arazi kabiliyeti sınıflandırmalarında, topografya, ana materyal, iklim ve doğal bitki örtüsü gibi ekolojik faktörlerin arazi kullanım üzerindeki etkisi yeterince dikkate alınmamıştır (Atalay & Gökçe Gündüzoğlu, 2015).

Bu gereksinimlerden hareketle, Türkiye'nin ekolojik koşullarını esas alan arazi kabiliyeti sınıflandırma yaklaşımları geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlar, arazi kullanım kabiliyetini yalnızca tarımsal üretim potansiyeli üzerinden değil; topografya (eğim, bakı, yükselti), yer şekilleri, ana materyal, iklim, toprak özellikleri, doğal bitki örtüsü ve sosyo-ekonomik faktörlerin birlikte değerlendirilmesiyle ele almaktadır. Böylece arazilerin gerçek kullanım sınırları ve sürdürülebilirlik potansiyeli daha bütüncül bir biçimde ortaya konulabilmektedir (Atalay & Gökçe Gündüzoğlu, 2015).

Bu çalışma kapsamında, söz konusu ekolojik temelli arazi kabiliyeti yaklaşımı Bursa ili Keles ilçesi örneğinde ele alınmaktadır. Keles ilçesi; topografik çeşitliliği, belirgin yükselti farkları ve arazi kullanım baskıları nedeniyle, klasik arazi kabiliyeti sınıflandırmaları ile Türkiye'nin ekolojik koşullarına dayalı yaklaşımların karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi açısından uygun bir örnek alan oluşturmaktadır. Çalışmada, Keles ilçesinin arazi kabiliyeti özellikleri her iki yaklaşım çerçevesinde ele alınarak, sürdürülebilir arazi kullanımına yönelik planlama kararlarının nasıl yönlendirilebileceği ortaya konulmaktadır.

Çalışma alanını oluşturan Keles ilçesi, Marmara Bölgesi'nin güneyinde, Bursa ilinin güney kesiminde yer almaktadır. İlçe, kuzeyde Osmangazi ve Kestel, doğuda İnegöl, güneyde Tavşanlı (Kütahya) ve batıda Orhaneli ilçeleri ile çevrilidir. Coğrafi konumu itibarıyla Marmara ile İç Batı Anadolu geçiş kuşağında bulunan Keles ilçesi, topografik ve ekolojik özellikleri bakımından önemli bir çeşitlilik sunmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1: Çalışma Alanı Lokasyon Haritası

Bursa ilinin güneyinde yer alan Keles ilçesi, Marmara Bölgesi ile İç Batı Anadolu arasında bir geçiş kuşağında bulunmaktadır. Yaklaşık 617 km² yüzölçümüne sahip olan ilçe; güneyde Harmancık (Bursa), güneydoğuda Kütahya ili, kuzeydoğuda İnegöl, kuzeyde Osmangazi ve batıda Orhaneli ilçeleri ile çevrilidir (Şahin, 2014).

İlçe merkezi; Çukur, Cuma, Ertuğrulgazi, Kirazlı, Küçükkovacık, Sofular ve Yenice mahallelerinden oluşmakta olup, idari olarak toplam 36 köy yerleşmesi bulunmaktadır. Yerleşme dokusu, dağlık topografyanın etkisiyle parçalı bir dağılışı göstermekte; kırsal yerleşmeler vadiler boyunca ve plato yüzeylerinde konumlanmaktadır.

Keles, Uludağ'ın güney uzantıları üzerinde yer alan dağlık bir ilçedir. İlçede kısa mesafelerde belirgin yükselti farkları görülmekte olup bu durum, arazi kullanım biçimleri, ulaşım ağları ve yerleşme dağılışı üzerinde belirleyici rol oynamaktadır. Dağlık topografya nedeniyle ulaşım güzergâhları vadileri takip etmekte ve yer yer dar geçitler boyunca şekillenmektedir. Bu morfolojik özellikler, ilçenin tarih boyunca bölgesel ulaşım ağları içinde belirli bir geçiş alanı niteliği taşımasına zemin hazırlamıştır.

Coğrafi konumu itibarıyla Marmara Bölgesi'nin nemli iklim özellikleri ile İç Batı Anadolu'nun daha karasal koşulları arasında bir geçiş özelliği gösteren Keles, topografya, iklim ve bitki örtüsü bakımından yüksek bir ekolojik çeşitliliğe sahiptir. Bu durum, arazi kullanım potansiyelinin kısa mesafelerde değişmesine ve arazi kabiliyeti sınıflarının mekânsal olarak heterojen bir dağılışı göstermesine neden olmaktadır (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1: Keles İlçe Merkezinden Bir Görünüm

Bu özellikleriyle Keles ilçesi, topografik çeşitliliğin yüksek olduğu dağlık alanlarda klasik arazi kabiliyeti sınıflandırmaları ile ekolojik temelli yaklaşımların karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi için uygun bir örnek alan oluşturmaktadır.

Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada, Bursa ili Keles ilçesinin arazi kabiliyeti özelliklerini belirlemek ve farklı sınıflandırma yaklaşımlarının sonuçlarını karşılaştırmak amacıyla çeşitli mekânsal veri setlerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın temel materyallerini; Sayısal Yükseklik Modeli (DEM) verisi, eğim ve yükselti haritaları, toprak özelliklerine ilişkin veriler, arazi kullanım/örtü verileri, doğal bitki örtüsü bilgileri ile ilçe sınırlarını gösteren vektör veri setleri oluşturmaktadır. DEM verisi SRTM 30 m çözünürlüklü veri setinden elde edilmiştir. Söz konusu veriler Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ortamında işlenmiş, analiz edilmiş ve arazi kabiliyeti sınıflarının mekânsal dağılışı haritalanmıştır.

Araştırma kapsamında Keles ilçesinin arazi kabiliyeti sınıfları iki farklı yönetsel yaklaşım çerçevesinde değerlendirilmiştir. İlk aşamada, uluslararası literatürde yaygın olarak kullanılan ve ABD Tarım Bakanlığı tarafından geliştirilen klasik arazi kabiliyeti sınıflandırma sistemi uygulanmıştır. İkinci aşamada ise Türkiye'nin topografik, iklimsel ve biyocoğrafik özelliklerini esas alan ekolojik temelli arazi kabiliyeti sınıflandırması yaklaşımı kullanılmıştır. Bu iki yöntemin aynı çalışma alanına uygulanmasıyla elde edilen sonuçlar karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş ve arazi kullanım potansiyelinin belirlenmesinde hangi yaklaşımın daha gerçekçi sonuçlar sunduğu analiz edilmiştir.

Klasik arazi kabiliyeti sınıflandırması, arazileri tarımsal kullanım potansiyelleri ve sınırlayıcı faktörlerine göre I'den VIII'e kadar sınıflandıran bir değerlendirme sistemine dayanmaktadır (Klingebiel & Montgomery, 1961). Bu sistem kapsamında yapılan değerlendirmelerde; eğim ve topografik özellikler, toprak derinliği, taşlılık durumu, erozyon riski, drenaj koşulları ve mevcut arazi kullanımı gibi faktörler dikkate alınmıştır. CBS ortamında gerçekleştirilen analizler sonucunda çalışma alanındaki araziler bu

kriterlere göre sınıflandırılmış ve klasik arazi kabiliyeti haritası oluşturulmuştur.

Çalışmanın ikinci aşamasında, arazi kabiliyeti sınıfları Türkiye'nin ekolojik koşullarını esas alan yaklaşım doğrultusunda yeniden değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım, arazinin kullanım potansiyelini yalnızca toprak özellikleri ile sınırlı olarak ele almamakta; topografya, iklim, doğal bitki örtüsü, jeomorfolojik birimler ve ana materyal gibi ekolojik faktörlerin bütüncül değerlendirilmesini esas almaktadır (Atalay & Gökçe Gündüzoğlu, 2015). Bu kapsamda yükselti, eğim, bakı, nemlilik koşulları ve doğal bitki örtüsü gibi değişkenler birlikte değerlendirilmiş; arazinin sürdürülebilir kullanım sınırları ekolojik temelli ölçütler doğrultusunda belirlenmiştir.

Her iki sınıflandırma yaklaşımı sonucunda elde edilen arazi kabiliyeti haritaları CBS ortamında karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma sürecinde sınıfların mekânsal örtüşme düzeyleri, alan yüzdeleri, dağlık alanlarda sınıf değişimlerinin yoğunlaştığı bölgeler ve arazi kullanım planlaması açısından risk taşıyan alanlar analiz edilmiştir. Böylece klasik sistem ile ekolojik temelli yaklaşım arasındaki farklılıklar ortaya konularak, sürdürülebilir arazi kullanım planlaması açısından hangi yöntemin daha gerçekçi ve uygulanabilir sonuçlar sunduğu değerlendirilmiştir.

Amaç, Kapsam ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, Bursa ili Keles ilçesinin arazi kullanım potansiyelini farklı değerlendirme yaklaşımları çerçevesinde analiz ederek, sürdürülebilir arazi kullanım planlamasına yönelik bilimsel bir değerlendirme ortaya koymaktır. Bu doğrultuda çalışma alanında arazi kabiliyeti sınıfları, uluslararası literatürde yaygın olarak kullanılan klasik sistem ile Türkiye'nin doğal çevre koşullarını esas alan ekolojik temelli yaklaşım kapsamında ele alınmış ve iki yöntemin sonuçları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın kapsamını, Keles ilçesinin topografya (eğim, yükselti, bakı ve yer şekilleri), iklim özellikleri, ana materyal, toprak yapısı, doğal bitki örtüsü ve sosyo-ekonomik özellikleri oluşturmaktadır. Bu bileşenler, arazinin kullanım potansiyelini belirleyen temel çevresel faktörler olarak değerlendirilmiş ve arazi kabiliyeti sınıflarının belirlenmesinde bütüncül bir yaklaşım benimsenmiştir. Böylece çalışma, yalnızca toprak özelliklerine dayalı değerlendirmelerin ötesine geçerek, arazinin ekolojik bütünlüğünü dikkate alan bir analiz çerçevesi sunmaktadır.

Türkiye’de arazi kabiliyeti sınıflandırmasına yönelik ilk çalışmalar, ABD’de geliştirilen ölçütlerin uyarlanmasıyla gerçekleştirilmiş ve bu uygulamalar uzun yıllar planlama çalışmalarında temel referans olarak kullanılmıştır. Ancak Türkiye; yüksek ve engebeli topografyası, kısa mesafelerde değişen iklim koşulları, farklı ana materyal yapısı ve zengin bitki örtüsü çeşitliliği ile özgün bir coğrafi yapıya sahiptir. Bu nedenle tarımsal amaçlarla geliştirilen klasik arazi kabiliyeti sınıflandırmasının Türkiye koşullarına doğrudan uygulanması, yer yer arazi kullanım potansiyelinin gerçekçi biçimde belirlenememesine yol açabilmektedir.

Bu çalışmanın önemi, Türkiye’nin ekolojik koşullarını esas alan arazi kullanım kabiliyeti yaklaşımının dağlık ve topografik çeşitliliğin yüksek olduğu bir örnek alan üzerinde uygulanması ve klasik sistem ile karşılaştırılmasıdır. Elde edilen bulguların, arazi kullanım planlamasında yerel ekolojik özelliklerin dikkate alınmasının gerekliliğini ortaya koyması ve sürdürülebilir arazi yönetimi politikalarına bilimsel bir zemin oluşturması beklenmektedir. Ayrıca çalışma, Türkiye genelinde benzer coğrafi özelliklere sahip alanlarda yapılacak arazi değerlendirme çalışmalarına yöntemsel bir çerçeve sunma potansiyeline sahiptir.

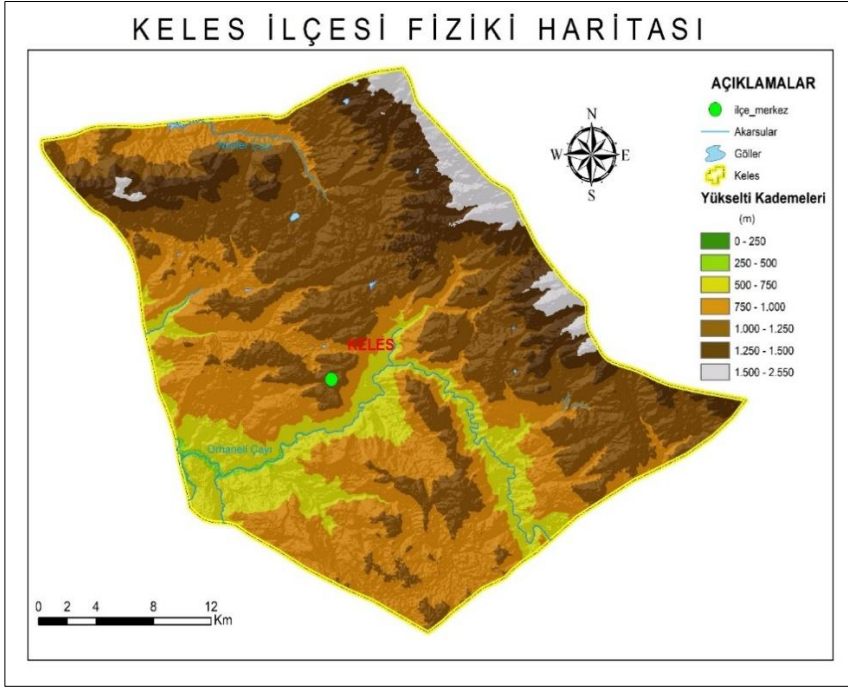
Keles İlçesi Fiziki Coğrafya Özellikleri

Keles ilçesi, Marmara Bölgesi ile İç Batı Anadolu arasında bir geçiş kuşağında yer alması ve Uludağ'ın güney uzantıları üzerinde konumlanması nedeniyle, fiziki coğrafya özellikleri bakımından belirgin bir çeşitlilik sergilemektedir. İlçede yükselti, eğim, topografya, drenaj ağı ve bakı koşullarının kısa mesafelerde önemli farklılıklar göstermesi, doğal çevre unsurlarının mekânsal dağılışını ve arazi kullanım potansiyelini doğrudan etkilemektedir. Dağlık topografyanın hâkim olduğu sahalarda eğim değerlerinin artması, yüzey şekillerinin parçalanması ve drenaj ağının yoğunlaşması, erozyon süreçlerini hızlandırırken; vadi tabanlarında biriken alüvyal materyaller daha elverişli tarım alanlarının gelişmesine olanak tanımaktadır. Bu bölümde, Keles ilçesinin fiziki coğrafya özellikleri yükselti ve topografya, eğim, drenaj sistemi ve diğer morfometrik faktörler çerçevesinde ele alınarak, arazi kabiliyeti sınıflarının oluşumunda etkili olan doğal süreçler bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmektedir.

Yükselti ve Topografya Özellikleri

Keles ilçesi, Uludağ'ın güney uzantıları üzerinde yer alan dağlık bir sahada konumlanmakta olup, kısa mesafelerde belirgin yükselti farklarının gözlendiği engebeli bir topografyaya sahiptir. İlçe genelinde yükselti değerleri yaklaşık 500 m ile 1.500 m'nin üzerinde değişmekte; özellikle kuzey, kuzeydoğu ve doğu kesimlerde yükseltinin belirgin biçimde arttığı görülmektedir. Buna karşılık, güney ve güneybatı kesimlerde akarsu vadileri boyunca daha düşük yükselti değerlerine sahip alanlar yer almaktadır (Şekil 2).

Şekil 2: Keles İlçesi Fiziki Haritası

Yükselti kademeleri incelendiğinde, çalışma alanında 750-1.250 m aralığındaki orta yükselti kuşağının geniş alanlar kapladığı, bu kuşağın Keles ilçe merkezi ve çevresinde yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. İlçe merkezinin bu orta yükselti kuşağında konumlanması, yerleşme dağılışı ve arazi kullanım tercihleri açısından belirleyici bir rol oynamaktadır. Daha yüksek kesimlerde (1.250 m ve üzeri), topografyanın belirgin biçimde engebeli hâle geldiği, eğim değerlerinin arttığı ve yüzey şekillerinin daha parçalı bir görünüm kazandığı gözlenmektedir.

Kuzey ve doğu kesimlerde yer alan yüksek alanlar, dağlık topografyanın hâkim olduğu sahalar olup, bu bölgelerde sırtlar, dar vadiler ve dik yamaçlar yaygın olarak görülmektedir. Bu morfolojik yapı hem doğal bitki örtüsünün dağılışı hem de arazi kullanım

potansiyeli üzerinde sınırlayıcı bir etki yaratmaktadır. Buna karşılık, güney ve güneybatı kesimlerde akarsular tarafından yarılmış daha geniş tabanlı vadiler ve nispeten düşük eğimli yüzeyler yer almakta; bu alanlar tarımsal faaliyetler ve kırsal yerleşmeler açısından daha elverişli koşullar sunmaktadır.

Keles ilçesinin drenaj sistemi, dağlık topografyanın etkisiyle gelişmiş yoğun ve parçalı bir akarsu ağı karakteri göstermektedir. İlçe merkezinden geçen ve doğu-batı doğrultulu vadi boyunca uzanan Orhaneli Çayı, çalışma alanının ana drenaj hattını oluşturmaktadır. Bu ana akarsuya, çevredeki yüksek alanlardan kaynaklanan çok sayıda kısa boylu yan kol katılmakta; özellikle kuzey ve doğu kesimlerde dik eğimli yamaç dereleri belirgin bir yoğunluk göstermektedir. Bu dereler çoğunlukla mevsimsel akış karakterine sahip olup, şiddetli yüzey akışı ve erozyon süreçlerinin etkin olduğu mikro havzalar oluşturmaktadır.

Akarsuların genel akış yönü topografyanın eğimine bağlı olarak kuzey ve doğudaki yüksek alanlardan güney ve güneybatıya doğru gerçekleşmektedir. Bu drenaj düzeni, Keles'in Susurluk Havzası içerisinde yer aldığını ve akarsu sisteminin Emet Çayı havzasına bağlanan üst havza kollarından oluştuğunu göstermektedir. Vadiler boyunca gelişen yerleşmeler ve tarım alanları, akarsu ağının hem morfolojik şekillenmede hem de beşerî faaliyetlerin mekânsal organizasyonunda belirleyici rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Drenaj ağının yoğunluğu ve topografyanın parçalı yapısı, yüzey akışının hızlanmasına ve özellikle eğimin yüksek olduğu sahalarda erozyon riskinin artmasına neden olmaktadır. Buna karşılık, vadi tabanlarında alüvyal birikimlerin gelişmesi, bu alanların tarımsal kullanım açısından daha elverişli hâle gelmesini sağlamaktadır. Bu durum, topografya ile drenaj sistemi arasındaki karşılıklı etkileşimin arazi kullanım potansiyelini doğrudan şekillendirdiğini göstermektedir.

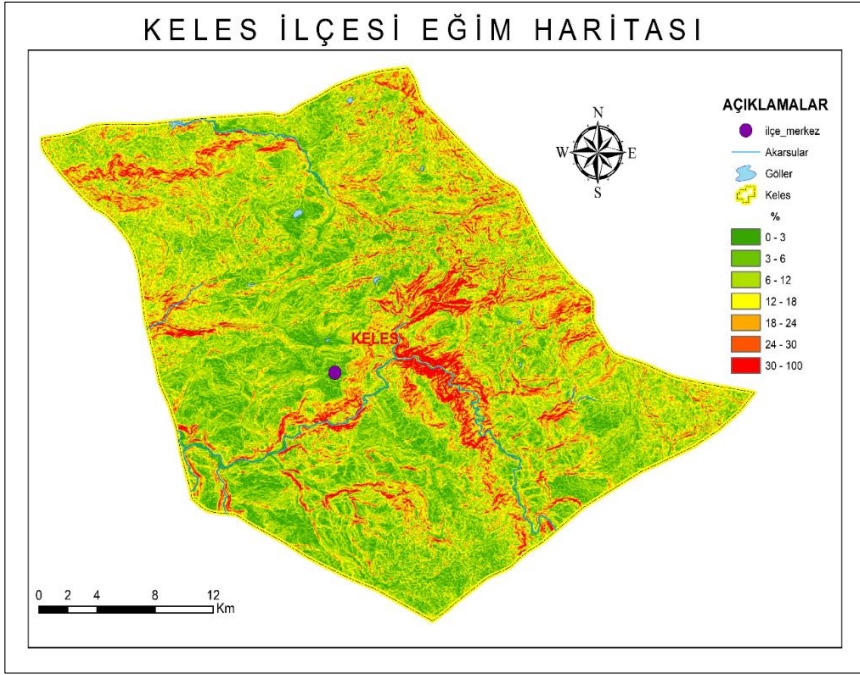
Sonuç olarak Keles ilçesi, yükselti, topografya ve drenaj özellikleri bakımından yüksek derecede heterojen bir yapıya sahip olup, bu durum arazi kullanım potansiyelinin kısa mesafelerde değişmesine neden olmaktadır. Özellikle dağlık alanların yaygınlığı, eğim ve drenaj koşullarına bağlı sınırlamalar nedeniyle arazi kabiliyeti sınıflarının mekânsal dağılışı üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

Eğim Özellikleri

Keles ilçesi, Uludağ'ın güney uzantıları üzerinde yer alan dağlık bir topografya içerisinde konumlandığından, eğim değerleri bakımından belirgin bir heterojenlik göstermektedir. Sayısal Yükseklik Modeli'nden (DEM) türetilen eğim haritası (Şekil 3), ilçede eğim değerlerinin %0-3 ile %30'un üzeri arasında değiştiğini ortaya koymaktadır. Harita, özellikle akarsu vadilerinin yamaçlarında ve kuzey ile doğu kesimlerde kırmızı ve turuncu tonların yoğunlaştığını, buna karşılık vadi tabanları ve nispeten yumuşak plato yüzeylerinde düşük eğimli alanların sınırlı kaldığını göstermektedir. Bu mekânsal desen, topografyanın kısa mesafelerde hızla değiştiğini ve yüzey şekillerinin parçalı bir karakter taşıdığını ortaya koymaktadır.

Eğim sınıflarının alansal dağılımı incelendiğinde (Grafik 1), ilçede orta eğimli sahaların belirgin biçimde baskın olduğu görülmektedir. %6-12 eğim aralığı %35 ile en geniş alanı kaplamakta, bunu %12-18 (%21) ve %3-6 (%17) eğim grupları izlemektedir. Bu üç sınıfın toplamda alanın yaklaşık %73'ünü oluşturması, Keles'te topografyanın genel olarak orta derecede engebeli bir yapı sergilediğini göstermektedir. Dalgalı plato yüzeyleri ve hafif-orta eğimli yamaçlar ilçenin morfometrik karakterini belirleyen temel unsurlardır.

Şekil 3: Keles İlçesi Eğim Değerleri Haritası

Düşük eğimli alanlar (%0-3) yalnızca %8 oranında olup, bu sahalar büyük ölçüde akarsu vadilerinin taban kesimleri ve sınırlı alüvyal birikim alanlarıyla örtüşmektedir. Harita üzerinde bu alanların dar ve süreksiz bir dağılım göstermesi, ilçede geniş tarımsal düzlüklerin bulunmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Buna karşılık %18'in üzerindeki eğim değerlerine sahip alanların toplam oranı %19'dur. Bu sahalar özellikle derin yarılmış vadiler, dik yamaç kuşakları ve dağlık kesimlerde yoğunlaşmakta olup, topografik sınırlamaların en belirgin olduğu alanları temsil etmektedir.

Eğim haritasında yüksek eğimli alanların akarsu sistemleri boyunca lineer bantlar halinde uzanması, flüvyal yarılmanın topografik enerji üzerindeki etkisini göstermektedir. Bu alanlarda yüzey akışının hızlanması, toprak derinliğinin azalması ve erozyon riskinin artması, arazi kullanım potansiyelini doğrudan sınırlandırmaktadır. Özellikle %12'nin üzerindeki eğim değerleri,

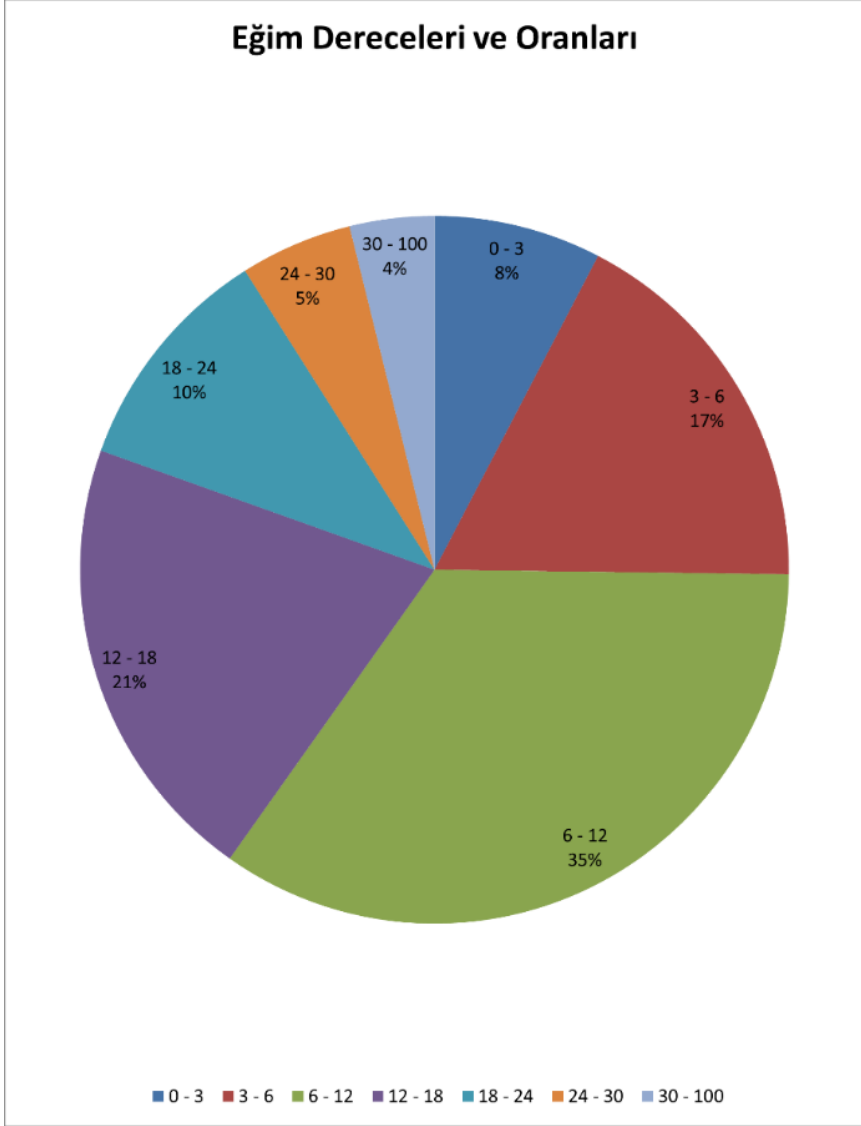
mekanize tarımı güçleştirmekte ve koruyucu toprak işleme tekniklerini zorunlu hâle getirmektedir. Buna karşılık orta eğimli alanlar kontrollü kullanım koşulları altında sınırlı tarımsal faaliyetlere olanak tanıyabilmektedir.

Keles ilçesi eğim özellikleri bakımından yüksek derecede heterojen bir yapı sergilemekte olup, orta ve yüksek eğimli alanların geniş yer kaplaması, arazi kullanım kararlarını yönlendiren temel morfometrik faktörlerden biri olarak öne çıkmaktadır.

Eğim sınıflarının oransal dağılımını gösteren grafik (Grafik 1) incelendiğinde, çalışma alanında orta eğimli sahaların belirgin bir üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir. Özellikle %6-12 eğim aralığı %35 ile en geniş alanı kaplamakta olup, bu durum Keles ilçesinde dalgalı plato yüzeyleri ve hafif engebeli yamaçların yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. Bunu %21 ile %12-18 eğim grubu ve %17 ile %3-6 eğim grubu izlemektedir. Bu üç eğim sınıfının toplamda alanın yaklaşık dörtte üçünü oluşturması, ilçede orta derecede eğimli topografyanın baskın morfometrik karakter olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak Keles ilçesinde eğim faktörü, arazi kullanım kararlarını belirleyen temel morfometrik parametrelerden biridir. Orta ve yüksek eğimli alanların geniş yer kaplaması, tarımsal faaliyetlerin büyük ölçüde vadi tabanları ve nispeten düşük eğimli yüzeylerle sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Bu durum, arazi kabiliyeti sınıflarının dağılışı ile doğrudan ilişkilidir ve sürdürülebilir arazi kullanım planlamasında eğimin belirleyici bir kriter olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Grafik 1: Çalışma Alanı Eğitim Değerleri Yüzde Oranları Grafiği

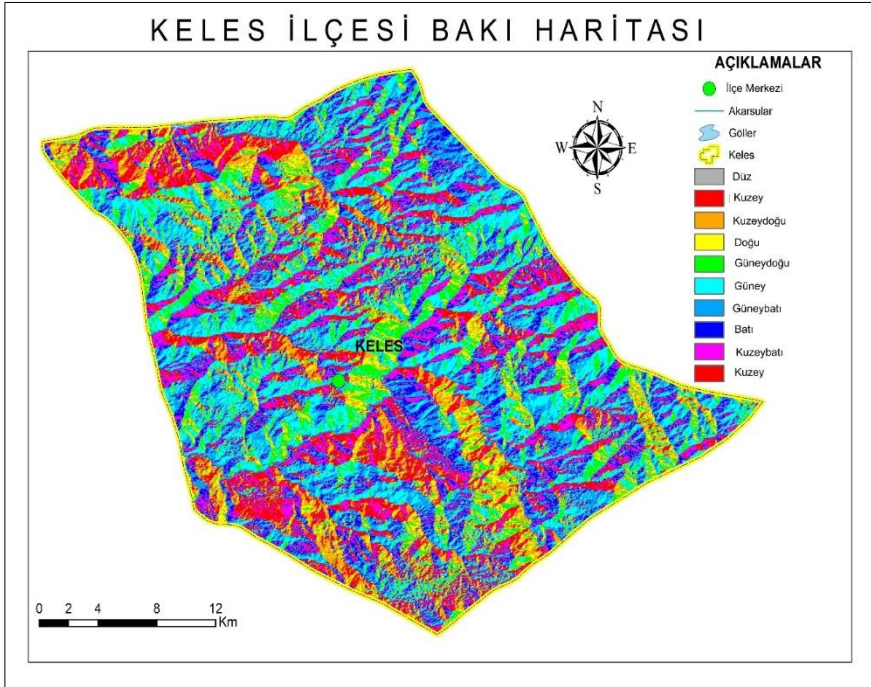

Bakı Özellikleri

Keles ilçesi, dağlık topografyanın hakim olduğu Uludağ'ın güney uzantıları üzerinde yer alması nedeniyle bakı yönleri

bakımından yüksek derecede heterojen bir yapı sergilemektedir. Sayısal Yükseklik Modelinden türetilen bakı haritası Şekil 4'te sunulmuştur. Harita incelendiğinde yamaç yönelimlerinin mozaik bir dağılım gösterdiği ve topografyanın parçalı morfolojik karakterine bağlı olarak kısa mesafelerde yön değişimlerinin sıklaştığı görülmektedir. Özellikle derin yarılmış vadiler boyunca bakı yönlerinin lineer bantlar halinde uzandığı, sırt ve tepe kesimlerinde ise daha karmaşık bir yönelim yapısının ortaya çıktığı dikkat çekmektedir. Bu durum, ilçede mikro ölçekte dahi topografik kontrolün güçlü olduğunu göstermektedir.

Şekil 4: Keles İlçesi Bakı Haritası

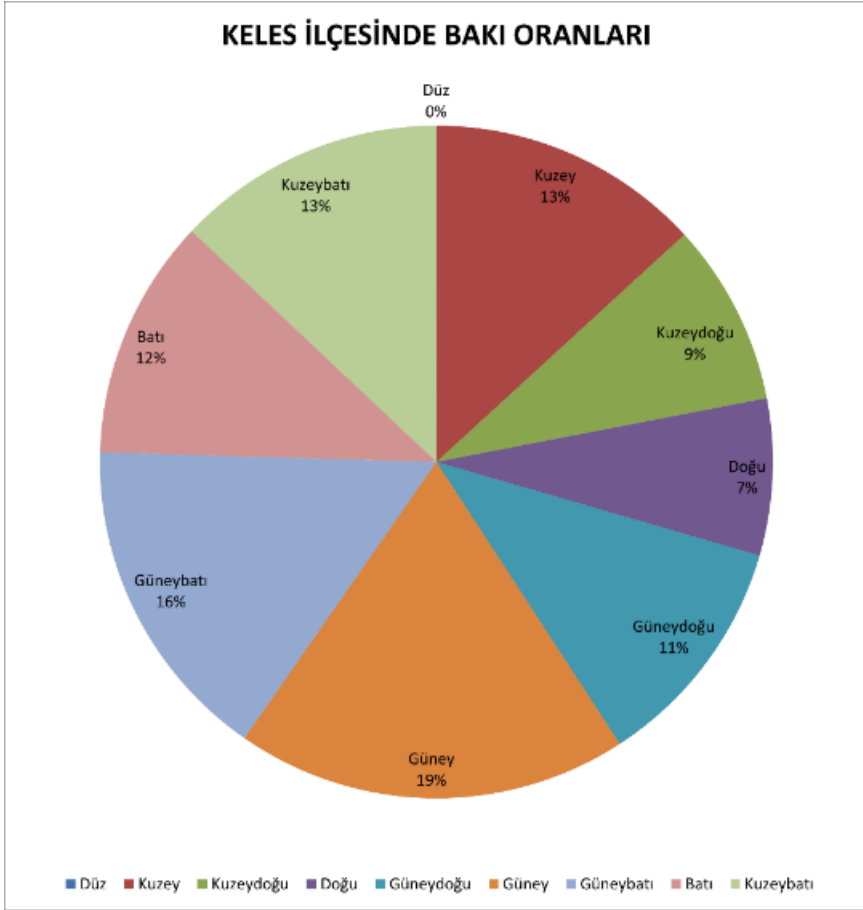
Bakı oranlarının gösterimi Grafik 2'de verilmiştir. Grafik incelendiğinde güney yönelimli yamaçların %19 ile en geniş alanı kapladığı görülmektedir. Bunu güneybatı %16, kuzey %13 ve kuzeybatı %13 yönelimli yamaçlar izlemektedir. Güney, güneybatı

ve güneydoğu yönelimli yamaçların toplam oranı yaklaşık %46'dır. Bu dağılım, ilçede güneşlenme süresinin yüksek olduğu yamaçların geniş bir alan kapladığını ve sıcaklık ile buharlaşma koşullarının önemli ölçüde topografik yönelim tarafından belirlendiğini ortaya koymaktadır.

Gney yönelimli yamaçlarda güneş ışınlarının daha dik açıyla gelmesi toprak sıcaklığını artırmakta, evapotranspirasyonu hızlandırmakta ve toprak neminin daha kısa sürede azalmasına neden olmaktadır. Bu durum özellikle yaz aylarında kuraklık stresinin artmasına ve yüzey akışının şiddetli yağış anlarında daha hızlı gerçekleşmesine zemin hazırlamaktadır. Buna karşılık kuzey ve kuzeybatı yönelimli yamaçların toplamda %26'lık bir alan kaplaması, daha serin ve nemli mikroklimatik koşulların da önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Bu yamaçlarda güneşlenme süresi daha kısa olduğundan toprak nemi daha uzun süre korunmakta, organik madde birikimi artmakta ve bitki örtüsü daha yoğun gelişmektedir.

Doğu %7 ve kuzeydoğu %9 yönelimli yamaçlar sabah gneşlenmesinin etkili olduğu geçiş alanlarını temsil etmektedir. Güneydoğu %11 oranı ile hem güneşlenme süresi hem de sıcaklık koşulları bakımından tarımsal faaliyetler açısından görece dengeli mikroklimatik koşullar sunmaktadır. Batı %12 oranı ile özellikle öğleden sonra gneşlenmesinin belirgin olduğu alanları ifade etmektedir. Düz alanların %0 oranında olması, ilçede geniş tabanlı düzlüklerin bulunmadığını ve topografyanın parçalı yapısının bakı çeşitliliğini artırdığını açık biçimde ortaya koymaktadır.

Grafik 2: Keles İlçesi Bakı Oranları Grafiği

Bakı dağılımı, eğim ve yükselti birlikte değerlendirildiğinde morfodinamik süreçler üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Güney yönelimli dik yamaçlarda bitki örtüsünün zayıf olduğu alanlarda yüzey akışı hızlanmakta ve erozyon riski artmaktadır. Kuzey yönelimli yamaçlarda ise daha yoğun bitki örtüsü yüzey akışını azaltarak toprak kaybını sınırlandırmaktadır. Bu durum, bakının yalnızca mikroklimatik bir parametre değil aynı zamanda toprak oluşumu, nem rejimi ve erozyon süreçleri üzerinde etkili bir morfometrik değişken olduğunu göstermektedir.

Topografya ile bakı arasındaki bu güçlü ilişki, doğal bitki örtüsünün mekansal dağılışında da belirgin biçimde izlenmektedir. Nemli ve serin koşulların hakim olduğu kuzey yönelimli yamaçlarda geniş yapraklı orman toplulukları daha yoğun gelişim gösterirken, güney yönelimli yamaçlarda karaçam ve kuraklığa daha dayanıklı türlerin yaygınlaştığı görülmektedir. Bu farklılaşma, arazi kullanım potansiyelinin yalnızca eğim değerleri ile değil, yönelim ve mikroklimatik koşullar ile birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Keles ilçesinde bakı yönlerinin çeşitliliği, dağlık topografyanın parçalı yapısı ile birlikte mikroklimatik farklılaşmayı güçlendirmekte ve arazi kullanım kararlarını doğrudan etkilemektedir. Bakı faktörü, eğim ve yükselti ile birlikte arazi kabiliyeti sınıflarının mekansal farklılaşmasını açıklayan temel morfometrik parametrelerden biridir. Bu nedenle sürdürülebilir arazi kullanım planlamasında bakı yönünün, özellikle erozyon kontrolü, bitki örtüsü sürekliliği ve tarımsal uygunluk değerlendirmelerinde mutlaka dikkate alınması gerekmektedir.

Jeolojik Özellikler

Keles ilçesi, Uludağ masifinin güney kesiminde yer alması nedeniyle Batı Anadolu'nun metamorfik temelli jeolojik yapısını yansıtan bir sahada bulunmaktadır. Bölgenin jeolojik özellikleri, Uludağ kütlelerinin litolojik bileşimi ve Batı Anadolu'nun Neojen sonrası genişlemeli tektonik rejimi ile yakından ilişkilidir (Okay, 2008; Bozkurt, 2015).

Uludağ masifi temelde Paleozoyik yaşlı metamorfik kayalardan oluşmakta olup mermer, gnays, şist ve fillit gibi birimler geniş alanlar kaplamaktadır. Bu metamorfik temel üzerine yer yer karbonatlı kayalar ve daha genç sedimanter birimler uyumsuz olarak gelmektedir. Keles ve çevresinde yüzeyleyen kireçtaşı ve dolomitik seviyeler, karstlaşma süreçlerinin gelişmesine olanak

sağlamış; bu durum toprak oluşumu, yüzey drenajı ve yeraltı suyu dolaşımı üzerinde belirleyici rol oynamıştır.

Bölgenin jeolojik yapısı çok evreli tektonik süreçlerin ürünüdür. Paleozoyik dönemde oluşan metamorfik temel, Alp orojenezi sırasında yeniden yükselmiş ve kırık sistemleri boyunca parçalanmıştır (Okay, 2008). Neojen döneminde Batı Anadolu'da etkili olan genişlemeli tektonik rejim, faylanma ve blok hareketlerini tetiklemiş; bu süreç graben sistemlerinin gelişimini destekleyerek drenaj ağının düzenlenmesinde ve vadi morfolojisinin şekillenmesinde dolaylı rol oynamıştır (Bozkurt, 2015).

Litolojik çeşitlilik, jeomorfolojik süreçler üzerinde belirleyici bir faktördür. Karbonatlı kayaçların yaygın olduğu alanlarda çözünme süreçleri ve karstik şekillenme görülürken, şist ve fillit gibi düşük dirençli kayaçlar üzerinde aşınım daha hızlı gerçekleşmektedir. Bu durum, eğim değerlerinin yüksek olduğu sahalarda yüzey şekillerinin daha parçalı bir görünüm kazanmasına ve toprak örtüsünün sığlaşmasına neden olmuştur.

Bölgedeki çatlaklı ve faylı yapı, yeraltı suyu dolaşımını kolaylaştırmakta ve hidrotermal akışkanların yüzeye ulaşmasını mümkün kılmaktadır. Uludağ ve çevresinde gözlenen termal kaynaklar, fay kontrollü hidrojeolojik sistemlerle ilişkili olup karbonatlı kayaçların çatlaklı yapısı yeraltı suyu depolanması ve iletimi açısından uygun koşullar sağlamaktadır.

Keles ilçesi, Paleozoyik metamorfik temel üzerine gelişmiş karbonatlı ve sedimanter birimlerin yer aldığı, çok evreli tektonik süreçlerle şekillenmiş karmaşık bir jeolojik yapıya sahiptir. Bu jeolojik çeşitlilik; topografya gelişimi, toprak oluşumu, drenaj özellikleri ve arazi kullanım potansiyeli üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

Toprak Özellikleri

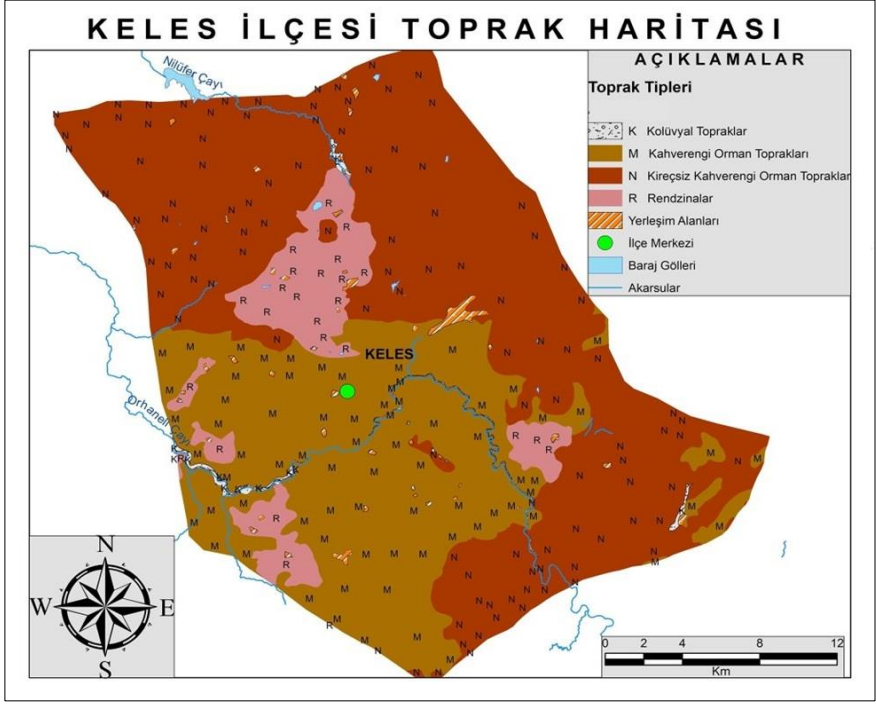
Keles ilçesinin toprak özellikleri, yükselti, eğim, bakı ve drenaj koşulları ile yakından ilişkili olarak şekillenmiş olup, topografyanın parçalı yapısına bağlı olarak mekânsal açıdan heterojen bir dağılım göstermektedir (Şekil 5). İlçede ana materyal farklılığı, eğim değerlerinin yüksekliği ve yüzey akışının etkinliği, toprak oluşum süreçlerini doğrudan etkilemiş; bu durum farklı toprak tiplerinin kısa mesafelerde yan yana bulunmasına neden olmuştur.

Toprak haritası incelendiğinde, çalışma alanında en geniş yayılımı kahverengi orman topraklarının (M) oluşturduğu görülmektedir. Bu topraklar özellikle orta yükselti kuşağında ve orman örtüsünün yaygın olduğu sahalarda gelişmiş olup, genellikle iyi drene olmuş, orta derinlikte ve tarımsal faaliyetler açısından belirli ölçüde elverişli özellikler taşımaktadır. Kahverengi orman topraklarının geniş alan kaplaması, ilçede orman ekosisteminin pedolojik yapı üzerindeki belirleyici etkisini ortaya koymaktadır.

Buna karşılık, daha eğimli ve erozyonun etkin olduğu alanlarda kireçsiz kahverengi orman toprakları (N) yaygınlık göstermektedir. Bu topraklar genellikle daha sıkı profilli olup, eğimin yüksek olduğu yamaçlarda toprak kaybına daha duyarlıdır. Bu durum, özellikle %12'nin üzerindeki eğim değerlerine sahip alanlarda toprak derinliğinin sınırlandırılmasına ve arazi kullanım kabiliyetinin düşmesine neden olmaktadır.

Vadiler boyunca ve akarsu kenarlarında ise daha genç oluşumlu toprakların varlığı dikkat çekmektedir. Bu sahalarda alüvyal özellik taşıyan birikim alanları, nispeten daha derin ve işlenebilir toprakların gelişmesine olanak sağlamıştır. Tarımsal faaliyetlerin özellikle bu alanlarda yoğunlaşması, drenaj koşulları ve toprak derinliği ile doğrudan ilişkilidir.

Şekil 5: Keles İlçesi Toprak Haritası

Rendzinalar (R) ise sınırlı alanlarda, kireçtaşı ana materyali üzerinde gelişmiş olup, genellikle ince profilli ve taşlı yapıları nedeniyle tarımsal kullanım açısından sınırlayıcı özellikler göstermektedir. Bu toprakların dağılışı, ana materyal farklılığının pedojenez üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Keles ilçesinde toprak dağılışı; topografya, eğim, bakı ve drenaj özellikleri ile güçlü bir ilişki içindedir. Eğimin yüksek olduğu ve yüzey akışının hızlandığı sahalarda sığ ve erozyona duyarlı topraklar gelişirken, vadi tabanlarında daha derin ve verimli topraklar oluşmuştur. Bu durum, arazi kabiliyeti sınıflarının belirlenmesinde toprak tiplerinin tek başına değil, fiziki coğrafya unsurları ile birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Toprak dağılışı ile eğim ve bakı özellikleri birlikte değerlendirildiğinde, Keles ilçesinde pedolojik yapının topografik faktörler tarafından güçlü biçimde kontrol edildiği görülmektedir. Orta eğimli (%6-12) ve orman örtüsünün yaygın olduğu yamaçlarda kahverengi orman topraklarının geliştiği, bu sahalarda bakı yönüne bağlı olarak toprak nemi ve organik madde birikiminin farklılaştığı dikkat çekmektedir. Özellikle kuzey ve kuzeybatıya bakan yamaçlarda daha serin ve nemli mikroklima koşulları nedeniyle toprak profillerinin daha iyi geliştiği ve organik madde içeriğinin arttığı gözlenirken, güney ve güneybatıya bakan yamaçlarda artan buharlaşma ve yüzey akışı nedeniyle toprak neminin azaldığı ve profil gelişiminin sınırlı kaldığı görülmektedir.

Eğim değerlerinin %12'nin üzerine çıktığı dik yamaçlarda ise yüzey akışının hızlanmasına bağlı olarak toprak taşınması artmakta, bu durum sığ ve erozyona duyarlı toprakların yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Bu alanlarda kireçsiz kahverengi orman toprakları ve yer yer rendzinalar görülmekte olup, toprak derinliğinin sınırlı olması arazi kullanım kabiliyetini düşürmektedir. Buna karşılık düşük eğimli vadi tabanlarında bakı etkisinin azalması ve birikim süreçlerinin etkin olması nedeniyle daha derin, ince bünyeli ve tarımsal kullanım açısından daha elverişli topraklar gelişmiştir.

Bu bulgular, Keles ilçesinde toprak oluşumu ve dağılışının yalnızca ana materyal ile değil, eğim ve bakı koşullarının birlikte etkisi altında şekillendiğini göstermektedir. Dolayısıyla arazi kabiliyeti sınıflarının belirlenmesinde toprak özelliklerinin eğim ve bakı birlikte değerlendirilmesi, sürdürülebilir arazi kullanım planlaması açısından zorunlu bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır.

Bitki Örtüsü Özellikleri

Doğal bitki örtüsü, arazi kabiliyeti sınıflarının belirlenmesinde önemli bir gösterge niteliği taşımaktadır. Bitki

formasyonları; iklim, topografya, bakı, yükselti ve toprak özelliklerinin bütüncül etkisini yansıttığından, arazinin kullanım potansiyelinin değerlendirilmesinde dolaylı ancak güçlü bir ölçüt olarak kullanılmaktadır (Atalay & Gökçe Gündüzoğlu, 2015). Örneğin eğimli ve orman örtüsü ile kaplı alanlar genellikle tarımsal kullanım açısından sınırlı olup yüksek arazi kabiliyeti sınıflarına (VI - VII) karşılık gelirken, düz ve derin topraklı alanlar daha düşük sınıflarda değerlendirilebilmektedir.

Keles ilçesi, Marmara Bölgesi ile İç Batı Anadolu arasında yer alan geçiş kuşağında bulunması nedeniyle hem nemli hem yarı karasal iklim koşullarının etkisi altında gelişmiş zengin bir bitki örtüsüne sahiptir. Uludağ'ın güney yamaçlarında yükseltiye bağlı olarak belirgin bir vejetasyon kuşaklaşması görülmektedir. Bu durum, bölgenin fitocoğrafik açıdan Marmara geçiş kuşağının karakteristik özelliklerini taşıdığını göstermektedir.

Alt yükselti kuşağında (yaklaşık 300-700 m), nemli ve ılıman koşullar altında gelişmiş kestane (*Castanea sativa*) ve meşe (*Quercus spp.*) toplulukları yaygındır. Bu kuşakta özellikle saçlı meşe ve sapsız meşe gibi türler kestane ile karışık meşcereler oluşturmakta, yer yer tarımsal faaliyetler ve yerleşmeler nedeniyle parçalanmış bir dağılım göstermektedir.

Orta yükselti kuşağında (yaklaşık 700-1200 m), doğu kayını (*Fagus orientalis*) egemen tür olarak öne çıkmaktadır. Kayın ormanları nemli ve serin mikroklima koşullarını yansıtan bir vejetasyon tipidir ve çoğunlukla kuzey ve kuzeybatıya bakan yamaçlarda daha yoğun gelişim göstermektedir. Bu kuşakta kayın; meşe, gürgen (*Carpinus betulus*) ve yer yer kestane ile karışık orman toplulukları oluşturabilmektedir.

Daha yüksek kesimlerde (yaklaşık 1100 m ve üzeri), sıcaklıkların düşmesi ve karasal koşulların artmasıyla birlikte karaçam (*Pinus nigra*) toplulukları yaygınlaşmaktadır. Karaçam

ormanları, kuraklığa ve düşük sıcaklıklara dayanıklı yapıları nedeniyle dağlık alanların üst kuşaklarında baskın hâle gelmekte ve özellikle güney yamaçlarda geniş alanlar kaplamaktadır.

Bölgedeki orman altı ve çalı formasyonları da bitki örtüsünün önemli bir bileşenini oluşturmaktadır. Fındık (*Corylus avellana*), alıç (*Crataegus monogyna*), muşmula (*Mespilus germanica*), defne (*Laurus nobilis*) ve çeşitli dikenli çalı türleri orman açıklıkları ve yamaç alanlarında yaygın olarak görülmektedir. Bu formasyonlar hem erozyonun sınırlandırılmasında hem de toprak oluşum süreçlerinin desteklenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Bitki örtüsünün dağılışı, bakı ve mikroklima koşulları ile yakından ilişkilidir. Kuzey yönelimli yamaçlarda nemli ve serin koşulların etkisiyle geniş yapraklı ormanlar daha yoğun gelişirken, güney yönelimli yamaçlarda güneşlenmenin artmasına bağlı olarak karaçam ve kuraklığa dayanıklı türler yaygınlaşmaktadır. Bu durum, topografyanın bitki örtüsü üzerindeki belirleyici rolünü açıkça ortaya koymaktadır.

Keles ilçesi, yükselti ve bakı koşullarına bağlı olarak değişen, geniş yapraklı ormanlar ile iğne yapraklı türlerin birlikte görüldüğü zengin bir bitki örtüsüne sahiptir. Bu vejetasyon çeşitliliği, toprak oluşumu, erozyon süreçleri ve arazi kullanım potansiyeli üzerinde doğrudan etkili olup, arazi kabiliyeti sınıflarının belirlenmesinde dikkate alınması gereken temel doğal unsurlardan biri olarak öne çıkmaktadır.

İklim Özellikleri

İklim, toprak oluşumu, bitki örtüsünün dağılışı, erozyon süreçleri ve arazi kullanım potansiyeli üzerinde belirleyici bir rol oynayan temel çevresel faktörlerden biridir. Sıcaklık ve yağışın miktarı ile yıl içindeki dağılışı, doğal ekosistemlerin gelişimini ve tarımsal faaliyetlerin sınırlarını belirlemekte; bu nedenle arazi

kabiliyeti sınıflandırmalarında önemli bir parametre olarak değerlendirilmektedir (Atalay & Gökçe Gündüzoğlu, 2015).

Keles ilçesi, Marmara Bölgesi ile İç Batı Anadolu arasında yer alan geçiş kuşağında bulunması nedeniyle hem nemli Marmara ikliminin hem de karasal iç kesim ikliminin etkilerini birlikte göstermektedir. Bu durum, ilçede yıl içinde belirgin sıcaklık farklarının ve mevsimsel yağış değişkenliğinin görülmesine neden olmaktadır.

Meteorolojik verilere göre Keles'te yıllık ortalama sıcaklık yaklaşık 10,1 °C, yıllık ortalama yağış miktarı ise 861 mm civarındadır. Yağışlar yıl boyunca devam etmekle birlikte kış aylarında belirgin bir artış göstermekte, yaz aylarında ise belirgin bir azalma görülmektedir. En fazla yağış aralık ayında (133 mm), en az yağış ise ağustos ayında (21 mm) kaydedilmektedir. Bu durum, bölgenin yaz kuraklığına eğilimli geçiş iklimi özellikleri taşıdığını göstermektedir (Tablo 1, Şekil 6).

Sıcaklık değerleri incelendiğinde en düşük ortalama sıcaklığın ocak ayında 1,1 °C, en yüksek ortalama sıcaklığın ise ağustos ayında 18,7 °C olduğu görülmektedir. Yaz aylarında sıcaklıkların aşırı yükselmemesi, yükselti etkisine bağlı olarak serinletici bir iklim özelliğinin varlığını ortaya koymaktadır. Bu durum, özellikle yaz döneminde rekreasyon ve yayla turizmi açısından bölgenin tercih edilmesine katkı sağlamaktadır.

Yağışın kış aylarında yoğunlaşması, toprak neminin korunmasına ve orman ekosistemlerinin gelişmesine olanak tanırken, yaz aylarındaki kurak dönem yüzey akışını azaltmakta ve tarımsal faaliyetlerde sulama gereksinimini artırmaktadır. Bu iklimsel özellikler, bitki örtüsü kuşaklaşması, toprak gelişimi ve arazi kullanım biçimlerinin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır.

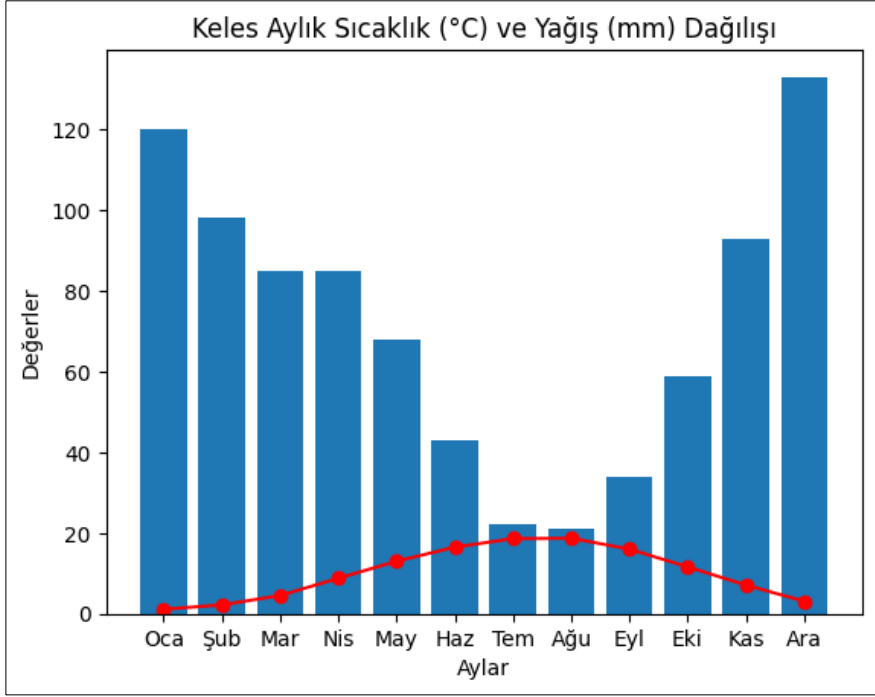
Sonuç olarak Keles ilçesi, Marmara geçiş ikliminin etkisi altında olup, kışları yağışlı ve serin, yazları ise nispeten kurak ve ılıman özellikler göstermektedir. Bu iklimsel yapı, arazi kabiliyeti sınıflarının belirlenmesinde sınırlayıcı veya destekleyici bir faktör olarak değerlendirilmesi gereken temel doğal unsurlardan biridir.

Tablo 1: Keles Yıllık Ortalama Sıcaklık ve Yıllık Ortalama Toplam Yağış Değerleri

Ay	Ort. Sıcaklık (°C)	Yağış (mm)
Ocak	1,1	120
Şubat	2,2	98
Mart	4,5	85
Nisan	8,8	85
Mayıs	13,0	68
Haziran	16,5	43
Temmuz	18,6	22
Ağustos	18,7	21
Eylül	16,0	34
Ekim	11,6	59
Kasım	7,1	93
Aralık	3,1	133
Yıllık Ort.	10,1	861

Kaynak: MGM, 2025

Şekil 6: Keles Yıllık Ortalama Sıcaklık Dağılışı ve Yıllık Toplam Yağış Değerleri

Kaynak: MGM, 2025

Keles ilçesine ait aylık ortalama sıcaklık ve yağış değerlerinin birlikte değerlendirildiği grafik, sahanın yıl içindeki iklimsel ritmini açık biçimde ortaya koymaktadır. Sıcaklık eğrisi incelendiğinde, kış aylarında düşük değerlerin hâkim olduğu, Ocak ayında ortalama 1,1 °C ile yılın en soğuk döneminin yaşandığı görülmektedir. İlkbahar aylarından itibaren sıcaklıklar düzenli bir artış göstererek Temmuz ve Ağustos aylarında yaklaşık 18,6-18,7 °C ile yıllık maksimum değerlere ulaşmaktadır. Sonbaharla birlikte sıcaklıkların yeniden düşüş eğilimine girdiği ve Aralık ayında 3,1 °C'ye kadar gerilediği anlaşılmaktadır. Bu durum, yükselti ve dağlık topografyanın etkisiyle yazların serin, kışların ise soğuk geçtiği bir iç kesim dağ iklimi karakterini yansıtmaktadır.

Yağış rejimi incelendiğinde, kış aylarında belirgin bir artış olduğu ve en yüksek yağışın 133 mm ile Aralık ayında gerçekleştiği görülmektedir. Ocak ve Şubat aylarında da yüksek yağış değerleri (120 mm ve 98 mm) dikkat çekmekte olup, bu durum kış mevsiminin yağış bakımından en zengin dönem olduğunu göstermektedir. Yaz aylarında ise yağış miktarlarının belirgin biçimde azaldığı, Temmuz ve Ağustos aylarında 22 mm ve 21 mm ile yılın en kurak döneminin yaşandığı görülmektedir. Bu mevsimsel dağılışı, Marmara geçiş ikliminin tipik özelliği olan kış maksimumlu, yaz minimumlu yağış rejimini yansıtmaktadır.

Keles İlçesinde ABD Sınıflandırmasına Göre Kabiliyet Sınıfları

Arazi kabiliyeti kavramı, toprak ve arazi kaynaklarının fiziksel özellikleri dikkate alınarak en uygun ve sürdürülebilir kullanım biçimlerinin belirlenmesini amaçlayan bir değerlendirme sistemidir. Bu sistemde araziler, üzerinde erozyona neden olunmadan en iyi, en kolay ve en ekonomik şekilde değerlendirilebilme potansiyellerine göre I'den VIII'e kadar sınıflandırılmaktadır. Sınıflandırma, tarımsal üretime en elverişli alanlardan başlayarak kullanım olanakları giderek daralan ve nihayetinde yalnızca doğal yaşamın korunmasına hizmet eden alanlara kadar uzanan bir süreklilik göstermektedir. Arazi kabiliyeti değerlendirmesinde eğim, toprak derinliği ve yapısı, drenaj koşulları, erozyon riski, taşlılık, ıslaklık, iklim sınırlamaları ve yüzey şekilleri temel belirleyici faktörlerdir.

I. sınıf araziler düz veya düze yakın topografyaya sahip, derin, verimli ve kolay işlenebilen toprakları içeren sahalardır. Bu araziler iyi drenajlıdır, taşkın tehlikesi taşımaz ve su ile rüzgâr erozyonuna çok az maruz kalır. Entansif tarım faaliyetleri, çapa bitkileri ve yüksek verim gerektiren ürünler için en uygun alanları oluştururlar. II. sınıf araziler ise birinci sınıfa göre hafif eğim, orta derecede erozyon riski, yer yer taşkın tehlikesi veya orta kalınlıkta

toprak gibi sınırlayıcı faktörler içermekle birlikte uygun koruma önlemleri ve iyi tarım uygulamaları ile verimli şekilde kullanılabilen sahalardır. III. sınıf arazilerde eğim ve erozyon riski artmakta, toprak derinliği ve verimlilik azalmaktadır. Bu alanlarda uygun münavebe sistemleri ve koruyucu tarım yöntemleri uygulanmak koşuluyla tarımsal üretim sürdürülebilir; ancak kullanım seçenekleri daha sınırlıdır.

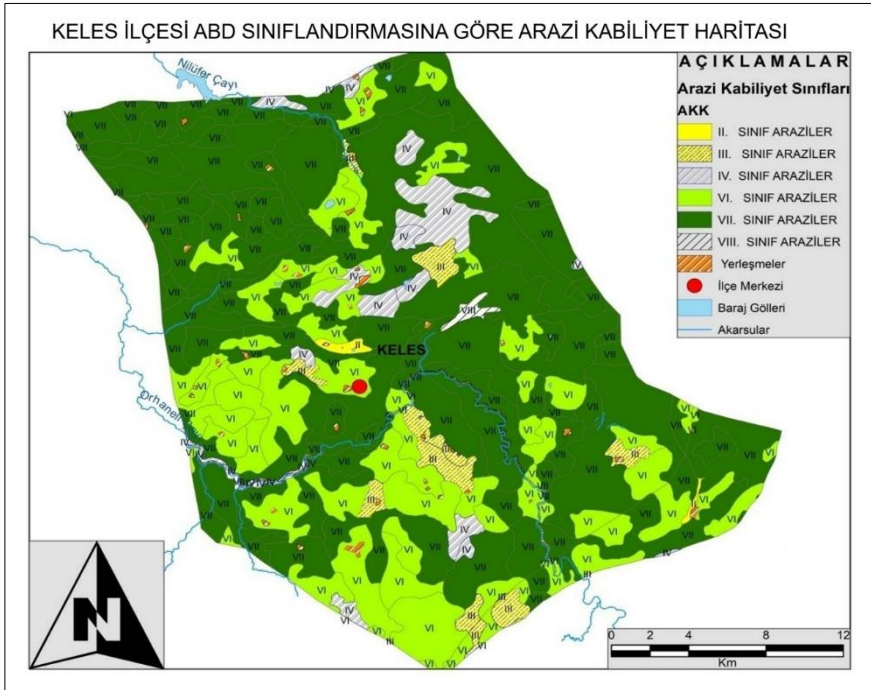
IV. sınıf arazilerde eğim, erozyon, drenaj sorunları veya olumsuz iklim koşulları tarımsal faaliyetleri ciddi biçimde sınırlandırmaktadır. Bu alanlar çoğunlukla çayır ve mera olarak kullanılmaya daha uygun olup tarla bitkileri ancak belirli koşullarda yetiştirilebilmektedir. V. sınıf araziler düz veya düze yakın olmakla birlikte taşlılık, ıslaklık ya da diğer fiziksel engeller nedeniyle işlenmeye uygun değildir; bu nedenle çayır, mera veya orman gibi uzun ömürlü bitki örtüsüne ayrılmaları gerekmektedir. Bu alanlar erozyona fazla maruz kalmamakla birlikte kültivasyona elverişli değildir.

VI. sınıf araziler belirgin eğim, sık toprak yapısı, kuraklık ya da aşırı ıslaklık gibi nedenlerle tarıma uygun değildir ve orman ya da mera kullanımında dahi koruyucu önlemler gerektirir. Bu sahalarda erozyon riski yüksektir ve bitki örtüsünün korunması büyük önem taşır. VII. sınıf araziler çok eğimli, taşlı, yüzlek topraklı ve şiddetli erozyon tehlikesi altında bulunan alanlardır. Tarımsal faaliyetler için uygun olmayan bu sahalarda ancak dikkatli bir yönetimle mera veya orman olarak değerlendirilebilir; bitki örtüsünün tahribi durumunda erozyon hızla artmaktadır. VIII. sınıf araziler ise tarım, mera veya ormancılık açısından ekonomik kullanım olanağı bulunmayan; kayalık, çok dik, bataklık ya da aşırı parçalanmış yüzeylere sahip alanları kapsar. Bu sahalarda doğal yaşamın korunması, rekreasyon, su toplama havzalarının muhafazası ve ekolojik denge açısından önem taşımaktadır.

Bu sınıflandırma, arazi kullanım planlamasında doğal sınırlamaların dikkate alınmasını sağlayarak toprak kaynaklarının korunması, erozyonun önlenmesi ve sürdürülebilir arazi yönetiminin sağlanması açısından temel bir çerçeve sunmaktadır.

ABD Arazi Kabiliyeti Sınıflandırmasına göre Keles ilçesindeki arazilerin dağılışı Şekil 7’de gösterilmiştir.

Şekil 7: Keles İlçesi ABD Sınıflandırmasına Göre Arazi Kabiliyet Haritası

Bu harita, arazilerin fiziksel özellikleri ve tarımsal kullanım potansiyelleri dikkate alınarak I’den VIII’e kadar sınıflandırılmış mekânsal dağılışı ortaya koymaktadır. Harita incelendiğinde, ilçede özellikle VI ve VII. sınıf arazilerin geniş alanlar kapladığı; buna karşılık I, II ve III. sınıf arazilerin oldukça sınırlı sahalarla temsil edildiği görülmektedir. Bu dağılışı, Keles’in dağlık

topografyası, yüksek eğim değerleri ve erozyona duyarlı toprak özellikleri ile doğrudan ilişkilidir.

Keles ilçesine ait arazi kabiliyeti haritası ABD Arazi Kabiliyeti Sınıflandırması esas alınarak değerlendirildiğinde, sahada tarımsal kullanım potansiyelinin büyük ölçüde doğal çevre koşulları tarafından sınırlandırıldığı açık biçimde görülmektedir. Haritada VI ve özellikle VII. sınıf arazilerin ilçe genelinde geniş alanlar kapladığı dikkat çekmekte olup bu durum, Keles'in dağlık topografyaya sahip olması, eğim değerlerinin yüksekliği ve toprakların çoğunlukla sıg ve erozyona duyarlı yapıda bulunması ile doğrudan ilişkilidir. Kuzey, doğu ve merkez çevresindeki yüksek sahalarda VII. sınıf arazilerin baskın olması, bu alanların tarımsal üretim için uygun olmadığını; buna karşılık orman, mera ve doğal bitki örtüsünün korunmasına yönelik kullanımlar için daha elverişli olduğunu göstermektedir. Bu alanlarda eğimin fazla olması yüzey akışını artırmakta, toprak kaybını hızlandırmakta ve mekanizasyon olanaklarını önemli ölçüde sınırlandırmaktadır.

VI. sınıf araziler ise daha çok güney, güneybatı ve kısmen doğu kesimlerde, eğimin nispeten azaldığı ancak yine de tarım için çeşitli sınırlayıcı faktörlerin devam ettiği yamaç ve plato yüzeylerinde yoğunlaşmaktadır. Bu alanlarda toprak derinliğinin yer yer artması ve eğimin VII. sınıf alanlara göre daha düşük olması, kontrollü tarım faaliyetlerine sınırlı ölçüde olanak tanımaktadır. Bununla birlikte erozyon riski, yüzey taşlılığı ve toprak verimliliğinin düşük olması nedeniyle bu sahalarda sürdürülebilir kullanım için koruyucu toprak işleme yöntemlerinin uygulanması gerekmektedir. Haritada sınırlı alanlar kaplayan IV. sınıf araziler, dar vadi tabanları ve alüvyal birikim alanları boyunca parçalı bir dağılışı göstermekte olup eğimin düşük olması ve toprak derinliğinin görece fazla olması nedeniyle Keles'te tarımsal faaliyetlerin yoğunlaşabileceği başlıca alanları oluşturmaktadır. Ancak bu alanların dar ve parçalı yapıda olması geniş ölçekli tarımsal üretimi

sınırlamakta, daha çok küçük ölçekli ve yerel üretim biçimlerinin gelişmesine olanak tanımaktadır. II ve III. sınıf arazilerin yok denecek kadar az olması, ilçede yüksek verimli tarım alanlarının son derece sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır.

VIII. sınıf araziler ise kayalık yüzeyler, çok dik yamaçlar ve kullanım dışı alanları temsil eden küçük sahalar halinde görülmekte olup bu alanların tarım, yerleşme veya ormancılık açısından ekonomik bir kullanım potansiyeli bulunmamaktadır. Bu sahalar daha çok doğal peyzajın korunması ve ekolojik dengenin sürdürülmesi açısından önem taşımaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde ABD Arazi Kabiliyeti Sınıflandırmasına göre Keles ilçesinde arazi kullanımını belirleyen temel faktörler yüksek eğim, dağlık topografya, sığ ve taşlı topraklar ile erozyon riskidir. Bu koşullar, ilçede tarımsal üretimin vadi tabanları ile sınırlı kalmasına neden olurken geniş alanların orman ve mera kullanımına uygun olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Keles'te arazi kullanım planlamasının topografya ve toprak özelliklerinin getirdiği doğal sınırlamalar dikkate alınarak yapılması, özellikle eğimli sahalarda toprak koruma önlemlerinin öncelikli hale getirilmesi gerekmektedir.

Keles İlçesinde Türkiye'nin Ekolojik Koşullarına Göre Arazi Kabiliyet Sınıfları

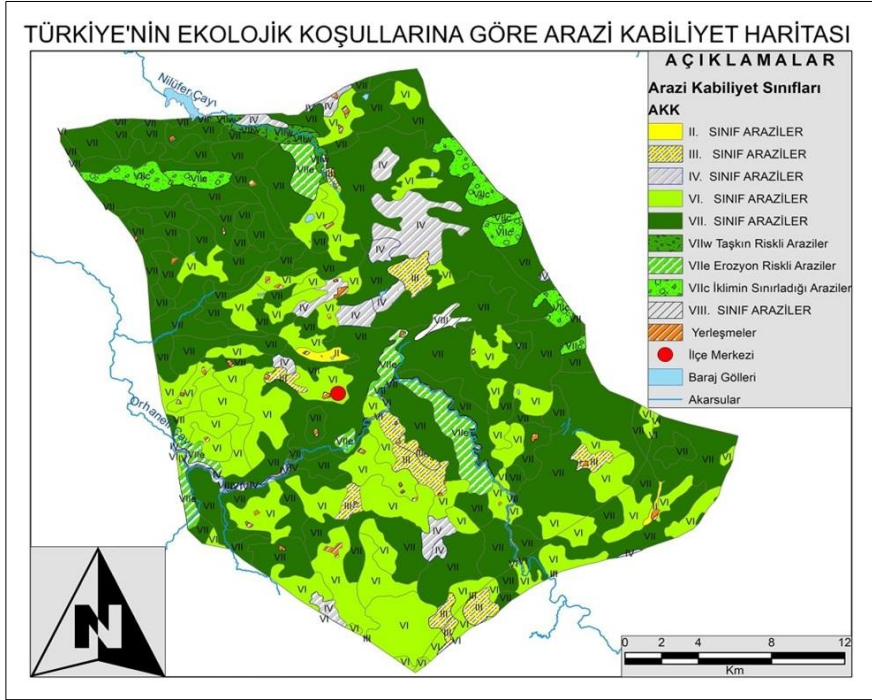
Arazi kabiliyeti değerlendirmelerinde klasik yaklaşımlar çoğunlukla eğim, toprak derinliği, taşlılık, drenaj ve tekstür gibi görece statik fiziksel özellikleri esas alarak arazileri I'den VIII'e kadar sınıflandırmaktadır. Buna karşılık Türkiye'nin ekolojik koşullarına göre geliştirilen yaklaşımlar, yalnızca arazinin mevcut fiziksel niteliklerini değil, arazi kullanımını doğrudan etkileyen süreç temelli sınırlılıkları da değerlendirme kapsamına almaktadır. Bu çerçevede erozyon, taşkın, iklimin sınırlandırıcı etkisi, yüzey akışı, toprak nem rejimi ve vejetasyon süresi gibi dinamik faktörler,

arazi kabiliyet sınıflarının belirlenmesinde belirleyici hâle gelmektedir. Böylece arazi, sadece “tarıma uygunluk” açısından değil, kullanım sırasında ortaya çıkabilecek riskler ve çevresel hassasiyetler açısından da değerlendirilmekte; sürdürülebilir arazi yönetimi için daha gerçekçi bir çerçeve sunulmaktadır.

Ekolojik koşullara dayalı sınıflandırmanın en önemli yönü, aynı kabiliyet sınıfı içinde farklı sınırlılık türlerinin alt sınıflar ile ayrıştırılmasıdır. Bu yaklaşımda örneğin VII. sınıf bir arazi, yalnızca “çok sınırlı kullanım” grubunda tanımlanmakla kalmamakta; sınırlılığın baskın türüne göre erozyon riskli, taşkın riskli veya iklim tarafından sınırlandırılmış alanlar şeklinde alt kategorilere ayrılabilir. Bu ayrım, özellikle dağlık ve engebeli alanlarda arazi kullanım kararlarının yalnızca topografik uygunlukla açıklanamayacağını göstermesi bakımından önem taşır. Nitekim eğimi görece düşük görünen bazı sahalar taşkın riski nedeniyle yerleşme veya tarım açısından sorunlu olabilirken, benzer şekilde vadi tabanları tarım için elverişli görünse bile taşkın olasılığı ekonomik kayıp riskini artırabilmektedir. Yüksek kesimlerde ise düşük sıcaklıklar ve kısa vejetasyon dönemi tarımsal üretimi sınırlandırmakta, arazi kabiliyetinin belirlenmesinde iklim faktörünü belirginleştirmektedir. Bu nedenle ekolojik koşullara göre arazi kabiliyeti sınıflandırması, araziye yalnızca “uygun-uygunsuz” ikiliği içinde değil, süreçler ve riskler üzerinden değerlendirerek koruma-önlem eksenli planlamaya doğrudan katkı sağlamaktadır.

Keles ilçesine ait ekolojik koşullara göre arazi kabiliyeti haritası Şekil 8’te verilmiştir. Harita, ilçede arazi kullanım potansiyelinin büyük ölçüde dağlık topografya, eğim, hidrolojik süreçler ve yükseltiye bağlı iklim koşulları tarafından sınırlandırıldığını göstermektedir.

Şekil 8: Keles İlçesi Türkiye'nin Ekolojik Koşullarına Göre Arazi Kabiliyeti Haritası

Harita incelendiğinde, ilçe genelinde VII. sınıf arazilerin çok geniş alanlara yayıldığı ve özellikle kuzey, doğu ve merkez çevresindeki yüksek sahalarda baskın olduğu görülmektedir. Bu alanların geniş yer kaplaması, Keles'te eğimin yaygın biçimde yüksek olması, yamaçların parçalı bir topografya göstermesi ve toprakların erozyona karşı duyarlı olmasından kaynaklanmaktadır. VII. sınıf arazilerin hâkim olduğu bu sahalarda, tarımsal üretim açısından çok sınırlı bir potansiyele sahip olup, arazi kullanımının orman ve mera gibi doğal bitki örtüsünü koruyan kullanım biçimleri etrafında şekillenmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Haritada VI. sınıf araziler ise daha çok güney ve güneybatı kesimlerde, eğimin nispeten azaldığı ve topografyanın görece yumuşadığı alanlarda yoğunlaşmaktadır. Bu sahalarda tarım için hâlâ

önemli sınırlılıklar taşısa da, kontrollü kullanım koşulları altında mera ve orman kullanımına daha elverişli bir potansiyel sunmaktadır. VI sınıfının bu alanlarda görülmesi, topografya koşullarının ilçenin diğer kesimlerine göre daha uygun olmasına rağmen erozyon ve toprak özelliklerinin tarımsal üretimi yine de sınırlandırdığını göstermektedir.

Ekolojik sınıflandırmada öne çıkan alt sınıflar dikkate alındığında, harita üzerinde erozyon riskini vurgulayan alanların belirginleştiği görülmektedir. Eğimli yamaçlarda, vadileri çevreleyen dik yamaç kuşaklarında ve parçalanmış yüzeylerde erozyon duyarlılığının artması, bu sahaların koruyucu arazi kullanımına ihtiyaç duyduğunu ortaya koymaktadır. Bu alanlarda bitki örtüsünün tahribi veya yanlış tarım uygulamaları, yüzey akışını artırarak toprak kaybını hızlandırabileceğinden, toprak koruma önlemleri ve uygun kullanım biçimlerinin seçilmesi zorunludur. Harita üzerinde taşkın riskli alanların ise akarsu vadileri boyunca dar bir şerit halinde izlendiği anlaşılmaktadır. Bu alanlar topografik olarak tarıma daha elverişli görünmekle birlikte, taşkın olasılığı nedeniyle hem tarımsal üretimde hem de yerleşme planlamasında riskli sahalar olarak değerlendirilmelidir.

İklim tarafından sınırlandırılmış alanların varlığı ise Keles'te yükseltiye bağlı iklimsel farklılaşmanın arazi kabiliyeti üzerinde etkili olduğuna işaret etmektedir. Yüksek kesimlerde düşük sıcaklıklar, don olaylarının sıklığı ve vejetasyon döneminin kısalması tarımsal üretimi sınırlandırmakta; bu sahalarda doğal bitki örtüsünün sürekliliği ve orman ekosistemlerinin korunması daha kritik hâle gelmektedir. Bu nedenle ekolojik sınıflandırma, arazi kabiliyeti değerlendirmesinde iklim faktörünü görünür kılarak, yüksek kesimlerdeki kullanım sınırlamalarını klasik sınıflandırmaya göre daha net biçimde ortaya koymaktadır.

Haritada II, III ve IV. sınıf arazilerin ilçede oldukça sınırlı ve parçalı bir dağılışı göstermesi, tarıma elverişli alanların dar vadi

tabanları ve nispeten düşük eğimli yüzeylerle sınırlı kaldığını doğrulamaktadır. Bu alanlar, tarımsal faaliyetlerin yoğunlaşabileceği başlıca sahalar olmakla birlikte, ekolojik koşulların belirlediği taşkın ve erozyon riskleri dikkate alınmadan yapılacak kullanım biçimleri sürdürülebilir olmayacaktır. Yerleşmelerin ise büyük ölçüde bu daha uygun kabiliyet sınıfları çevresinde kümелendiğı görülmekte; bu durum doğal çevre koşullarının beşerî faaliyetlerin mekânsal dağılışını yönlendiren etkisini desteklemektedir.

Türkiye'nin ekolojik koşullarına göre arazi kabiliyeti sınıflandırması, Keles ilçesinde arazi kullanım potansiyelini yalnızca uygunluk üzerinden değil, risk ve süreç temelli sınırlamalar üzerinden de değerlendirmeye olanak tanımaktadır. Bu yaklaşım, özellikle erozyon kontrolü, taşkın yönetimi ve iklim sınırlamalarının dikkate alındığı sürdürülebilir arazi kullanım planlaması açısından daha bütüncül ve uygulamaya dönük bir çerçeve sunmakta; ilçede arazi kabiliyeti sınıflarının dağılışını açıklamada güçlü bir analitik temel sağlamaktadır.

Sürdürülebilir Arazi Kullanımı Açısından Arazi Kabiliyeti Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi

Arazi kabiliyeti sınıflandırmaları, doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilir arazi kullanımının sağlanması açısından temel planlama araçlarıdır. Keles ilçesinde uygulanan ABD Arazi Kabiliyeti Sınıflandırması ile Türkiye'nin ekolojik koşullarını esas alan yaklaşım, aynı mekânsal birimlere uygulanmış olmasına rağmen değerlendirme ölçütlerindeki farklılık nedeniyle sınıf dağılışında belirgin ayrışmalar ortaya koymaktadır. ABD sistemi, topografya, eğim, toprak derinliği ve drenaj gibi görece statik fiziksel faktörlere dayalı bir uygunluk değerlendirmesi sunmakta; buna karşılık ekolojik yaklaşım arazi kullanım sürecinde ortaya çıkabilecek erozyon, taşkın ve iklim sınırlamaları gibi dinamik riskleri de sınıflandırma ölçütü haline getirmektedir.

İki harita mekânsal olarak karşılaştırıldığında, yüksek eğimli kuzey ve doğu kesimlerde VI ve VII. sınıfların büyük ölçüde örtüştüğü görülmektedir. Bu sahalarda dağlık topografya her iki sistem için de temel sınırlayıcı faktördür. Eğim değerlerinin yüksekliği, toprak derinliğinin sınırlı olması ve erozyon duyarlılığının artması, bu alanların tarımsal kullanım açısından elverişsiz olduğunu her iki yaklaşımda da ortaya koymaktadır. Bu örtüşme, topografik kontrolün güçlü olduğu alanlarda iki sistemin benzer sonuçlar ürettiğini göstermektedir.

Buna karşılık vadi tabanları, orta eğimli plato yüzeyleri ve akarsu kenarındaki alüvyal alanlarda sınıf sınırlarının belirgin biçimde farklılaştığı dikkat çekmektedir. Klasik sistemde fiziksel özellikleri bakımından tarıma görece elverişli kabul edilen bazı vadi tabanı alanları, ekolojik sınıflandırmada taşkın riski nedeniyle daha alt kullanım kategorisine dahil edilmiştir. Bu durum özellikle dar ve lineer morfolojiye sahip akarsu kuşaklarında belirgindir. Ekolojik yaklaşım, bu alanları yalnızca mevcut toprak verimliliği üzerinden değil, potansiyel taşkın zararı ve kullanım sürdürülebilirliği açısından değerlendirmektedir.

Benzer biçimde orta eğimli bazı yamaç alanları klasik sistemde VI. sınıf kapsamında yer alırken, ekolojik yaklaşım bu sahaları erozyon duyarlılığı nedeniyle VII. sınıfa dahil etmektedir. Bu farklılaşma özellikle %12'nin üzerindeki eğim değerlerinin yaygınlaştığı ve yüzey akışının hızlandığı morfolojik kuşaklarda yoğunlaşmaktadır. Ekolojik sistem, eğimi yalnızca mekanizasyon sınırlaması olarak değil, toprak kaybı potansiyeli ve uzun vadeli arazi bozulma riski bağlamında ele almaktadır. Bu nedenle bazı geçiş alanlarında daha temkinli bir sınıflandırma ortaya çıkmaktadır.

Yüksek kesimlerde ise yükseltiye bağlı iklim sınırlamaları ekolojik sistemde daha belirgin biçimde dikkate alınmaktadır. Vejetasyon süresinin kısalması, don olaylarının sıklığı ve sıcaklık değerlerinin düşüklüğü, tarımsal üretim potansiyelini

sınırlandırmakta; bu sahalar ekolojik yaklaşımda daha alt kullanım kategorilerine yönlendirilmektedir. Klasik sistemde eğim ve toprak özellikleri ön planda olduğu için bu iklimsel sınırlamalar daha dolaylı biçimde yansımaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, iki yaklaşım arasında en belirgin ayrışma risk temelli değerlendirmelerde ortaya çıkmaktadır. Ekolojik sistem özellikle taşkın riski taşıyan vadi tabanlarında ve erozyon duyarlılığı yüksek yamaçlarda daha koruyucu bir sınıflandırma üretmektedir. Buna karşılık topografik sınırlamanın baskın olduğu yüksek dağlık kesimlerde iki sistem büyük ölçüde benzer sonuçlar vermektedir. Bu durum, klasik yaklaşımın fiziksel uygunluğu esas alan bir çerçeve sunduğunu; ekolojik yaklaşımın ise kullanım sürecindeki çevresel hassasiyetleri görünür kıldığını göstermektedir.

Sürdürülebilir arazi kullanımı açısından değerlendirildiğinde, ekolojik temelli sınıflandırmanın özellikle dağlık ve topografik çeşitliliğin yüksek olduğu alanlarda daha ihtiyatlı ve koruyucu bir planlama zemini sunduğu söylenebilir. Erozyon kontrolü, taşkın yönetimi ve iklim sınırlamalarının birlikte ele alınması, arazi kullanım kararlarının yalnızca kısa vadeli üretim potansiyeline değil, uzun vadeli çevresel dengeye göre şekillendirilmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda Keles ilçesi örneği, yerel ekolojik koşulların dikkate alınmadığı planlama yaklaşımlarının arazi bozulma riskini artırabileceğini; ekolojik temelli değerlendirmelerin ise sürdürülebilir arazi yönetimi için daha bütüncül bir çerçeve sunduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç

Bu çalışma kapsamında Keles ilçesinin fiziki coğrafya özellikleri ile arazi kabiliyeti sınıfları bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmiş, ABD Arazi Kabiliyeti Sınıflandırması ile Türkiye'nin ekolojik koşullarına göre geliştirilen sınıflandırma

sistemi karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, ilçede arazi kullanım potansiyelinin büyük ölçüde dağlık topografya, yüksek eğim değerleri, erozyon duyarlılığı, taşkın riski ve yükseltiye bağlı iklim sınırlamaları tarafından belirlendiğini ortaya koymaktadır.

Keles ilçesinde yükselti farklarının kısa mesafelerde belirginleşmesi, eğimin geniş alanlarda yüksek değerler göstermesi ve yüzey şekillerinin parçalı bir yapı sunması, arazi kullanımını sınırlandıran temel topografik faktörlerdir. Özellikle kuzey, doğu ve merkezi çevreleyen yüksek sahalarda eğimin artması, yüzey akışını hızlandırarak erozyon riskini yükseltmekte ve tarımsal faaliyetlerin sürdürülebilirliğini zorlaştırmaktadır. Buna karşılık vadi tabanları ve yamaç etekleri, daha düşük eğim değerleri ve nispeten derin toprak yapısı sayesinde tarımsal faaliyetlerin yoğunlaştığı başlıca alanları oluşturmaktadır. Ancak bu alanların dar ve parçalı bir dağılım göstermesi, ilçede geniş ölçekli tarımsal üretimin sınırlı kalmasına neden olmaktadır.

ABD Arazi Kabiliyeti Sınıflandırmasına göre yapılan değerlendirmede, ilçede VI ve VII. sınıf arazilerin geniş alanlar kapladığı belirlenmiştir. Bu durum, dağlık topografyanın yaygınlığı ve toprakların erozyona duyarlı yapısı ile doğrudan ilişkilidir. IV. sınıf araziler daha çok vadi tabanları ve alüvyal birikim alanları boyunca parçalı biçimde dağılmakta ve tarımsal faaliyetlerin yoğunlaşabileceği başlıca sahaları temsil etmektedir. Buna karşılık I, II ve III. sınıf arazilerin yok denecek kadar az olması, ilçede yüksek verimli tarım alanlarının son derece sınırlı olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, Keles'te tarımsal üretimin doğal çevre koşullarının belirlediği sınırlar içinde yürütüldüğünü ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin ekolojik koşullarına göre yapılan arazi kabiliyeti değerlendirmesi ise aynı sahayı daha ayrıntılı bir bakış açısıyla ele alarak erozyon, taşkın ve iklim sınırlamaları gibi süreç temelli faktörleri görünür kılmıştır. Erozyon riski yüksek yamaç alanlarının

geniş yer kaplaması, toprak koruma önlemlerinin zorunluluğunu ortaya koyarken; akarsu vadileri boyunca görülen taşkın riskli alanlar, topografik olarak uygun görünen sahaların kullanım sürekliliği açısından sınırlı olabileceğini göstermektedir. Yüksek kesimlerde yükseltiye bağlı sıcaklık düşüşü ve kısa vejetasyon dönemi, tarımsal üretimi sınırlandıran önemli bir iklim faktörü olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, arazi kullanım kararlarının yalnızca topografya ve toprak özelliklerine dayandırılmasının yeterli olmadığını; ekolojik süreçlerin de planlama sürecine dahil edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

İki sınıflandırma sisteminin karşılaştırılması, Keles ilçesinde arazi kullanım planlamasında bütüncül bir yaklaşımın gerekliliğini açıkça göstermektedir. ABD sınıflandırması arazinin genel tarımsal uygunluğunu ortaya koyarken, ekolojik temelli yaklaşım bu uygunluğun sürdürülebilirliğini belirleyen çevresel riskleri görünür kılmaktadır. Bu nedenle dağlık ve ekolojik açıdan hassas sahalarda arazi kullanım planlamasının her iki yaklaşımın birlikte değerlendirilmesiyle yürütülmesi, doğal kaynakların korunması ve uzun vadeli arazi verimliliğinin sürdürülebilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Öneriler

Elde edilen bulgular doğrultusunda Keles ilçesinde sürdürülebilir arazi yönetimi ve planlamasına yönelik aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

İlçede eğimin yüksek olduğu ve erozyon riskinin belirginleştiği yamaç alanlarında tarımsal faaliyetler sınırlandırılmalı, bu sahalarda orman ve mera kullanımını destekleyen koruyucu arazi yönetimi uygulamaları teşvik edilmelidir. Bitki örtüsünün korunması, teraslama, şeritvari ekim ve örtü bitkisi kullanımı gibi toprak koruma önlemleri yaygınlaştırılmalıdır.

Vadi tabanlarında yer alan ve tarımsal faaliyetlerin yoğunlaştığı alanlarda taşkın riski dikkate alınarak arazi kullanım planlaması yapılmalı; taşkın tehlikesi taşıyan sahalarda yapılaşma sınırlandırılmalı ve taşkın kontrolüne yönelik önlemler geliştirilmelidir. Tarımsal üretimde ürün deseni seçimi, taşkın riskini azaltacak şekilde planlanmalıdır.

Yüksek kesimlerde yükseltiye bağlı iklim sınırlamaları göz önünde bulundurularak tarımsal faaliyetler yerine orman ve mera kullanımına öncelik verilmelidir. Bu alanlarda doğal bitki örtüsünün korunması, biyoçeşitliliğin sürdürülebilmesi ve ekosistem hizmetlerinin devamlılığı açısından önem taşımaktadır.

Yerleşmelerin, erozyon ve taşkın riski düşük, topografik olarak daha uygun sahalarda gelişmesi teşvik edilmeli; mevcut yerleşim alanlarında afet risklerini azaltmaya yönelik planlama ve altyapı önlemleri alınmalıdır. Kırsal yerleşmelerin konum seçiminde ekolojik risklerin dikkate alınması, gelecekte oluşabilecek çevresel ve ekonomik kayıpların önlenmesi açısından kritik öneme sahiptir.

Arazi kullanım planlamasında yalnızca fiziksel uygunluk ölçütlerine dayanan yaklaşımlar yerine, ekolojik süreçleri ve çevresel riskleri dikkate alan bütüncül planlama modelleri benimsenmelidir. Bu kapsamda yerel yönetimler, arazi kullanım kararlarında ekolojik temelli arazi kabiliyeti değerlendirmelerinden yararlanmalı ve sürdürülebilir kaynak yönetimini destekleyen politikalar geliştirmelidir.

Keles ilçesi, dağlık topografyası ve ekolojik hassasiyetleri nedeniyle arazi kullanım kararlarının dikkatle planlanmasını gerektiren bir sahadır. Arazi kabiliyeti sınıflandırmalarının birlikte değerlendirilmesi, ilçede doğal kaynakların korunması, afet risklerinin azaltılması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması açısından güçlü bir bilimsel temel sunmaktadır. Bu çalışma, benzer topografik ve ekolojik özelliklere sahip sahalarda arazi kullanım

planlamasına yönelik yapılacak çalışmalara da yöntemsel bir ereve sağlamaktadır.

Teşekkür

Bu çalışmada kullanılan haritaların hazırlanmasındaki katkıları için Tuğba Algın’a teşekkürler

Kaynakça

Atalay, İ. (2011). *Toprak oluşumu, sınıflandırılması ve coğrafyası* (4. baskı). Yazarın kendi yayını.

Atalay, İ., & Gökçe Gündüzoğlu, H. A. (2015). *Türkiye'nin ekolojik koşullarına göre arazi kabiliyeti sınıflandırması*. Meta Basım.

Bozkurt, E. (2001). Neotectonics of Turkey—a synthesis. *Geodinamica acta*, 14(1-3), 3-30.

Dent, D., & Young, A. (1981). *Soil survey and land evaluation*. George Allen & Unwin.

FAO. (1976). *A framework for land evaluation*. Food and Agriculture Organization.

FAO. (2007). *Land evaluation: Towards a revised framework*. Food and Agriculture Organization of the United Nations.

Gülersoy, A. E. (2005). Yanlış arazi kullanımı. *Elektronik Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 1(2), 49–128

Jenny, H. (1941). *Factors of soil formation*. McGraw-Hill.

Klingebiel, A. A., & Montgomery, P. H. (1961). *Land capability classification* (USDA Agriculture Handbook No. 210). U.S. Government Printing Office.

Meteoroloji Genel Müdürlüğü. (2025). *Keles meteorolojik gözlem verileri*

Rossiter, D. G. (1996). A theoretical framework for land evaluation. *Geoderma*, 72(3–4), 165–190. [https://doi.org/10.1016/0016-7061\(96\)00016-6](https://doi.org/10.1016/0016-7061(96)00016-6)

Rossiter, D. G. (1996). A theoretical framework for land evaluation. *Geoderma*, 72(3-4), 165-190.

Soil Survey Staff. (2014). *Keys to soil taxonomy* (12th ed.).
USDA.

Okay, A. I. (2008). *Geology of Turkey: A synopsis*. Ankara
University Press.

BÖLÜM 5

ÜNİVERSİTELERİN ŞEHİRLEŞME VE GÖÇ HAREKETLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: HAKKARİ İLİ ÖRNEĞİ

Süleyman YILMAZ¹

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Hakkari Üniversitesi Çölemerik Meslek Yüksekokulu, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, Orcid: 0000-0002-2518-960X

Giriş

Günümüzde eğitime verilen önemin artmasına bağlı olarak üniversiteler toplumsal hayatta önemli eğitim kurumları haline gelmiştir. Söz konusu toplumsal hayatta önemi sürekli artan üniversitelerin birçok işlevi vardır. Üniversiteler eğitim ve araştırma faaliyetlerinin yanı sıra yaptıkları toplumsal çalışmalarla gerek ülke gerekse yerel kalkınmada; öte yandan bulundukları şehirlerin sosyoekonomik, kültürel, demografik ve mekânsal yapılarının değişiminde önemli bir işleve sahiptirler. Farklı bir ifade ile üniversiteler, evrensel düzeyde bilimsel araştırma yapma, bilgi ve teknoloji üretme, toplumların gereksinim duyduğu nitelikli insan gücünü yetiştirme fonksiyonunu yerine getirmek yanında bulundukları bölgenin ve şehrin sosyal, kültürel, ekonomik açıdan değişmesi ve dönüşmesine öncülük etme gibi özel bir sorumluluğa da sahiptir (Ünal vd., 2021:14).

Şehir ve üniversite, karşılıklı olarak birbirine katkı sunan, birbirini tanımlayan ve tamamlayan iki olgudur (Saklı, 2019:58). Üniversiteler, şehirlerin pek çok konuda gelişmesini sağlayan önemli kuruluşlar arasın da yer alır (Taş vd., 2017:39). Temelde sosyoekonomik eşitsizlikleri giderme ve kentleri canlandırma açısından, oranı değişmekle birlikte; özellikle kent dışından gelen öğrenci ve personelin etkisiyle kentlerde üniversitelerin etkisi belirgin olarak hissedilmektedir (Ergun, 2014:217). Kuruldukları şehirleri birçok açıdan etkileyen üniversiteler farklı illerden gelen öğrenci, akademik ve idari personel ve aileleriyle birlikte şehirlerde istihdamı ve yerel ekonomiyi güçlendirerek yeni sektörlerin oluşmasına aynı zamanda şehirlerin sosyokültürel, demografik ve mekânsal yönlerden gelişmesine öncülük ederek şehirlerin fonksiyonlarının artmasına katkı sunmaktadırlar.

Ülkemizde şehirlerin gelişimini desteklemek, eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak, iller arasındaki kalkınma farkını ve göçleri azaltmak amacıyla her ilde üniversite kurulmuştur. Son yıllarda

belirli amaçlar doğrultusunda her ilde üniversite kurulması şehirlerin gelişim ve değişim süreçlerine önemli bir güç kazandırmıştır. Nitekim üniversiteler bulundukları şehirlerin şehirleşme sürecini hızlandırmaktadır. Üniversitelerin kurulmasıyla birlikte üniversitelerin bulundukları şehirlerde özellikle ekonomik, sosyal, kültürel ve mekânsal yönden önemli değişimler görülmektedir. Üniversiteler bulundukları yerlerde şehirleşme süreçlerini birçok yönden etkilemekle birlikte aynı zamanda göç hareketleri üzerinde de belirleyici bir rol oynar. Söz konusu üniversiteler kurulu oldukları alanlarda yerelden diğer bir ifade ile il sınırları içerisinde aldıkları öğrencilerle dışarıya verilen göçü azaltmakta; öte yandan farklı illerden aldıkları öğrenci, akademik ve idari personeller ile alınan göçü artırmaktadır. Başka bir ifadeyle üniversitelerin özellikle eğitim çağındaki genç nüfusun dışarıya göçünü azaltması; diğer taraftan farklı şehirlerdeki genç nüfusun da eğitim amaçlı göçünü teşvik etmesi nedeniyle kurulu oldukları şehirlerin demografik yapılarını bu bağlamda etkilemektedir.

Bu çalışmanın konusu Türkiye'nin en dağlık ve engebeli coğrafyasında yer alan Hakkari Üniversitesinin şehirleşme ve göç hareketleri üzerindeki etkilerini araştırmaktır. Çalışma kapsamında öncelikle Hakkari ilinin fiziki ve beşeri koşulları ile üniversitenin yıllar itibarıyla gelişim süreci ele alınmış; ardından üniversitenin şehirleşme ve göç dinamikleri üzerindeki rolü araştırılmıştır. Araştırma sürecinde öncelikle literatür taraması yapılmış; TÜİK ve ilgili kurumlardan elde edilen istatistiksel veriler coğrafi bilgi sistemleri programlarından biri olan ArcGIS 10.8 programıyla haritalara, Microsoft Excel programı yardımıyla da tablo ve grafiklere dönüştürülmüştür.

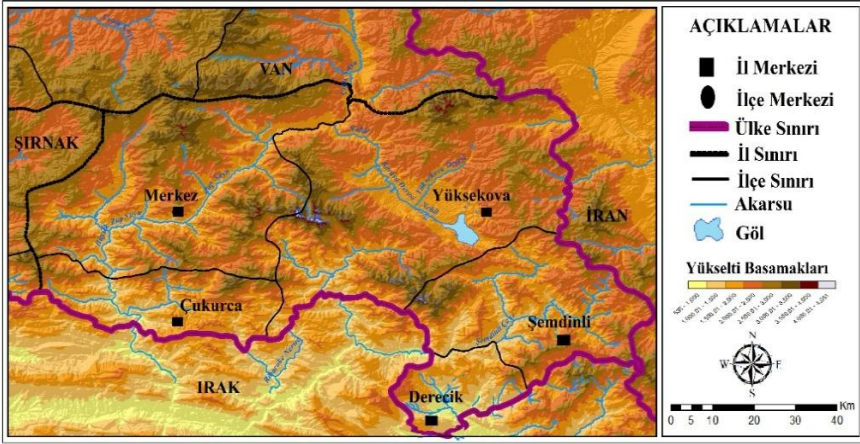
Çalışma Alanının Coğrafi Özellikleri

Çalışma alanını oluşturan Hakkari ili Doğu Anadolu Bölgesinde yer almaktadır. Merkez ilçe, Yüksekova, Şemdinli, Çukurca ve Derecik olmak üzere toplam beş ilçeden oluşan Hakkari ili; doğuda İran, güneyde Irak Devletleri ile kuzeyde Van, batıda ise Şırnak illeriyle komşudur (Harita 1).

Harita 1: Hakkari İli Lokasyon Haritası

Hakkari ili ve üniversitenin kurulu olduğu şehir topografik açıdan Türkiye'nin en dağlık, engebeli ve eğimli yerlerinden oluşmaktadır (Harita 2). Hakkari il merkezi ve çevresi, değişik yükseltilerde ve eğimlerde dağlarla kaplıdır ve ilin %86'sı dağlık, %2,4'ü ova, %2,8'i yayla, %7,5'i dalgalı ve %1'i vadilerden meydana gelmektedir (Çevre İl Durum Raporu, 2012:12).

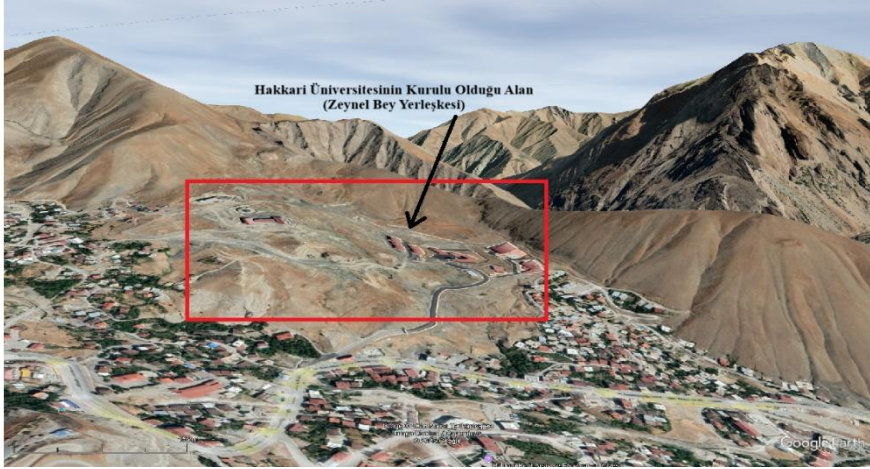

Harita 2: Hakkari İli Fiziki Haritası

Hakkari ilinde gerek yükseltinin gerekse dağlık, engebeli ve eğimli alanların fazla olması ilin gelişimi üzerinde itici bir etki oluşturmuştur. Dolayısıyla yeryüzü şekillerinin de etkisine bağlı olarak başta ekonomi ve ulaşım olmak üzere ildeki yaşam koşulları olumsuz bir şekilde etkilenmiştir.

Hakkari ilinin yüksek, engebeli ve eğimli yapısı üniversitenin yerleşilebilirliğini, ulaşımını, altyapı ve inşaat maliyetlerini etkilemesinden dolayı üniversitenin fiziksel olarak genişlemesini zorlaştıran bir unsur olmuştur (Harita 2, Şekil 1). Örneğin üniversitenin bulunduğu alanın topografik koşullarından dolayı kampüs alanı içerisinde bina yapma alanı çok sınırlı, belirli yerlerde heyelan riskinden dolayı çökmeleri önlemek için kullanılan fore kazık sistemi inşaat maliyetlerini artırmış; öte yandan özellikle kış aylarında kampüs içi ulaşım zorlaşmıştır.

Şekil 1: Hakkari Üniversitesi Yerleşkesi ve Yakın Çevresinin Google Earth Görünümü.

Kaynak: Google Earth. Erişim Tarihi: 22.01.2026

Yeryüzü şekillerinin de etkisine bağlı olarak ilde karasal iklim özellikleri görülmektedir. Nitekim ilde genel olarak yaz ayları sıcak ve kurak, bahar ayları yağmurlu, kış ayları ise soğuk ve kar yağışlı geçmektedir. İlde ortalama en yüksek sıcaklık ağustos, en düşük sıcaklık ocak ve yağışlı gün sayısının en fazla olduğu ay da mart ayıdır (Tablo 1). Karasal iklimin etkisine bağlı olarak ilde kış aylarının çok uzun, soğuk ve kar yağışlı geçmesi ilin ekonomisini ve ulaşımını etkilemiş; öte yandan yeryüzü şekillerinin de etkisine bağlı olarak ilde çığ, heyelan ve sel gibi doğal afetlerin görülmesine neden olmuştur.

Tablo 1: Hakkari İlinin İklim Verileri (1961-2024)

HAKKARI	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık
Ölçüm Periyodu (1961 - 2024)													
Ortalama Sıcaklık (°C)	-4,4	-3,0	2,2	8,3	14,2	20,2	24,8	24,8	20,3	13,1	5,3	-1,3	10,4
Ortalama En Yüksek Sıcaklık (°C)	-0,2	1,4	6,8	13,2	19,5	26,1	31,0	31,2	26,6	18,7	10,0	2,8	15,6
Ortalama En Düşük Sıcaklık (°C)	-7,8	-6,6	-1,6	4,1	9,2	14,2	18,4	18,3	14,1	8,0	1,3	-4,5	5,6
Ortalama Yağışlı Gün Sayısı	11,28	10,61	13,42	13,19	12,09	3,95	1,39	1,09	1,91	8,25	8,78	9,92	95,9

Kaynak: <https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?k=A&m=HAKKARI> (Erişim tarihi: 08.10.2025).

Hakkari ili sosyoekonomik, siyasal ve fiziki faktörlerin itici etkileri nedeniyle nüfusu az olan ve sürekli göç veren bir ildir. Nitekim il nüfusu 1927 yılında 25.016 kişiye 2024 yılında 282.191 kişi olmuştur. İlde km²'ye düşen insan sayısı 1927 yılında 2, 2024 yılında ise 40'tır. Şehir ve kırsal nüfusunun dağılımı incelendiğinde 1927 yılında şehirde yaşayanların oranı %8, kırsal yaşayanların oranı %92, 2024 yılında ise şehirde yaşayanların oranı %66, kırsal yaşayanların oranı %34'tür (DİE, 2000, TÜİK, 2024). Hakkari ilinin göç göstergelerine bakıldığında sürekli göç veren bir il olmasına rağmen 1995-2000 döneminden sonraki bazı dönemlerde söz konusu 2007-2008 (net göç 820), 2017-2018 (net göç 2.600) ve 2022-2023 (net göç 2.224) döneminde ilin net göç aldığı görülmektedir (<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr> 28.09.2024).

Ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalı olan Hakkari ili sosyoekonomik bakımdan gelişmemiş bir ildir. Sosyoekonomik yönden Türkiye'nin geri kalmış illerinden biri olan Hakkari ilinin en önemli ekonomik sorunlarının başında işsizlik gelmektedir. İlin sosyoekonomik gelişmişlik göstergeleri incelendiğinde Hakkari ili 2017 yılında illerin sosyoekonomik gelişmişlik sıralamasında 81 il içerisinde 78.sırada ve gelişmişlik kademesi de 6'dır; öte yandan 2022 yılında ilçeler bazında ilçelerin sosyoekonomik gelişmişliklerine bakıldığında 973 ilçe arasında Merkez ilçe 366.sırada (gelişmişlik kademesi 3), Çukurca 542.sırada (gelişmişlik kademesi 4), Yüksekova 613.sırada (gelişmişlik kademesi 4), Şemdinli 746.sırada (gelişmişlik kademesi 5) ve Derecik ilçesi 946.sırada (gelişmişlik sıralaması 6)'dır (SEGE 2019:35; SEGE 2022:102).

Hakkari Üniversitenin Öğrenci, Akademik ve İdari Personel Sayıları

Günümüz bilgi çağında üniversiteler, insanoğlunun faydasını artıracak biçimde bilimsel araştırmalar gerçekleştirerek kamuoyunu aydınlatmakta ve faaliyet gösterdikleri bölgelere önemli ölçüde ekonomik katkılar sağlamaktadırlar (Selçuk, 2012:317). Diğer bir ifade ile ülkemizde üniversitelerin kurulduğu bölgenin ekonomik kalkınmasında önemli bir kaldıraç rolü üstlenmesi gerektiği farklı çevrelerce vurgulanmaktadır (Arap, 2014:113). Kuruldukları şehirlerin ekonomik kalkınmasında üniversitelerin önemli katkıları olmasının yanı sıra şehirlerin sosyokültürel, demografik ve mekânsal yönden de gelişmelerine önemli katkılar sunmaktadır.

Hakkari üniversitesi 22.05.2008 tarih ve 5765 sayılı yükseköğretim kurumları teşkilatı kanununda ve yükseköğretim kurumları öğretim elemanlarının kadroları hakkında kanun hükmünde kararnameyle kurulmuştur (<https://hakkari.edu.tr/sayfa/detay/33/tarihce> 13.09.2024). Hakkari Üniversitesi Eğitim, İktisadi ve İdari Bilimler, İlahiyat, Sağlık Bilimleri, Spor Bilimleri, Güzel Sanatlar ve Mühendislik olmak üzere 7 fakülte; 1 yüksekokul ve 3 meslek yüksekokulu ile 1 enstitüden oluşmaktadır. Hakkari Üniversitesi kurulduğu günden bu yana gerek öğrenci gerekse akademik ve idari personel sayılarıyla gelişme eğilimi içerisinde olan bir üniversitedir. Dolayısıyla 2008-2024 yılları arasında öğrenci ve akademik personel sayısındaki değişimler incelendiğinde; üniversitedeki niceliksel değişimin yanı sıra çeşitli alanlarda yeni bölümlerin açılması ve geçmiş yıllara oranla daha zengin bir akademik kadroya sahip olması kurumun niteliksel açıdan da gelişim gösterdiğini kanıtlamaktadır.

Tablo 2: Hakkari Üniversitesi'nin Öğrenci Sayısı (2008-2024)

Dönemler	Önlisans			Lisans			Yüksek lisans			Doktora			Genel Toplam		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T
2008-2009	509	150	659	0	0	0	0	0	0	0	0	0	509	150	659
2009-2010	545	197	742	88	77	165	0	0	0	0	0	0	633	274	907
2010-2011	714	369	1.083	233	155	388	0	0	0	0	0	0	947	524	1.471
2011-2012	858	630	1.488	402	231	633	0	0	0	0	0	0	1.260	861	2.121
2012-2013	862	733	1.595	557	339	896	0	0	0	0	0	0	1.419	1.072	2.491
2013-2014	748	583	1.331	505	365	870	0	0	0	0	0	0	1.253	948	2.201
2014-2015	884	758	1.642	563	382	945	0	0	0	0	0	0	1.447	1.140	2.587
2015-2016	947	739	1.686	390	294	684	0	0	0	0	0	0	1.337	1.033	2.370
2016-2017	974	673	1.647	305	224	529	0	0	0	0	0	0	1.279	897	2.176
2017-2018	926	594	1.520	273	243	516	0	0	0	0	0	0	1.199	837	2.036
2018-2019	734	514	1.248	310	311	621	26	10	36	0	0	0	1.070	835	1.905
2019-2020	718	568	1.286	449	465	914	43	19	62	0	0	0	1.210	1.052	2.262
2020-2021	707	630	1.337	590	653	1.243	82	39	121	0	0	0	1.379	1.322	2.701
2021-2022	830	648	1.478	697	814	1.511	178	63	241	0	0	0	1.705	1.525	3.230
2022-2023	984	741	1.725	803	933	1.736	231	82	313	0	0	0	2.018	1.756	3.774
2023-2024	1.105	904	2.009	952	1.101	2.053	262	100	362	2	0	2	2.321	2.105	4.426

Kaynak: <https://istatistik.yok.gov.tr/> 30.01.2025

Hakkari Üniversitesi'nin 2008-2024 yılları arasındaki öğrenci sayıları zaman içerisinde önemli değişimler göstermiştir. Nitekim üniversitenin 2008-2009 döneminde 659 öğrencisinin olduğu ve bu öğrencilerin %77'sinin erkek, %23'ünün ise kadın öğrencilerden meydana geldiği görülmektedir. Öte yandan bu dönemdeki öğrencilerin tümü önlisans düzeyindedir. Dolayısıyla üniversitenin lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde öğrencisi yoktur. 2023-2024 döneminde ise üniversitenin toplam öğrenci sayısı 4.426 kişidir. Bu öğrencilerin 2.009 kişisi önlisans, 2.053 kişisi lisans, 362 kişisi yüksek lisans ve 2 kişisi de doktora öğrencisidir. Cinsiyete göre öğrencilerin dağılımına bakıldığında bu dönemde öğrencilerin %52'si erkek, %48'i ise kadın öğrencilerden oluşmaktadır (Tablo 2).

Tablo 3: Hakkari Üniversitesinin Akademik Personel Dağılımı (2008-2024)

Dönemler	Profesör			Doçent			Doktor Öğretim Üyesi			Öğretim Görevlisi			Araştırma Görevlisi			Genel Toplam		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T
2008-2009	1	0	1	0	0	0	2	0	2	9	0	9	0	0	0	12	0	12
2009-2010	3	0	3	0	0	0	3	0	3	38	13	51	41	15	56	85	28	113
2010-2011	3	0	3	0	0	0	9	3	12	57	17	74	54	21	75	123	41	164
2011-2012	5	0	5	0	0	0	11	5	16	76	39	115	64	31	95	156	75	231
2012-2013	5	0	5	0	0	0	16	5	21	102	44	149	78	33	111	201	85	286
2013-2014	3	0	3	1	0	1	22	6	28	86	43	129	124	46	170	236	95	331
2014-2015	3	0	3	1	0	1	27	6	33	74	43	117	135	47	182	240	96	336
2015-2016	4	0	4	1	0	1	39	9	48	71	11	106	128	46	174	243	90	333
2016-2017	4	0	4	1	0	1	39	9	48	63	33	96	116	43	159	223	85	308
2017-2018	3	0	3	4	0	4	46	14	60	72	30	102	99	35	134	224	79	303
2018-2019	5	0	5	5	0	5	45	18	63	79	32	111	94	31	125	228	81	309
2019-2020	7	0	7	8	0	8	64	27	91	85	31	116	86	32	118	250	90	340
2020-2021	7	0	7	10	1	11	74	30	104	83	28	111	82	36	118	256	95	351
2021-2022	8	0	8	14	2	16	82	37	119	85	29	114	66	30	96	255	98	353
2022-2023	13	0	13	15	6	21	95	41	136	80	27	107	43	21	64	246	95	341
2023-2024	14	0	14	16	8	24	96	40	136	84	27	111	37	19	56	247	94	341

Kaynak: <https://istatistik.yok.gov.tr/> 30.01.2025

Öğrenci sayılarında olduğu gibi akademik personel sayılarında da Hakkari Üniversitesinde yıllar itibarıyla önemli değişimler meydana gelmiştir. Nitekim 2008-2009 döneminde üniversitede 1 profesör, 2 yardımcı doçent/doktor öğretim üyesi ve 9 öğretim görevlisi olmak üzere toplamda 12 akademik personel çalışmaktadır. 2023-2024 döneminde ise üniversitede toplamda 341 akademisyenin çalıştığı ve bu akademisyenlerden 14'ü profesör, 24'ü doçent, 136'sı doktor öğretim üyesi, 111'i öğretim görevlisi ve 56'sı da araştırma görevlisinden oluşmaktadır. Üniversitede görev yapan akademisyenlerin cinsiyet göre dağılımı incelendiğinde tüm dönemlerde erkek akademisyenlerin sayısı kadın akademisyenlerin sayısından fazla olduğu görülmektedir. Dolayısıyla 2008-2009 döneminden çalışan akademisyenlerin tümü erkeklerden oluşmaktadır. 2023-2024 döneminde ise erkek akademisyenlerin oranı %72, kadın akademisyenlerin oranı da %28'dir (Tablo 3).

Tablo 4: Hakkari Üniversitesinde Çalışan İdari Personel ve İşçi Sayıları (2024)

İdari Personel	219
İşçi	153
Toplam	372

Kaynak: <https://www.hakkari.edu.tr/Document/16/16-03ca48e2-3b49-40fd-a8dc-95b289696684.pdf> 07.07.2025

Hakkari Üniversitesindeki idari personel ve işçi sayıları incelendiğinde; 2024 yılı itibarıyla toplamda 372 personelin görev yaptığı, bu sayının 219'unu idari personelin, 153'ünü ise işçilerin oluşturduğu görülmektedir (Tablo 4).

Üniversitelerin Şehirleşme ve Göç Üzerindeki Etkileri

Şehir küçük bir sahada, büyük bir nüfus kütlelerinin birlikte bulunduğu, geçimini temin ettiği yerleşmelerdir (Göney, 1995:1). Şehirler sahip oldukları olanaklar sayesinde insanlara birçok yönden hizmet vermektedir. Farklı bir ifadeyle şehirler aralarında idari, dini, ticari, sanayi, toptancılık ve perakendecilik, ulaşım ve iletişim, eğlence, eğitim ve koruma hizmetleri de olan çok çeşitli hizmetler sunarlar (Tümertekin ve Özgüç, 2004:325). Farklı fonksiyonlara sahip olan şehirler sahip oldukları fonksiyonlarla insanlara çeşitli hizmetler vermelerinden dolayı kırsal alanlara göre hem insan hareketliliğinin daha yoğun olduğu hem de daha çok gelişim ve değişim eğilimi gösteren alanlar olarak görülmektedirler.

Şehirlerin gelişip büyümelerinde eğitim kurumları önemli bir etkiye sahiptir. Nitekim küçük şehirler genellikle temel eğitim kurumlarına sahipken, şehir büyüyüp geliştikçe uzmanlığa yönelik eğitim hizmeti veren okulların sayısı artmaktadır (Akova, 63). Bu bağlamda eğitim hizmetleri açısından şehirlerin gelişim ve değişiminde üniversitelerin önemli bir etkisi vardır. Başka bir deyişle üniversiteler kentsel gelişimde artan ve öncü bir rol oynamaktadır (Liu, 2019:121).

Türkiye'nin kentleşme deneyimi ve toplumsal yapısında meydana gelen değişimler açısından bakıldığında, üniversiteler kentsel kalkınma ve gelişmenin anahtar kurumlarıdır (Yılmaz, 2011:3). Üniversitelerin kuruldukları kentin ilk olarak demografik yapısına, zamanla ekonomisine, mekânsal yapılanmasına, sosyal ve kültürel yapısına, toplumsal ve mesleki gelişimine, spor ve fiziksel aktivite alanlarına, sanayisine doğrudan ve dolaylı etkileri olmaktadır (Savaş Yavuzçehre, 2016: 236).

Üniversitelerin önemli etkilerinden biri yerleşme birimlerinin nüfus artışı ve yapısı üzerindeki etkisidir. Üniversitelerin, bulundukları kentlerin nüfus yapısına olan etkileri, öncelikle kentlerin ve üniversitenin büyüklüğü ile doğrudan ilişkilidir (Işık, 2009a:128). Dolayısıyla üniversite şehir ilişkisine bağlı olarak üniversitelerin farklı yerleşim birimlerinden her yıl aldığı eğitim amaçlı göçler, şehir nüfusu üzerinde hem artırıcı hem de nüfusun yapısı üzerinde değiştirici bir etki oluşturabilmektedir. Üniversitelerin kurulu olduğu diğer illerde olduğu gibi Hakkari ilinde de üniversitenin kurulması ve diğer ekonomik ve sosyal gelişmelere de bağlı olarak oluşan olumlu gelişmeler nüfus üzerinde artırıcı bir etki yapmıştır. Söz konusu bu olumlu gelişmelere rağmen ilin verdiği göçün yüksek olması üniversitenin nüfus üzerindeki artırıcı etkisinin sınırlı kalmasına neden olmuştur.

Hakkari ilinin toplam nüfusu yıllar itibarıyla incelendiğinde il nüfusunda önemli değişiklikler meydana geldiği gözlenmektedir. Dolayısıyla 1927 yılında 25.016 kişi olan il nüfusu 2024 yılında 282.191 kişiye yükselmiştir. İl nüfusu 1927-2024 yılları arasında sürekli artış eğilimi içerisinde olmamakla birlikte bir önceki döneme göre 1945, 1990, 2009, 2010, 2013, 2016, 2019, 2020, 2021, 2022 ve 2024 yıllarında azalırken diğer yıllarda ise artmıştır. İl nüfusunda meydana gelen artış ve azalışlar; diğer bir ifadeyle nüfusun istikrarlı bir seyir izlememesi benzer şekilde ilçe nüfuslarına da yansımaktadır (Tablo 5).

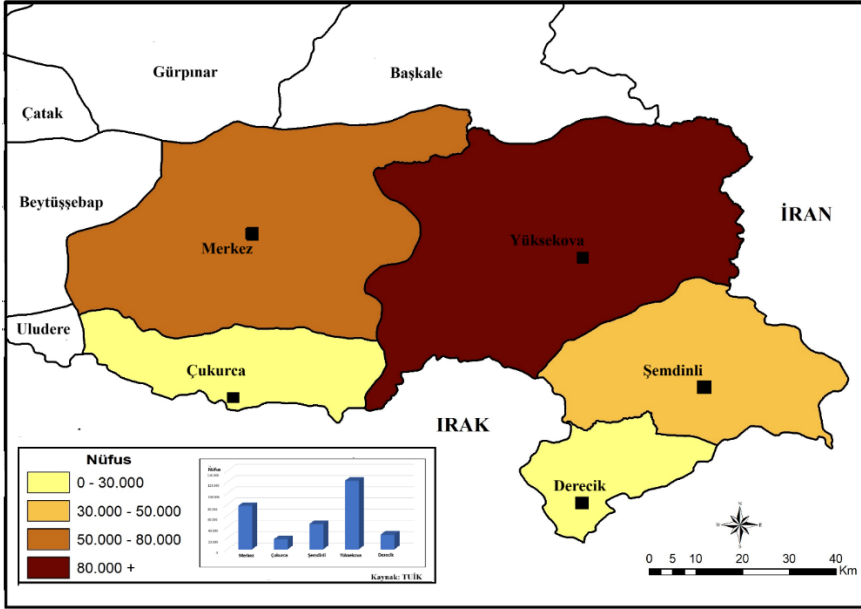
Tablo 5: Hakkari Merkez ve İlçelerinin Nüfusları (1927-2024)

Yıl	Merkez İlçe	Beytüşşebap	Çukurca	Şemdinli	Uludere	Yüksekova	Derecik	İl Toplamı
1927	7.246	12.883	-	1.715	-	3.172	-	25.016
1935	9.615	-	-	-	-	8.451	-	33.109
1940	11.019	16.134	-	3.483	-	5.810	-	36.446
1945	11.952	12.864	-	3.648	-	6.660	-	35.124
1950	14.467	17.003	-	4.365	-	8.372	-	44.207
1955	11.849	18.974	6.597	5.842	-	11.562	-	54.824
1960	15.248	11.279	8.187	7.396	10.472	15.184	-	67.766
1965	19.424	13.060	9.697	9.493	12.198	20.065	-	83.937
1970	25.724	14.720	11.789	11.521	13.677	24.881	-	102.312
1975	30.620	18.409	15.105	14.063	15.709	32.130	-	126.036
1980	38.534	19.033	16.450	17.458	18.976	45.012	-	155.463
1985	43.888	21.544	20.479	23.921	20.456	52.357	-	182.645
1990	52.906	-	20.351	30.219	-	69.003	-	172.479
2000	77.532	-	11.080	45.930	-	102.039	-	236.581
2007	77.926	-	12.352	51.034	-	105.157	-	246.469
2008	83.423	-	14.506	52.779	-	107.882	-	258.590
2009	86.631	-	11.608	51.814	-	106.708	-	256.761
2010	79.576	-	11.021	52.159	-	111.021	-	251.302
2011	82.423	-	11.743	61.402	-	104.305	-	272.165
2012	81.549	-	12.501	67.173	-	107.334	-	279.982
2013	80.497	-	15.601	60.616	-	116.327	-	273.041
2014	79.335	-	16.251	63.261	-	117.440	-	276.287
2015	79.562	-	17.520	63.816	-	118.147	-	278.775
2016	76.933	-	15.477	62.577	-	112.826	-	267.813
2017	76.984	-	16.661	65.941	-	116.175	-	275.761
2018	81.424	-	17.216	45.117	-	119.760	22.953	286.470
2019	78.672	-	16.141	43.886	-	118.915	23.377	280.991
2020	78.516	-	16.137	43.311	-	119.562	22.988	280.514
2021	77.606	-	15.652	42.626	-	119.194	23.140	278.218
2022	77.329	-	14.333	42.471	-	117.739	23.461	275.333
2023	77.273	-	17.734	44.742	-	121.969	25.907	287.625
2024	76.630	-	15.628	43.571	-	121.153	25.209	282.191

Kaynak: DİE (2000), TÜİK (2025)

Hakkari il nüfusunun ilçelere göre mekânsal dağılımı incelendiğinde; 2023-2024 döneminde nüfusu en fazla olan ilçe Yüksekova, nüfusu en az olan ilçe ise Derecik'tir. 2023-2024 döneminde nüfusun ilçelere göre dağılımında sırasıyla Yüksekova ilçesinin nüfusu 121.153 kişi, Merkez ilçe nüfusu 76.630 kişi, Şemdinli ilçesinin nüfusu 43.571 kişi, Derecik ilçesinin nüfusu 25.209 kişi ve Çukurca ilçesinin nüfusu da 15.628 kişidir (Tablo 5, Harita 3). Hakkari Merkez ve ilçelerin nüfus gelişimlerinde dikkat çeken hususlardan biri üniversitenin de bulunduğu Merkez ilçenin 2008-2024 yılları arasındaki nüfusunun genel olarak azalma eğilimi göstermesidir. Hakkari Üniversitesi her yıl yüzlerce öğrenciye ev sahipliği yapmasına rağmen Merkez ilçede 2008-2024 yılları arasında bir önceki döneme göre nüfusun sadece 2009, 2011, 2015,

2017 ve 2018 yıllarında artması ve diğer yıllarda azalması verilen göçlerin yüksekliğiyle ilişkilidir (Tablo 5).

Harita 3: Hakkari Merkez ve İlçelerinin Nüfusları (2024)

Günümüzde önemi giderek artan üniversiteler farklı yerleşim birimlerinden aldıkları öğrenciler ile personel ve aileleri sayesinde bulundukları yerleşmelerdeki nüfus artışının temel dinamiği haline gelirler. Bu bağlamda Hakkari Üniversitesi de her yıl farklı yerleşim birimlerinden yüzlerce öğrenci alarak gerek ilin gerekse kurulu olduğu şehrin nüfusunun artmasında etkili olmaktadır. Nitekim Hakkari ilinin toplam nüfusu içerisinde Hakkari Üniversitesi öğrencilerinin oranlarına yıllar itibarıyla bakıldığında 2008-2009 döneminde yaklaşık %0,26, 2014-2015 döneminde %0,93, 2023-2024 döneminde ise %1,57'dir (Tablo 2-5). 2023-2024 döneminde üniversitenin öğrenci, akademik ve idari personel sayılarının toplamının il nüfusu içerisindeki oranına bakıldığında ise %1,82'dir. Hakkari Üniversitesinin öğrenci, akademik ve idari personel sayılarının toplamının kurulu olduğu şehrin toplam nüfusu

içerisindeki oranı ise 2023-2024 döneminde %6,71’dir (Tablo 2-3-4-5). Gerek Hakkari’de gerekse diğer illerde üniversitelerin nüfus üzerindeki gerçek etkisinin tespit edilmesini zorlaştıran bazı hususlar vardır. Bu hususlardan birincisi farklı illerden gelen öğrencilerin yanı sıra akademik ve idari personel ile ailelerinin gittikleri yerlere ikametgâh kayıtlarını taşımalarına ait verilere ulaşılabilmesi, ikincisi ise öğrencilerin üniversiteye kayıtlarını yaptırdıktan sonra aktif bir şekilde eğitimlerine devam etmemeleridir.

Üniversiteler kurulu oldukları şehirlerin nüfus artışı üzerinde etkili olduğu gibi nüfus yoğunluğu üzerinde de etkili olmaktadır. Üniversitelerin nüfusu çekici özelliklerinden dolayı farklı yerlerden aldıkları göçler toplam nüfusu artırmakta ve bu durum nüfusun yoğunluğu üzerinde de artırıcı bir etki yapmaktadır. Bu bağlamda yerleşme sahasının alan tutarı ile belli bir yıla ilişkin nüfusun birbirine oranlanması biçiminde elde edilen (Doğanay vd.,2014:56) aritmetik nüfus yoğunluğu toplam nüfusun artmasına bağlı olarak değişmektedir. Başka bir ifade ile nüfusun dinamik yapısı gereği özellikle nüfusun artış ve azalışında meydana gelen değişikliklere bağlı olarak nüfusun yoğunluğu da sürekli değişim eğilimi içerisinde olmaktadır.

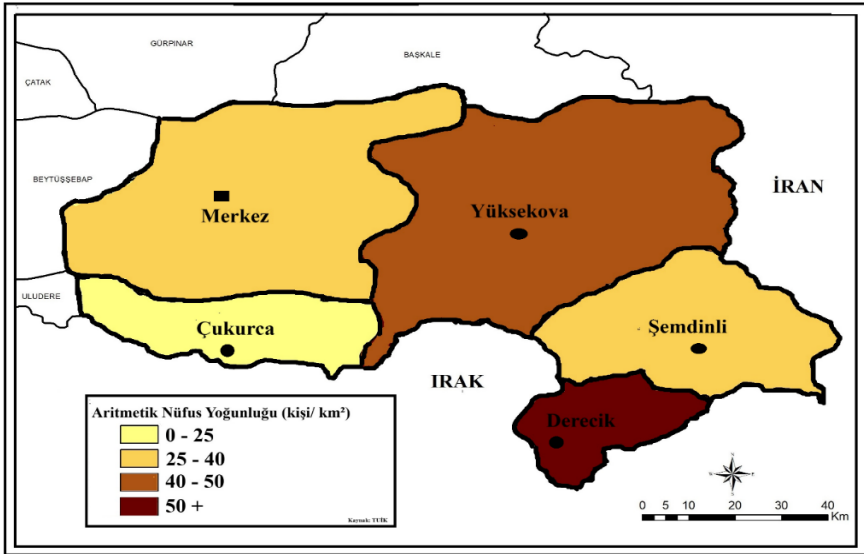
Tablo 6: Hakkari Merkez ve İlçelerinin Aritmetik Nüfus Yoğunlukları (Kişi/Km²) (2000-2024)

	2000	2007	2018	2024
Merkez ilçe	35	35	37	35
Yüksekova	43	44	47	48
Şemdinli	28	31	37	36
Çukurca	12	14	24	22
Derecik	-	-	53	58
İl	33	34	40	40

Kaynak: DİE (2000), TÜİK (2025)

2000-2024 yılları arasında Hakkari ili ve ilçelerinin aritmetik nüfus yoğunluğuna bakıldığında yıllar itibarıyla sürekli değişim gösterdiği görülmektedir. Nitekim ilçelere göre nüfus yoğunluğu 2000 yılında km²’ye Merkez ilçede 35, Yüksekova’da 43,

Şemdinli’de 28, Çukurca’da 12 kişi düşerken; 2024 yılında ise Merkez ilçede 35, Yüksekova’da 48, Şemdinli’de 36, Çukurca’da 22, Derecikte ise 58 kişi düşmüştür (Tablo 6, Harita 4). Hakkari ilindeki ilçelerin aritmetik nüfus yoğunluğu incelenirken dikkat çeken hususlardan biri üniversitenin kurulu olduğu merkez ilçede üniversitenin gerek öğrenci gerekse personel kapasitesi artmasına rağmen nüfus yoğunluğunun artmamasıdır. Bu durum merkez ilçede nüfusun yıllar itibarıyla sürekli artış eğilimi içerisinde olmamasıyla ilişkilidir. Nitekim 2000 yılında merkez ilçede toplam nüfus 77.532 kişi (km²’ye 35), 2007 yılında 77.926 (km²’ye 35), 2018 yılında 81.424 (km²’ye 37); 2024 yılında ise 76.630 kişi (km²’ye 35)’dir (Tablo 5-6).

Harita 4: Hakkari Merkez ve İlçelerinin Aritmetik Nüfus Yoğunlukları (Kişi/ Km²) (2024)

Üniversitelerin önemli etkilerinden biri de şehirlerin toplam nüfusu üzerindeki etkisidir. Her yıl yüzlerce öğrenciye ev sahipliği yapan üniversiteler sahip oldukları akademik ve idari personel ve aileleri ile birlikte kurulu oldukları şehirlerde önemli bir nüfus kitlesi oluşturmaktadır. Üniversitelerin eğitim amaçlı olarak hem farklı

illerden hem de il içindeki kırsal kesimlerden aldığı göçler demografik yapıyı değiştirerek, toplam nüfus içerisinde şehir nüfusunun artmasına, kır nüfusunun ise azalmasına neden olmaktadır.

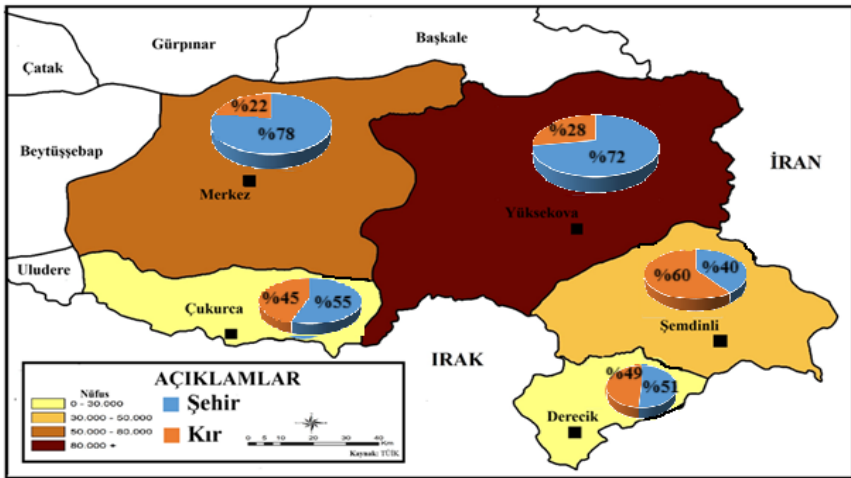
Tablo 7: İlçelere Göre Şehir ve Kır Nüfusları ile Oranları (1990-2024)

		1990	2000	2008	2010	2015	2020	2024
Merkez	Şehir	30.407	58.145	60.891	57.844	57.961	59.465	59.729
	Kır	23.374	19.387	22.532	21.732	21.601	19.051	16.901
	Toplam	53.781	77.532	83.423	79.576	79.562	78.516	76.630
Çukurca	Şehir	5.205	7.471	8.957	5.283	9.478	8.864	8.663
	Kır	14.271	3.609	5.549	5.738	7.772	7.273	6.965
	Toplam	19.476	11.080	14.506	11.021	17.250	16.137	15.628
Derecik	Şehir	-	-	-	-	-	10.563	12.787
	Kır	-	-	-	-	-	12.425	12.422
	Toplam	-	-	-	-	-	22.988	25.209
Şemdinli	Şehir	7.001	14.177	13.081	11.211	14.854	15.504	17533
	Kır	23.218	31.753	39.698	40.948	48.962	27.807	26.038
	Toplam	30.219	45.930	52.779	52.159	63.816	43.311	43.571
Yüksekova	Şehir	28.909	59.662	60.296	61.712	70.497	71.705	87.057
	Kır	40.094	42.377	47.586	46.834	47.650	47.857	34.096
	Toplam	69.003	102.039	107.882	108.546	118.147	119.562	121.153
İl Toplamı	Şehir	71.099	139.455	143.225	136.050	152.790	166.101	185.769
	Kır	101.380	97.126	115.365	115.252	125.985	114.413	96.422
	Toplam	172.479	236.581	258.590	251.302	278.775	280.514	282.191
ORAN %								
Merkez	Şehir	57	75	73	73	73	76	78
	Kır	43	25	27	27	27	24	22
	Toplam	100	100	100	100	100	100	100
Çukurca	Şehir	27	67	62	48	60	55	55
	Kır	73	33	38	52	40	45	45
	Toplam	100	100	100	100	100	100	100
Derecik	Şehir	-	-	-	-	-	46	51
	Kır	-	-	-	-	-	54	49
	Toplam	-	-	-	-	-	100	100
Şemdinli	Şehir	23	31	25	21	23	36	40
	Kır	77	69	75	79	77	64	60
	Toplam	100	100	100	100	100	100	100
Yüksekova	Şehir	42	58	56	57	60	60	72
	Kır	58	42	44	43	40	40	28
	Toplam	100	100	100	100	100	100	100
İl Toplamı	Şehir	41	59	55	54	55	59	66
	Kır	59	41	45	46	45	41	34
	Toplam	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: DİE (1990-2000), TÜİK (2025)

Hakkari il ve ilçelerinin şehir ve kır nüfuslarının oranlarına yıllar itibarıyla bakıldığında zaman içerisinde önemli değişiklikler gösterdiği görülmektedir. İlde genel anlamda kırsal nüfus azalırken şehir nüfusu artmaktadır. Nitekim Hakkari ilinin şehir ve kır nüfus oranları yıllar itibarıyla incelendiğinde 1990 yılında şehirde

yaşayanların oranı %41, kırsal alanlarda yaşayanların oranı da %59'dur; 2024 yılında ise şehirde yaşayanların oranı %66, kırsal alanlarda yaşayanların oranı da %34 olmuştur. 1990-2024 yıllarını kapsayan 34 yıllık süreçte ilçeler bazında şehirleşme oranları Merkez ilçede %57'den %78'e, Çukurca'da %27'den %55'e, Şemdinli'de %23'ten %40'a, Yüksekova'da %42'den %72'ye yükselmiş; il genelinde ise bu oran %41'den %66'ya ulaşmıştır (Tablo 7, Harita 5). Kırsal alanlarda nüfusun giderek azalması; öte yandan şehirsiz alanlarda da nüfusun artması şehirsiz alanların kırsal alanlara göre daha yaşanabilir ve nüfusu çekici özelliklerinin daha fazla olmasıyla ilişkilidir. Dolayısıyla şehirlerde iş, eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel olanakların fazlalığı kırsal alanlardan şehirlere doğru bir göç hareketliliğini oluşturmaktadır.

Harita 5: İlçelere Göre Şehir ve Kırsal Nüfusu ile Oranları (%) (2024)

Hakkari Üniversitesinin kurulu olduğu Merkez ilçesinin şehir ve kırsal nüfuslarının dağılımında dikkat çeken hususlardan biri üniversitenin kurulduğu 2008 yılından sonra yıllar içerisinde özellikle öğrenci ve akademik personel sayısı artmasına rağmen şehir nüfusunun sürekli artmamasıdır. Dolayısıyla 2008 yılında Merkez ilçenin şehir nüfusu 60.891 kişiyken bu sayı 2010 yılında 57.844, 2015 yılında 57.961, 2020 yılında 59.465, 2024 yılında ise

59.729 kişi olmuştur (Tablo 7). Öğrenci ve akademik personel sayısındaki artışa rağmen şehir nüfusunda sürekli bir artışın yaşanmaması hatta bazı yıllarda azalma görölmesinin nedenleri daha önceden de açıklandığı gibi verilen göçlerin alınan göçlerden fazla olması; öte yandan üniversite eğitimi için şehre gelen öğrencilerin ikametgahlarını eğitim gördükleri yere genellikle taşımamaları veya kayıt yaptırdıktan sonra eğitimlerine aktif olarak devam etmemeleridir.

Üniversitelerin kuruldukları şehirler üzerindeki önemli etkilerinden biri de göçlerdir. Üniversiteler önemli bir eğitim kurumu olmalarının yanı sıra genç ve nitelikli insan gücünü çekmeleri bakımından da oldukça önemli bir yapıya sahiptirler. Bu bağlamda göçlerin önemli nedenleri arasında yer alan üniversiteler aldıkları göçlerle hem toplam nüfusu hem de toplam nüfus içerisinde genç nüfusun artmasını sağlamakla birlikte şehirlerin sosyoekonomik, kültürel ve mekânsal yönden de değışimlerine etki ederler.

Eğitimin günümüzde giderek önem kazanmasından dolayı her yıl binlerce öğrenci ikamet ettikleri yerleri terk ederek eğitim amaçlı farklı illere göç etmektedirler. Ülkemizde eğitim amaçlı göçlerin tüm göçler içindeki önemi, üniversitelerin ve bu üniversitelerde okuyan öğrenci sayısının artışına bağlı olarak artmıştır (Işık, 2009b:30). Nitekim 1995-2000 döneminde iller arası göç edenlerin nedenlerine bakıldığında göç edenlerin yaklaşık %11,56'sı eğitim amaçlı gerçekteşmiş ve bu oran 2023 yılında %14,83 olmuştur; öte yandan 2023 yılında en fazla göç hareketliliğinin olduğu 20-24 yaş grubunda en önemli göç nedeni eğitimidir (Kocaman, 2005; <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İc-Goc-Istatistikleri-2023-53676> 01.09.2024).

Gençlerin yaşamlarının önemli bir bölümünü eğitim mekânlarında geçirmeleri nedeniyle eğitim mekânlarında insan ve

yer arasındaki ilişkinin dikkate alınması gerekmektedir (Hosseininasab, 2021:227). Ülkemizde de üniversitelerin kurulu olduğu şehirler öğrenci çekme konusunda aynı potansiyeline sahip değildir. Nitekim insan mekân ilişkisine bağlı olarak genel olarak sosyoekonomik olanaklar ile doğal ve kültürel çekiciliklerin fazla olduğu gelişmiş şehirler öğrencilerin daha çok tercih ettikleri ve ilgi duydukları şehirlerdir.

Her yıl yüzlerce öğrenciye ev sahipliği yapan Hakkari Üniversitesi, farklı şehirlerden gelen öğrencilere eğitim imkânı sunarak ilin göç hareketliliği üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. 2025 yılı verilerine göre üniversitede toplam 5.391 öğrenci eğitim görmektedir. Bu öğrencilerin 2.260'ını Hakkari ilinden gelenler oluştururken, 3.131'ini ise Türkiye'nin farklı illerinden gelen öğrenciler oluşturmaktadır. Bir başka deyişle Hakkari Üniversitesi öğrencilerinin %42'sini yerelden, %58'ini ise farklı illerden almaktadır (https://obs.hakkari.edu.tr/oibs/public_stats/index.aspx#09.12.2025). Öte yandan 2025-2026 döneminde üniversiteye yerleşen öğrencilerin mekânsal dağılımı incelendiğinde; öğrencilerin yaklaşık %37'sinin (510 kişi) Hakkari yerelinden veya aynı şehirden, %63'ünün (863 kişi) ise farklı şehirlerden geldiği görülmektedir (<https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-univ.php?u=1049> erişim tarihi: 02.02.2026, <https://yokatlas.yok.gov.tr/onlisans-univ.php?u=1049> erişim tarihi: 02.02.2026). Buna ek olarak farklı şehirlerden atama yoluyla gelen akademik ve idari personel ile aileleri de ilin aldığı göçler üzerinde belirleyici rol oynamaktadır.

Tablo 8: Hakkari İlinde Göçler (1975-2024)

Dönemler	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç Miktarı	Net Göç Hızı (%)
1975-1980	4.562	6.626	-2.064	-14,48
1980-1985	5.211	6.263	-1.052	-6,14
1985-1990	6.990	11.462	-4.472	-28,74
1995-2000	13.369	15.715	-2.346	-12,47
2007-2008*	7.801	6.981	820	3,18
2008-2009*	4.314	7.949	-3.635	-14,06
2009-2010*	6.013	9.225	-3.212	-12,7
2010-2011*	8.775	9.133	-358	-1,31
2011-2012*	5.622	10.137	-4.515	-16
2012-2013*	8.007	10.293	-2.286	-8,34
2013-2014*	7.187	10.897	-3.710	-13,34
2014-2015*	8.216	12.983	-4.767	-16,95
2015-2016*	5.945	16.067	-10.122	-37,09
2016-2017*	9.997	10.380	-383	-1,39
2017-2018*	12.756	10.156	2.600	9,12
2018-2019*	6.898	12.719	-5.821	-20,5
2019-2020*	7.227	8.421	-1.194	-4,25
2020-2021*	7.886	13.088	-5.202	-18,52
2021-2022*	9.783	13.928	-4.145	-14,94
2022-2023*	14.956	12.732	2.224	7,76
2023-2024*	8.478	14.112	-5.634	-19,77

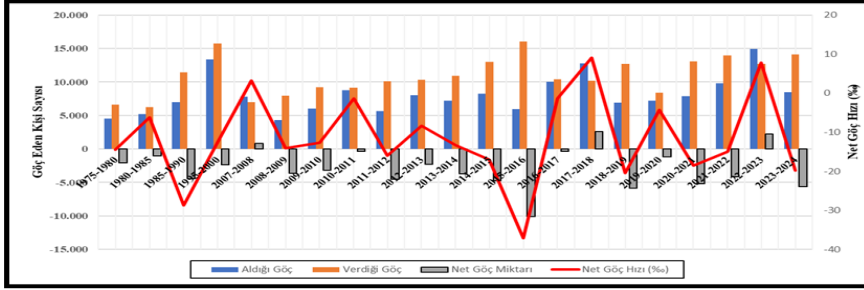
Kaynak: -Kocaman, T. (2008). *Türkiye’de İçgöçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000)*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.

- TUİK, *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (2007-2024)*.

* Veriler bir yıllık döneme aittir.

Hakkari ili özellikle sosyoekonomik, siyasal ve doğal faktörlerin itici etkisinden dolayı önemli göç hareketliliğinin yaşandığı illerden biridir. Kademeli bir göç hareketliliğinin yaşandığı Hakkari ilinin göç hareketliliği dönemler bazında incelendiğinde 1975-1980 döneminde 4.562 kişi göç almış, 6.626 kişi ise göç vermiştir. Takip eden 1980-1985 döneminde alınan göç 5.211, verilen göç ise 6.263 kişidir. Göç hareketliliğinin arttığı 1985-1990 döneminde 6.690 kişi il sınırlarına dahil olurken, 11.462 kişi ilden ayrılmıştır. 1995-2000 döneminde alınan göç 13.369, verilen göçte 15.715 seviyesine ulaşmıştır. 2007-2008 döneminde ilin aldığı göç 7.801, verdiği göç 6.981 kişi iken; 2023-2024 döneminde ise alınan göç 8.478'e yükselmiş, verilen göç de 14.112 kişiye ulaşmıştır. İlin net göç miktarları ve hızları incelendiğinde; 1975-1980 döneminde net göç -2.064 (net göç hızı % -14,48), 1995-2000 döneminde ise -

2.346 (net göç hızı ‰ -12,47) olarak saptanmıştır. 2007-2008 döneminde net göçün 820 kişiye yükselerek pozitif bir hıza (net göç hızı ‰ 3,18) ulaştığı görülse de, 2023-2024 döneminde net göç - 5.634'e gerilemiş ve net göç hızı ‰ -19,77 seviyesine inmiştir (Tablo 8, Şekil 2).

Şekil 2: Hakkari İlinde Göçler (1975-2024)

Hakkari ilinde 1975-2024 yılları arasındaki göç göstergelerine bakıldığında iki önemli özellik dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi sayımın yapıldığı 1975-2000 yılları arasında Hakkari ilinin sürekli net göç vererek nüfus kaybettiği; ikincisi ise birinci dönemin aksine ilin 2007-2024 yılları arasında sürekli net göç vermediği ve 2007-2008, 2017-2018 ile 2022-2023 yılları arasında net göç aldığıdır (Tablo 8, Şekil 2).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Eğitimin toplum hayatında giderek önem kazanmasıyla her yıl binlerce öğrenci ikamet ettikleri mekanları değiştirerek göç etmektedir. Bu bağlamda özellikle son yıllarda ülkemizde yapılan iç göçlerin nedenlerine bakıldığında göçlerin en önemli nedenlerinden biri de eğitim olduğu görülmektedir. Eğitim amaçlı yapılan göçler şehirlerin gelişim ve değişiminde önemli bir işleve sahiptir. Nitekim eğitim amaçlı yapılan göçler özellikle üniversitelerin kurulu oldukları şehirlerde sosyoekonomik, kültürel, demografik ve mekânsal değişimleri de beraberinde getirmektedir. Türkiye'nin diğer üniversite şehirlerinde olduğu gibi Hakkari Üniversitesi de gerek öğrenci gerekse akademik ve idari personel ve ailelerinin oluşturduğu hareketlilik sayesinde kurulu olduğu şehrin hem şehirleşme hem de göç hareketleri üzerinde önemli bir etki oluşturmıştır.

Coğrafi yapısı ve küçük bir şehir olması nedeniyle Hakkari Üniversitenin kurulu olduğu şehir üzerindeki etkisi fazladır. Üniversitenin kurulmasıyla birlikte şehirde konut, kafe, lokanta, kırtasiye ve yurt sayısında artış yaşanırken; alt ve üstyapıda iyileşmeler, sosyal, kültürel ve demografik yönlerden de değişimler meydana gelmiştir. Öte yandan nüfusu artırıcı ve göçleri teşvik edici bir fonksiyonu olmasına rağmen ilde itici faktörlerin fazla olması nedeniyle üniversite istenilen düzeyde nüfus üzerinde artırıcı bir etki yapamamıştır. Dolayısıyla 2008-2024 yılları arasında hem ilin hem de üniversitenin bulunduğu şehrin toplam nüfusu artan öğrenci ve personel sayısına rağmen yıllar içinde sürekli bir artış eğilimi göstermemiştir.

Öğrenci hareketliliğinin oldukça arttığı günümüzde özellikle barınma, ulaşım, sosyoekonomik imkanlar ve eğitim olanaklarının istenilen düzeyde olmaması sonucunda öğrenciler yerleştikten sonra ya eğitimlerine devam etmeme ya da yatay geçişle farklı bir üniversiteye gitme kararı almaktadırlar. Belirtilen bu ayrılma eğilimi

Hakkari üniversitesine özellikle farklı şehirlerden gelen öğrenciler içinde büyük bir risk oluşturmaktadır. Söz konusu ildeki barınma, ulaşım ve sosyoekonomik imkanlar gibi öğrenci memnuniyetini doğrudan etkileyen koşulların yetersizliği bazı öğrencilerin üniversiteye yerleştikten sonra öğrenime hiç başlamaması ya da eğitimi yarıda bırakması gibi sorunları beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda özellikle son yıllarda doluluk oranı oldukça yüksek olan Hakkari Üniversitesinde öğrenci kaybını en aza indirmek için barınma, ulaşım ve öğrencilerin sosyoekonomik imkanlarının iyileştirilmesine yönelik kapsamlı bir çalışma yapılmalıdır. Mevcut öğrenci kaybının en aza indirilmesiyle birlikte şehirde artan öğrenci sayısı şehrin sosyoekonomik, kültürel, demografik ve mekânsal değişimine yapmış olduğu etkiyi daha da artırabilir.

KAYNAKÇA

Akova, İ. *Şehir coğrafyası*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Coğrafya Lisans Programı Ders Kitabı. http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/cografya_lisans_ao/sehir_cografyasi.pdf 21.12.2024.

Arap, S.K. (2014). Üniversite-kent etkileşiminden beklentiler. *Toplum ve Demokrasi*, 8(17-18), 105-119.

Doğanay, H., Özdemir, Ü. ve Şahin, İ. F. (2014). *Genel beşerî ve ekonomik coğrafya* (6. Baskı). Pegem Akademi Yayınları.

DİE. (1990-2000). Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Özellikleri, İl Fasikülleri. (www.tuik.gov.tr).

Ergun, C. (2014). Üniversite ve kent ilişkisi üzerine görüşler: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (31), 216-237.

Göney, S. (1995). *Şehir coğrafyası I: Yerleşme coğrafyası* (Cilt 1, 3. Baskı). İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Hakkari Valiliği Çevre İl Müdürlüğü. (2012). Çevre il durum raporu. Hakkâri. [https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/editordosya/Hakkari_icdr2012\(1\).pdf](https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/editordosya/Hakkari_icdr2012(1).pdf) 27.09.2024.

Hosseininasab, S. (2021). The interaction of university and the city; a socio-spatial bond. *Journal of the Punjab University Historical Society*, 34(1), 227-235.

Işık, Ş. (2009a, 16-17 Ekim). Türkiye’de üniversitelerin kentleşme üzerine etkileri. *V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu 2008 Bildiriler Kitabı* içinde (s. 123-134). Ankara.

Işık, Ş. (2009b). Türkiye’de eğitim amaçlı göçler. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 7(1), 27-37.

Kocaman, T. (2008). *Türkiye 'de iç göçler ve göç edenlerin nitelikleri (1965-2000)*. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.

Liu, C. (2019). The tensions of university–city relations in the knowledge society. *Education and Urban Society*, 51(1), 120-143. <https://doi.org/10.1177/0013124517727582>.(<https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0013124517727582> 13.07.2024).

Saklı, A. R. (2019). Üniversite–şehir ilişkisinde yerleşkenin yeri ve etkisi: RTEÜ ve Rize örneği. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 50-81.

Selçuk, N.G. (2012). Atatürk Üniversitesi öğrencilerinin harcamalarının analizi ve Erzurum ekonomisine katkısı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(3), 317-330.

Taş, B, Türkan, O ve Çolak, M. (2017). Şehir ve üniversite tercihleri üzerine bir araştırma: Çankırı Karatekin Üniversitesi. *The Journal of Academic Social Science*, 5(60), 27-40.

T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı. (2022). *İlçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması*. Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü Yayını Sayı: 35, Ankara.

T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı. (2019). *İllerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması*. Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü Yayını Sayı: 3, Ankara.

Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2004). *Beşerî coğrafya: İnsan, kültür, mekân*. Çantay Kitabevi.

Ünal F, Tarhan S ve Çürükvelioğlu Köksal, E. (2021). Şehir-üniversite ilişkisi: Bartın Üniversitesi'ne ilişkin algı ve beklentiler şehir-üniversite ilişkisi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 11(1), 14-24.

Savaş Yavuzçehre, P. (2016). Üniversitelerin kentlerine etkileri: Denizli Pamukkale Üniversitesi örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 235-250.

Yılmaz, C. (2011). Anadolu kentlerinin öğrencileşmesi: Başka bir kentleşme deneyimi. *Sosyoloji Dergisi*, (25), 1-17.

<https://hakkari.edu.tr/sayfa/detay/33/tarihce> erişim tarihi: 13.09.2024.

<https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?k=A&m=HAKKARI> (Erişim tarihi: 08.10.2025).

<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr> erişim tarihi: 28.09.2024.

<https://istatistik.yok.gov.tr/> erişim tarihi: erişim tarihi: 30.01.2025.

https://obs.hakkari.edu.tr/oibs/public_stats/index.aspx# erişim tarihi: 09.12.2025.

<https://www.hakkari.edu.tr/Document/16/16-03ca48e2-3b49-40fd-a8dc-95b289696684.pdf> erişim tarihi: 07.07.2025.

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ic-Goc-Istatistikleri-2023-53676> erişim tarihi: 01.09.2024.

<https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-univ.php?u=1049> erişim tarihi: 02.02.2026.

<https://yokatlas.yok.gov.tr/onlisans-univ.php?u=1049> erişim tarihi: 02.02.2026.

<https://earth.google.com/web> erişim tarihi: 22.01.2026.

<https://www.tuik.gov.tr/> 30.01.2025

